VELD ACADEMIE

VEERKRACHT IN BOSPOLDER TUSSENDIJKEN

Startfoto monitor maart 2020

VEERKRACHT IN BOSPOLDER TUSSENDIJKEN

Startfoto monitor maart 2020

In opdracht van

Gemeente Rotterdam

Rotterdam, maart 2020

VOORWOORD

In het programma Veerkrachtig BoTu 2028 werken verschillende organisaties, o.a. gemeente Rotterdam, Havensteder, Delfshaven Coöperatie, Rebelgroup en IABR, met bewoners en ondernemers aan grote verbeteringen voor de wijken Bospolder-Tussendijken (hierna BoTu). Het doel is om van BoTu in tien jaar tijd 'de eerste veerkrachtige wijk van Rotterdam' te maken en de Sociale Index (onderdeel van het Wijkprofiel) in dezelfde periode te laten stijgen naar het stedelijk gemiddelde.

Het doel van de monitor is te documenteren hoe veerkracht zich in de praktijk ontwikkelt en daarmee de uitvoering van het programma te ondersteunen. De monitor beweegt mee gedurende de uitvoering en er is ruimte voor veranderingen en voortschrijdend inzicht. Zo stimuleren we een collectief leerproces. Deze eerste rapportage beschouwen we als een 'startfoto' waarin we de huidige situatie in beeld brengen.

In de monitor onderzoeken we de komende jaren kritisch of de beoogde effecten daadwerkelijk worden bereikt. Dit doen we samen met alle betrokkenen, daarmee ondersteunt de monitor de dagelijkse uitvoering. Daarnaast willen we ook op andere niveaus kennisuitwisseling stimuleren. Bijvoorbeeld door de uitkomsten te delen in stedelijke, landelijke en internationale netwerken.

In deze rapportage lichten we de monitor per onderdeel toe. Dit levert het raamwerk voor het onderzoek voor de komende jaren. De monitor ontwikkelen we samen met partners, ook gebruiken we data van derden. Bij het verschijnen van deze rapportage was nog niet alle data beschikbaar. Deze wordt op een later moment toegevoegd.

De voortgangsrapportage zal hierna jaarlijks worden opgesteld.

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD 5
PRINCIPE MONITOR 8
VEERKRACHT IN BOTU 10
SYNTHESE 13

INLEIDING 15

PROGRAMMA VEERKRACHTIG BOTU 2028 16
LOKALE SETTING 18
OPBOUW MONITOR 34

1. NETWERKEN 39

2. INDEX + 71

3. HEFBOOM 89

4. GOVERNANCE 99

TIJDLIJN 108
FOTORAPPORTAGE 110
BOTU IN DE MEDIA 112

BIJLAGE 1: TOELICHTING WIJKPROFIEL 113
BIJLAGE 2: VRAGENLIJST INITIATIEVENINVENTARISATIE 116

BRONNENLIJST 125
COLOFON 126

PRINCIPE MONITOR

2028

NETWERKEN

initiatieven en gemeenschappen

“Welke initiatieven en gemeenschappen in BoTu dragen bij aan gemeenschapsvorming?”

INITIATIEVEN
- Doelgroepen
- Gebruikers
- Bezoekers
- Toegankelijkheid
- Publieke functie
- Openheid
- Schaal
- Thematiek
- Organisatievorm
- Financieringsstromen
- Kernteam & Vrijwilligers

NETWERKEN
- Sociale kaart
- Verhalencafé

INDEX +

indicatoren voor veerkracht

“Hoe veerkrachtig is BoTu in vergelijking tot andere wijken in Rotterdam?”

VEERKRACHT INDEX
- Zelfregie & Controle
- Sociaal kapitaal
- Welzijn
- Binding
- Participatie & Initiatiefgeneigdheid
- Vertrouwen
- Werk & Inkomen
- Opleiding & Taal
- Gezondheid
- Voorzieningen
- Wonen
- Mobiliteit
- Context: Veiligheid
- Context: Leefomgeving

HEFBOOM

markt, overheid en bewoners

“Leveren andere manieren van samenwerking tussen markt, overheid en bewoners rendements-voordelen op?”

HEFBOOM
- Doelstellingen
- Community building
- Veerkrachtige professionals
- Social impact by design
    - Perspectiefff
    - Open badges
    - Grow BoTu
    - Energiesprong
    - Team toekomst
    - Buurtmakers West
    - Krachtige gezinnen

GOVERNANCE

samen beslissen en aanpassen

“Wie geeft er richting aan het proces van Veerkrachtig BoTu2028?

GOVERNANCE
- In aanloop van Veerkrachtig BoTu2028
- Kernteam
- Doelstellingen
- Evaluatiepunten
- Kantelontwikkelingen

VEERKRACHT IN BOTU

NETWERKEN

INDEX+

Bospolder t.o.v. voorgaande meting	Bospolder t.o.v. stedelijk gemiddelde		Tussendijken t.o.v. voorgaande meting	Tussendijken t.o.v. stedelijk gemiddelde
↓		Zelfregie & Controle	↓	
↓		Sociaal Kapitaal	↓	
↓		Welzijn	↑	
–		Binding	–	
↓		Participatie & Initiatiefgeneigdheid	↓	
↓		Vertrouwen	↑	
↑		Werk & Inkomen	↑	
↑		Taal & Opleiding	↓	
↑		Gezondheid	↑	
↓		Voorzieningen	↑	
↑		Mobiliteit	↑	
↑		Wonen	↑	
↑		Context: Leefomgeving	↑	
↑		Context: Veiligheid	↑	

- Ver boven gemiddelde van Rotterdam
- Boven gemiddelde van Rotterdam
- Rond gemiddelde van Rotterdam
- Onder gemiddelde van Rotterdam
- Ver onder gemiddelde van Rotterdam

- ↑ Verbeterd
- — Gelijk gebleven
- ↓ Verslechterd

HEFBOOM

Rendementsvoordelen door samenwerken

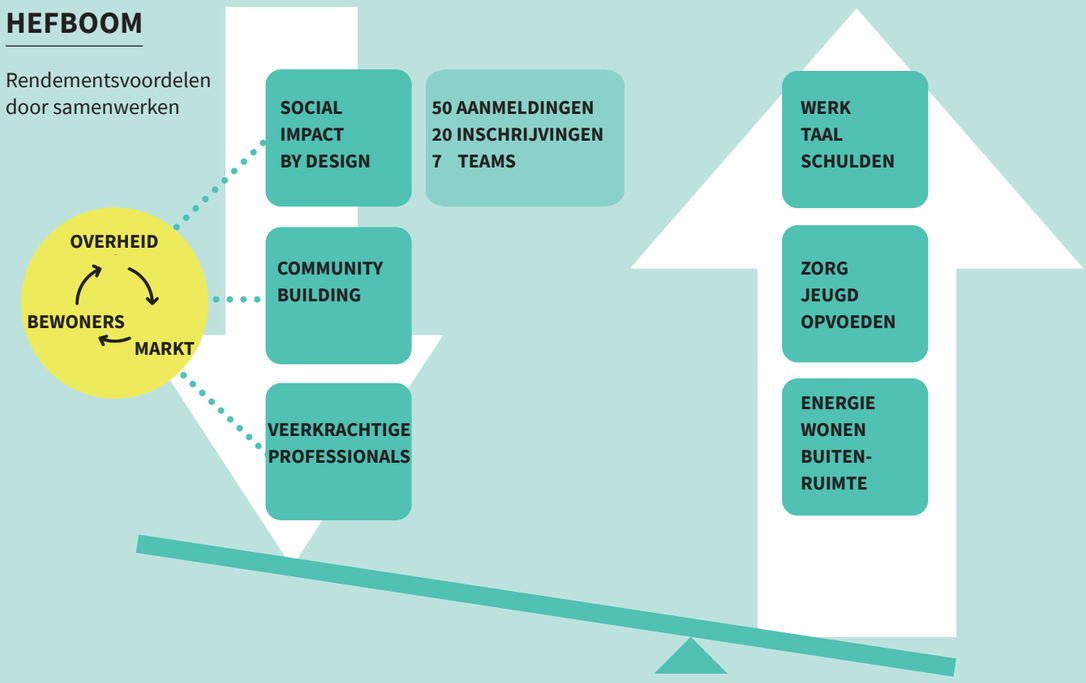

GOVERNANCE

Krachtenveld

kernteam

Rebel

Havensteder

redactieraad

Gemeente R'dam

DHC BoTu12

Stichting GoBoTu

IABR

DHC = Delfshaven Coöperatie

SYNTHESE

Als we het hebben over de (sociale) veerkracht van wijken bedoelen we de veerkracht van mensen die er wonen, want een geografisch gebied is geen sociale entiteit. Het zijn de (handelingen van) mensen binnen een geografisch gebied die wel of niet veerkrachtig zijn. Toch vinden deze handelingen plaats in de context van de wijk als 'de plek van handelen', het is het niveau waar mensen met elkaar relaties aangaan en gemeenschappen vormen. De lokale setting waarin veerkrachtig handelen plaats vindt doet er dus toe. Daarom is een plaatsgebonden perspectief op veerkracht relevant. De context van de wijk kan veerkrachtig handelen ondersteunen of juist tegenwerken. De wijk bevat dus een set van beschermende factoren en risciofactoren.

Beschermende factoren

Vertrouwen is een belangrijke conditie voor veerkrachtig handelen. Zonder vertrouwen in instituties of medebewoners durft men immers geen collectieve actie te nemen, hulp te vragen of het voor anderen op te komen. Bewoners uit Bospolder-Tussendijken hebben veel vertrouwen in de toekomst van Rotterdam en haar bestuurders. Dat geldt met name voor het gemeentebestuur en het gebiedsbestuur. Ook valt op dat relatief veel bewoners bereid zijn om te zorgen voor hulpbehoevende mensen in hun omgeving. Relatief veel bewoners voelen zich daarnaast verbonden met de buurt en ook met de stad.

Voorzieningen maken onderdeel uit van de sociaal-fysieke infrastructuur. Zij bieden een plek voor veerkrachtig handelen en stimuleren bewoners om sociale relaties aan te gaan. De voorzieningen in de wijken scoren goed. Bewoners maken veel gebruik van culturele voorzieningen, een velen nemen actief deel aan religieuze bijeenkomsten en bewonersinitiatieven. Er zijn volgens bewoners genoeg plekken om anderen te ontmoeten en ze zijn ook tevreden over het aanbod aan openbaar vervoer. In de wijken zijn veel kleinschalige (bewoners)initiatieven die toegankelijk zijn voor iedereen, verbinding zoeken met andere netwerken en zich met name richten op gezondheid, zorg en ondersteuning, cultuur en recreatie en werk en inkomen.

Risicofactoren

De algemene kwaliteit van leven achter op het Rotterdams gemiddelde. Er is wel een positieve ontwikkeling zichtbaar in Tussendijken. Op het gebied van werk en inkomen verkeren veel bewoners zich in een zeer kwetsbare positie. Een derde van alle huishoudens leeft onder de armoedegrens. Een kwart verkeert al langdurig in deze situatie. Ook een kwart geeft aan elke maand moeilijk rond te komen en vijfde van de bewoners is werkloos. Ongeveer de helft van alle volwassenen mist een startkwalificatie en een kwart heeft moeite met de Nederlandse taal.

In de categorie gezondheid en welzijn voelt de helft van alle bewoners zich wel eens eenzaam en een kwart voelt zich (helemaal) niet gelukkig. Daarnaast blijft de tevredenheid over woning, woonsituatie en groenvoorzieningen achter op het Rotterdamse gemiddelde. Ook op het gebied van gemeenschapsveerkracht zijn er ondanks de vele initiatieven ook risicos: velen zijn afhankelijk van (gemeentelijke) subsidies.

INLEIDING

Dit onderzoek volgt hoe de wijken Bospolder en Tussendijken zich de komende vier jaar ontwikkelen met betrekking tot veerkracht. De monitor is onderdeel van het programma Veerkrachtig BoTu 2028, een programma dat in een open proces wil voortbouwen op lokale initiatieven en netwerken volgens de methode 'community building'. Met het programma nodigen de initiatiefnemers burgers en ondernemers uit om mee te investeren in de wijk via 'Social Impact by Design'.

Dit deel van de rapportage behandelt de aanpak van het programma Veerkrachtig BoTu 2028. Het schetst de fysieke en demografische context van het gebied. Daarnaast wordt de opbouw van de monitor samen met het theoretisch raamwerk toegelicht.

Veerkracht in Bospolder Tussendijken, Startfoto monitor maart 2020

Figuur 0.1 3x3 aanpak

Programma Veerkrachtig BoTu 2028

De ambitie van het wijkontwikkelingsprogramma is om van BoTu de eerste veerkrachtige wijk van Rotterdam' te maken. Zo moet het programma ertoe leiden dat bewoners van BoTu 'veerkrachtig genoeg zijn om met uitdagingen en veranderingen in hun leven om te gaan' en dat 'de wijk is toegerust op de veranderingen in het kader van de energietransitie en klimaatadaptatie'. In het programma wordt beschreven dat het versterken van lokale gemeenschappen bijdraagt aan de veerkracht van individuen en gemeenschappen in de wijk. Dit zal uiteindelijk moeten leiden tot meer toekomstbestendig handelend vermogen en weerbaarheid van bewoners. Op de lange termijn verwachten de initiatiefnemers als gevolg hiervan positieve ontwikkelingen op het gebied van gezondheid, veiligheid, opvoedklimaat, mantelzorg, duurzamere leefstijl en lokale economie (zie programma Veerkrachtig BoTu 2028, p.10).

Voor het programma Veerkrachtig BoTu 2028 is een zogenoemde 3x3 Aanpak afgesproken (figuur 0.1). Hierin wordt ingezet op drie niveaus: 3 x HOE (open proces, publiek-private samenwerking, versterking van netwerken), 3 x WAT (interventies op drie verschillende pijlers) en 3 X WAAR (versterken van kansrijke plekken in het gebied). In het programma wil men methodisch inzetten op gemeenschapsvorming (community building) volgens de ABCD-methode[1], sociale innovatie door een open oproep Social Impact by Design en de inzet op 'veerkrachtige professionals', voor het leveren van maatwerk en bevorderen van integrale samenwerking. Op interventieniveau (wat) richt het programma zich op drie domeinen: (1) werk, taal en schulden, (2) zorg, jeugd en opvoeden en (3) energie, wonen en buitenruimte. Veiligheid en het tegengaan van criminaliteit is in deze strategie een basisvoorwaarde voor een succesvolle aanpak en is onderdeel van de reguliere uitvoeringswerkzaamheden. Verschillende gebieden in BoTu zijn aangewezen als vertrekpunt voor een open proces: Schans Watergeus, Hart van BoTu (Visserijplein en Park 1943) en alle basisscholen en openbare pleinen in het gebied, zoals te zien in figuur 0.2.

1 Asset-Based Community Development (ABCD-methode). Zie: https://www.movisie.nl/interventie/abcd

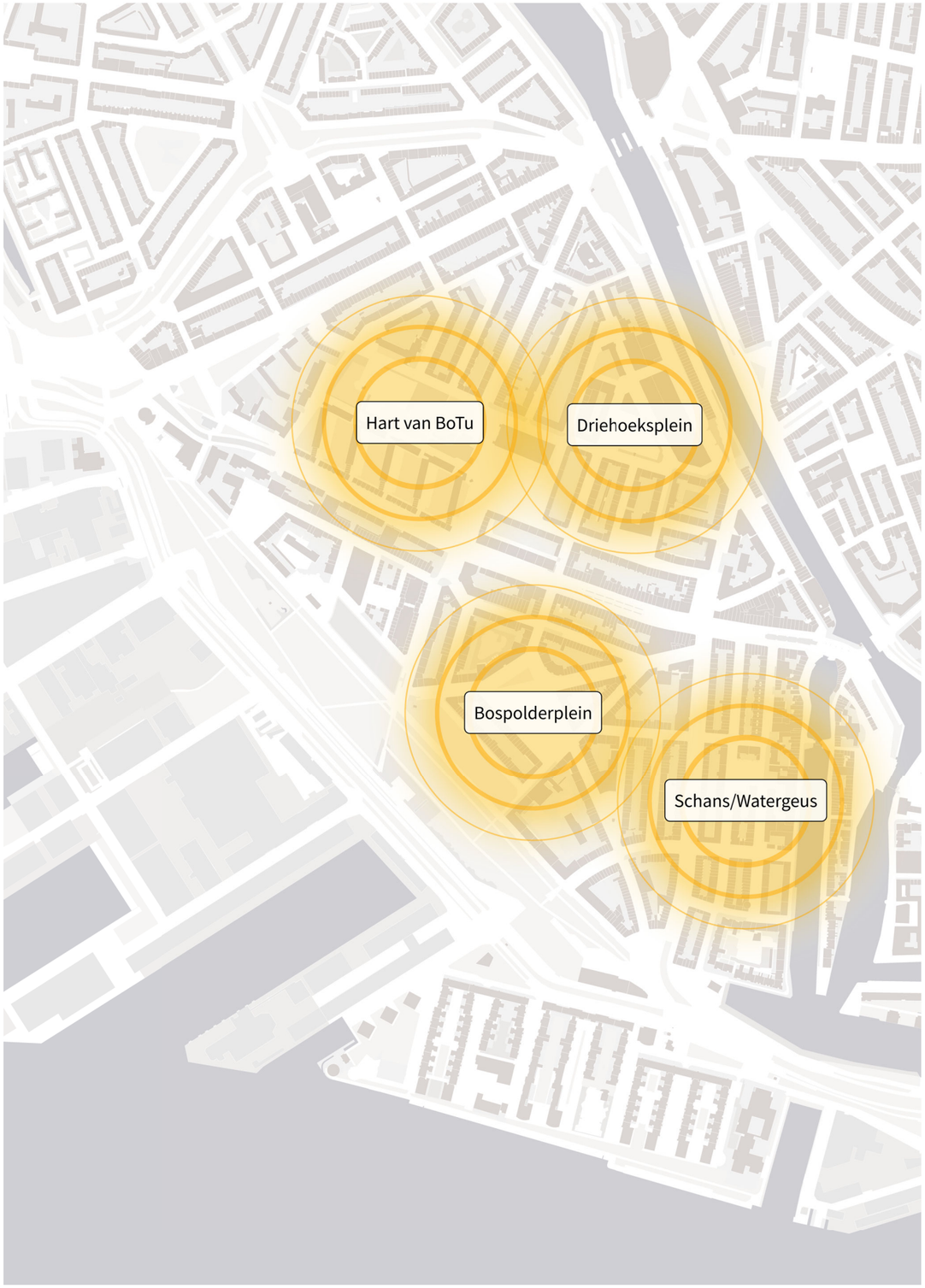

Figuur 0.2 Focusplekken Veerkrachtig BoTu 2028

Lokale setting

In de Rotterdamse wijken Bospolder en Tussendijken wonen 14.500 bewoners in zo'n 7.100 huishoudens. BoTu is een relatief kinderrijke wijk, meer dan 20% van de inwoners is jonger dan 18 jaar. Veel bewoners zijn actief betrokken bij bewonersinitiatieven en mede daardoor heeft het gebied een hoge score voor samenredzaamheid op de Sociale Index (zie Wijkprofiel 2020). Deze score wordt toegelicht op pagina 75.

Het sociale weefsel is kwetsbaar. De bewoners wonen in twee van de armste wijken van Nederland. Door de sterke concentratie van sociale problemen zoals werkloosheid, hoge schuldenlast en lage kwaliteit van huisvesting heeft het gebied het imago 'achterstandswijk'. Veel van de initiatieven in de wijk zijn afhankelijk van een subsidie, de energie van wijkbewoners is niet onuitputtelijk en bestuurlijke processen zijn vaak versnipperd en verkokerd. De relatieve kwetsbaarheid van het sociale weefsel in het gebied wordt geïllustreerd door een lage score op de sociale index die ver onder het Rotterdamse gemiddelde blijft (zie Wijkprofiel 2018). Dat was voor de gemeente Rotterdam en haar partners aanleiding voor een initiatief tot ontwikkeling van een vernieuwend wijkontwikkelingsprogramma – Veerkrachtig BoTu 2028.

BoTu wordt gezien als proeftuin voor vernieuwing en verbetering. De afgelopen vier jaar is er met de Focusaanpak op het gebied van veiligheid ervaring opgedaan in de samenwerking tussen gemeente en lokale partijen waaronder bewonersinitiatieven. Inmiddels zijn daar ook marktpartijen bij betrokken en wordt de gezamenlijke energie ingezet om ook de sociale problematiek in het gebied te verminderen. Daarnaast ligt er een grote fysieke opgave, zoals de verduurzaming van woningen, aanpak van de buitenruimte en de energietransitie. Deze sociale en fysieke opgaves zijn verbonden in het wijkontwikkelingsprogramma Veerkrachtig BoTu 2028.

Demografie

Beide wijken kenmerken zich door een grote diversiteit. Ongeveer 80 procent van de bevolking heeft een migratie-achtergrond, waarvan bijna 70 procent een niet-westerse (figuur 0.5)[2]. Daarvan hebben de meesten een Marokkaanse of Turkse achtergrond. Een deel van de bewoners heeft een Surinaamse, Kaapverdische, overig Europese of overige niet-Westerse achtergrond. De samenstelling van de bevolking is relatief jong. Figuur 0.4 laat zien dat er in BoTu meer jongeren (0 – 17) wonen dan gemiddeld is, terwijl het percentage ouderen (65+) juist lager ligt. Er zijn relatief veel eenpersoonshuishoudens en ook bovengemiddeld veel éénoudergezinnen (figuur 0.3).

2 Gemeente Rotterdam. (2020). OBI: Onderzoek010 Bospolder-Tussendijken

Figuur 0.3 Huishoudens naar samenstelling [2]

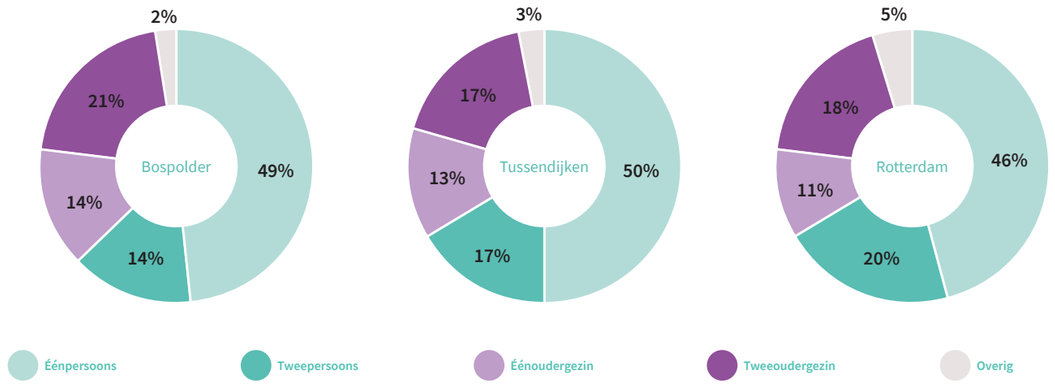

Figuur 0.4 Bevolking naar leeftijdsklassen [2]

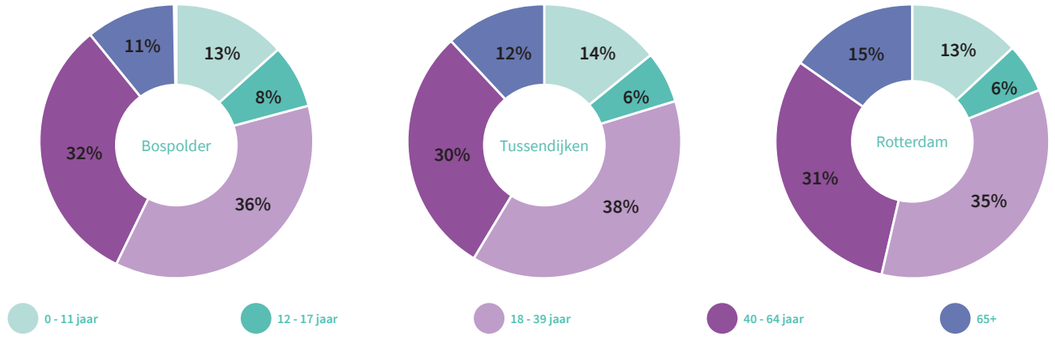

Figuur 0.5 Bevolking naar migratieachtergrond [2]

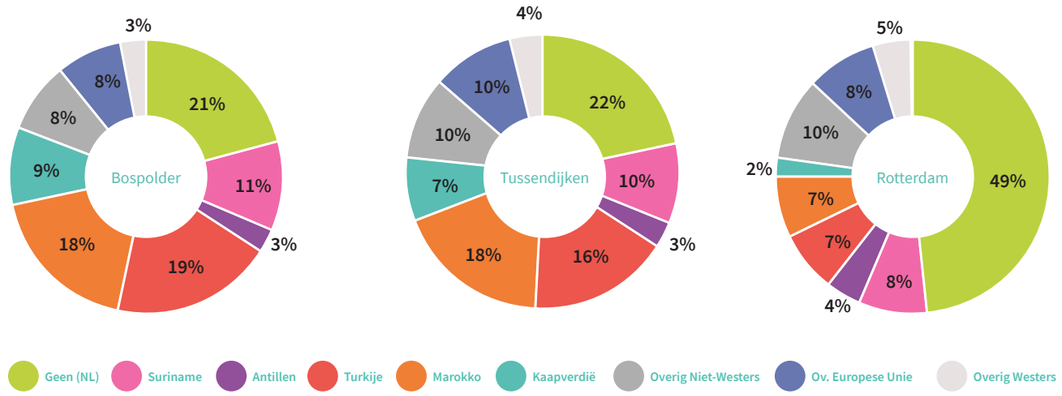

Voorzieningen

BoTu heeft een gevarieerd aanbod aan voorzieningen (figuur 0.6 t/m 0.10). Deze worden over het algemeen als goed ervaren door bewoners. Met name het aanbod aan basisscholen en religieuze plekken scoren hoog op de Sociale Index (Wijkprofiel 2020). Er zijn verschillende sport- en speelvoorzieningen zoals gymzalen (5), sportvelden (7) en speeltuinen (18). Winkel- en horecagelegenheden liggen geconcentreerd langs de Schiedamseweg (figuur 0.6).[1]

BoTu is een woonwijk en de werkgelegenheid is relatief laag. Het ligt nabij de bedrijventerreinen Merwe-Vierhavens en de Spaanse Polder, waar het aanbod aan werkgelegenheid veel hoger is. Mogelijk beperken fysieke barrières, zoals het Dakpark en de A20, en mentale belemmeringen, zoals onbekendheid en taalbarrières, de uitwisseling tussen de twee gebieden (Connect BoTu, 2020).

Het openbaar vervoer zorgt ervoor dat het gebied goed verbonden is met het centrum. Ook hier zijn de bewoners tevreden over. De metrohaltes Delfshaven en Marconiplein en tram 4 en 8 (figuur 0.7) verbinden het gebied via de Schiedamseweg direct met Spangen, het centrum, Rotterdam Centraal en Rotterdam Noord.

1 Veldacademie. (2018). Leefveldeninventarisatie

Leefvelden Dagelijkse voorzieningen

Dagelijkse voorzieningen

- belhuizen
- bloemist
- buurtsuper en avondwinkel
- café
- coffeeshop
- detailhandel
- dierenwinkel
- evenementen
- hotel
- kiosk
- levensbehoefte specifiek
- makelaardij
- persoonlijke verzorging
- reisbureau
- reparatie
- restaurant
- snackbar
- sportschool
- supermarkt
- tweedehands
- uiterlijke verzorging
- warenhuis
- wassalon
- wekelijkse markt

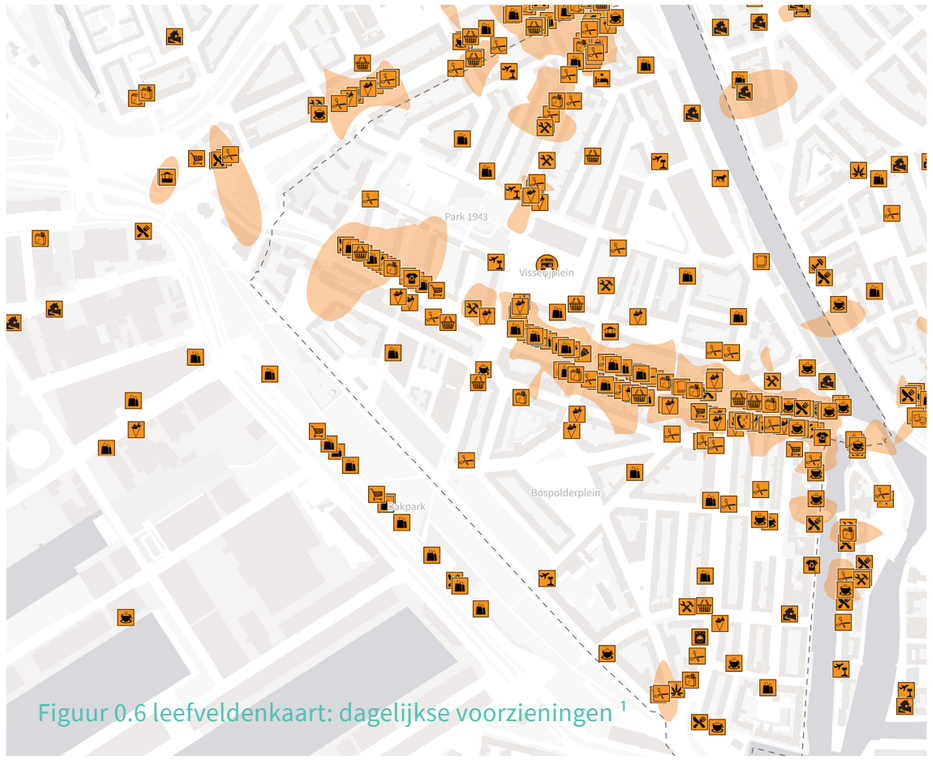

Figuur 0.6 leefveldenkaart: dagelijkse voorzieningen [1]

Leefvelden Bedrijvigheid

Bedrijvigheid

- arbeidsbemiddeling
- creatieve industrie
- financiële dienstverlening
- industrie
- juridische dienstverlening
- onderzoek
- online dienstverlening
- wisselkantoor
- garages

Leefvelden Openbaar Vervoer

RET_haltebestand

halte

- metrostation
- tramhalte
- Bushalte

Openbaar Vervoer

- buslijn
- tramlijn
- Metrolijn

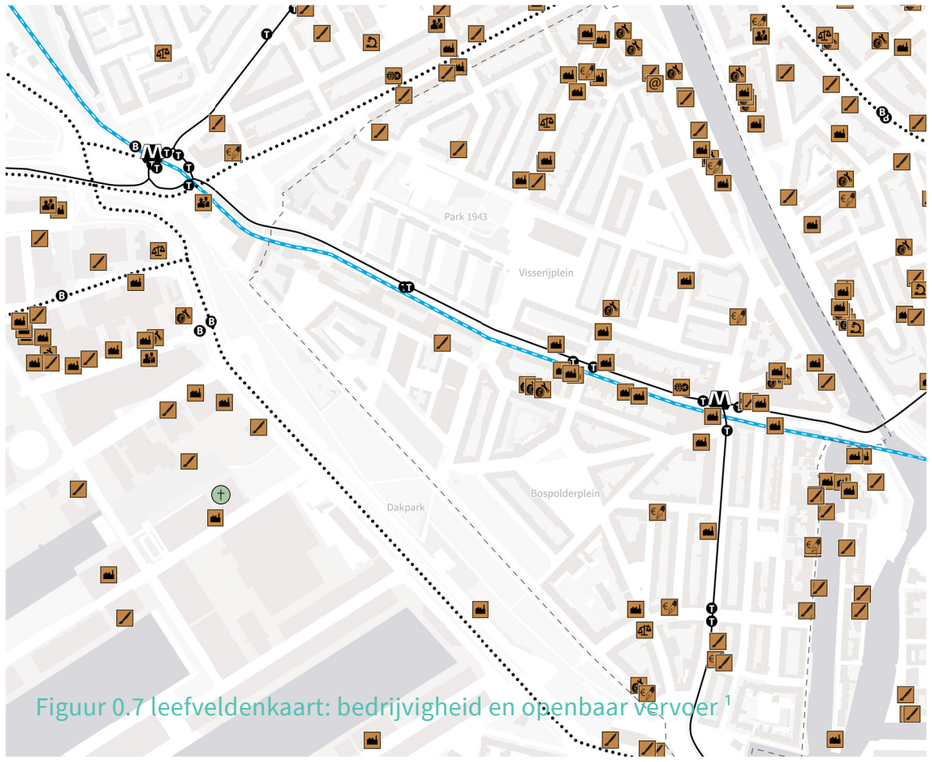

Figuur 0.7 leefveldenkaart: bedrijvigheid en openbaar vervoer [1]

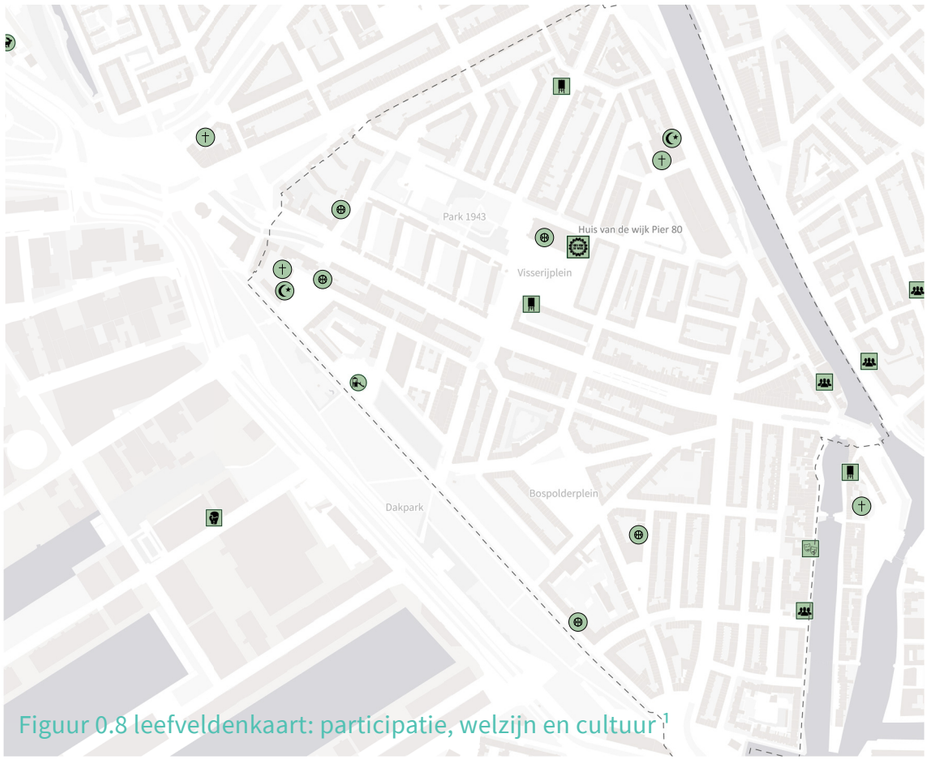

Figuur 0.8 leefveldenkaart: participatie, welzijn en cultuur [1]

Leefvelden Onderwijs

- beroepsonderwijs
- bibliotheek
- bijzonder basisonderwijs
- openbare basisschool
- religieuze basisschool
- speciaal onderwijs

Leefvelden Participatie
Welzijn en Cultuur

- Huis van de Wijk
- andere organisaties
- galerie en expositieruimte
- indoor sportvereniging
- kinderboerderij
- speeltuin vereniging
- theater en evenementen
- gymzaal
- kerk
- moskee

Leefvelden Zorg
verzorgingshuis

- verzorgingshuis

Zorg

- apotheek
- fysiotherapie
- huisarts
- maatschappelijke hulpverlening
- overige zorg
- sociale werkplaats
- tandarts

Leefvelden Hulpdiensten
Hulpdiensten

- politiebureau

Het gebied telt acht bassischolen en één middelbare school. De bassischolen hebben een zeer gevarieerd aanbod. Ruim de helft van de basisscholen valt onder het confessioneel bijzonder onderwijs, met twee katholieke scholen, twee protestantse scholen en één hindoeïstische school. Tevens is er een Montessori basisschool en zijn er twee scholen die speciaal basisonderwijs aanbieden. Het aanbod aan middelbare scholen is daarentegen klein: BoTu telt één middelbare school, De Gijsbert Karel van Hogendorpschool.[1]

In Tussendijken ligt PIER80, het Huis van de Wijk; hier komen meerdere wijkfuncties samen, waaronder de wijkbibliotheek en een gymzaal. Verschillende wijkinitiatieven maken gebruik van deze locatie, dit wordt toegelicht in deel 1 van de monitor.

1 Veldacademie. (2018). Leefveldeninventarisatie

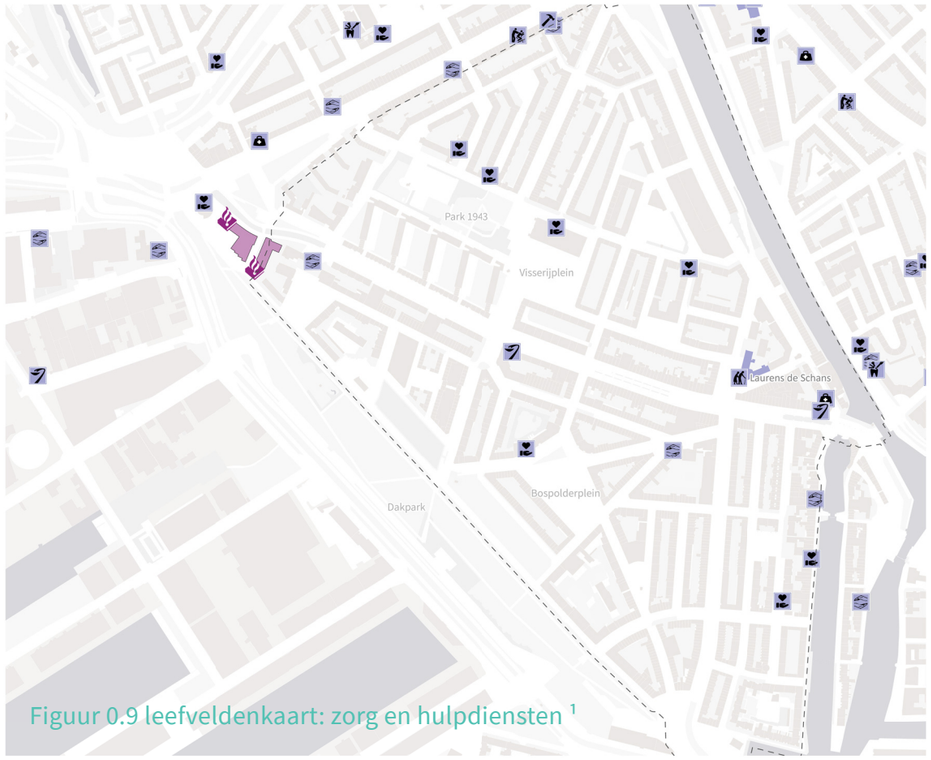

Figuur 0.9 leefveldenkaart: zorg en hulpdiensten [1]

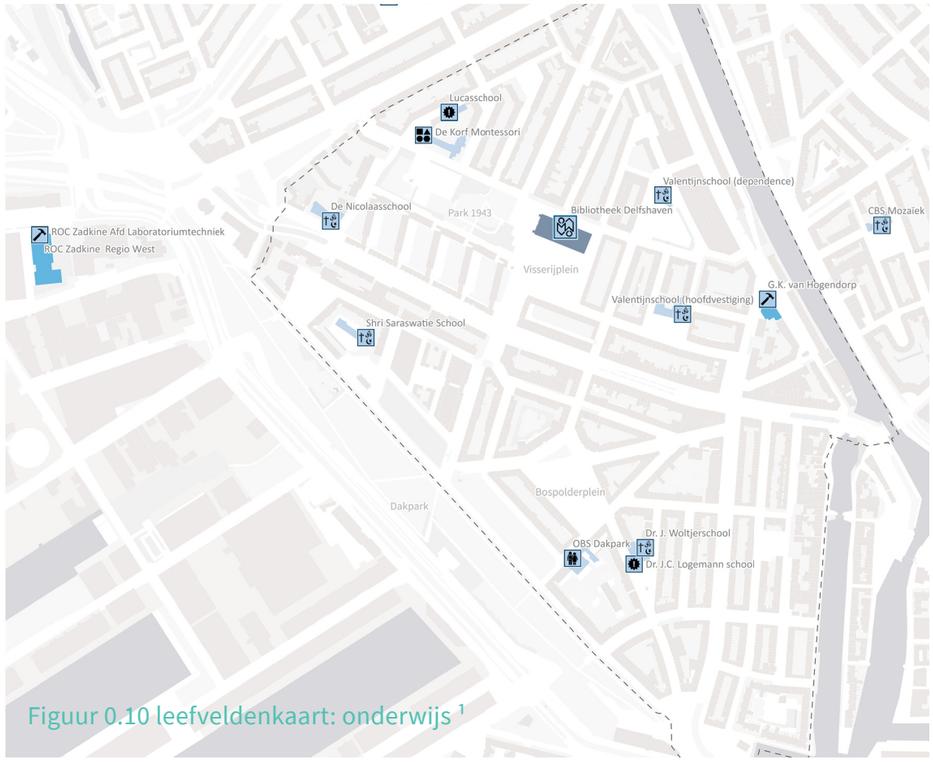

Figuur 0.10 leefveldenkaart: onderwijs [1]

Wonen

In figuur 0.11.1 is te zien dat een groot deel van de woningvoorraad bestaat uit sociale huurwoningen (63%)[3]. Dit is bijna geheel in bezit van woningcorporatie Havensteder. De woningen voor particuliere verhuur liggen met name aan de randen van de wijken op de Schiedamseweg en Mathenesserweg (figuur 0.11.2). De eigenaar-bewoners wonen verspreid door de wijken. Onder andere in woonblok Le Medi, aan Schiedamseweg en Mathenesserweg en tegen het Dakpark. Door de ligging van duurdere koopwoningen aan de buitenranden van de wijk wordt dit gebied soms de ‘gouden rand’ van Bospolder-Tussendijken genoemd (König, 2019).

Er staan op dit moment geen grootschalige sloop/nieuwbouw projecten gepland voor de wijk. Wel is er afgelopen jaar begonnen met de bouw van The Hudsons, vijf complexen met ruime koopwoningen, aan de voet van het Dakpark. Daarmee zal het aantal koopwoningen toenemen. Deze ontwikkeling komt overeen met de stedelijke Woonvisie (Gemeente Rotterdam, 2016), gericht op het aantrekken van nieuwe koopkrachtige bewoners.

3 Gemeente Rotterdam. (2020). OBI: Onderzoek010 Bospolder-Tussendijken

Figuur 0.11.1 Woningvoorraad naar bezit

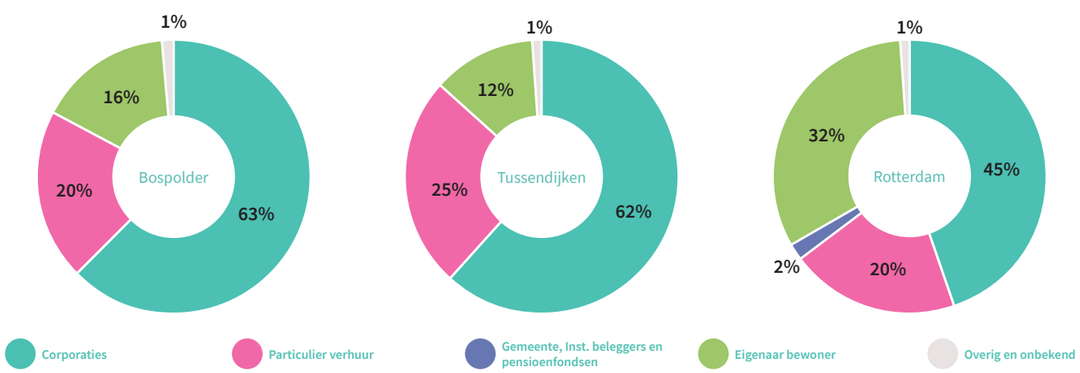

Figuur 0.11.2 Eigendomsverhouding

In vergelijking met het Rotterdams gemiddelde zijn de WOZ-waarde van woningen in Bospolder-Tussendijken een stuk lager (figuur 0.12.1). [4]Dat komt met name doordat er minder koopwoningen van meer dan twee ton beschikbaar zijn, slechts 2% in Tussendijken en 20% in Bospolder, ten opzichte van 34% In heel Rotterdam.

In heel Rotterdam is de trend dat de WOZ-waarde toeneemt. In 2019 is de WOZ-waarde in Nederland zelfs nergens zo hard gestegen als in Rotterdam. Het is waarschijnlijk dat BoTu in enige mate daarin meeontwikkelt. Deze ontwikkeling zal de komende jaren in kaart worden gebracht. Als gevolg van de aandacht en inzet op wijkontwikkeling kan de populariteit van het gebied toenemen. Gezien de trend dat de WOZ-waarde stijgt is het denkbaar dat woningen in Bospolder en Tussendijken in de toekomst niet betaalbaar zijn voor de huidige bewoners.

Het aantrekken van nieuwe bewoners kan grote invloed hebben voor de Sociale Index (zie Sociale Index in deel 2 van de monitor). Het programma Veerkrachtig BoTu 2028 richt zich erop dat huidige bewoners die in de wijk willen blijven wonen dat kunnen en dat er ook voldoende woonruimte is voor bewoners die meer gaan verdienen (programma Veerkrachtig BoTu 2028 pag. 10). Om die reden houden we de ontwikkeling van de woningvoorraad in de gaten.

4 Gemeente Rotterdam. (2020). OBI: Onderzoek010 Bospolder-Tussendijken

Figuur 0.12.1 Woningvoorraad naar bezit

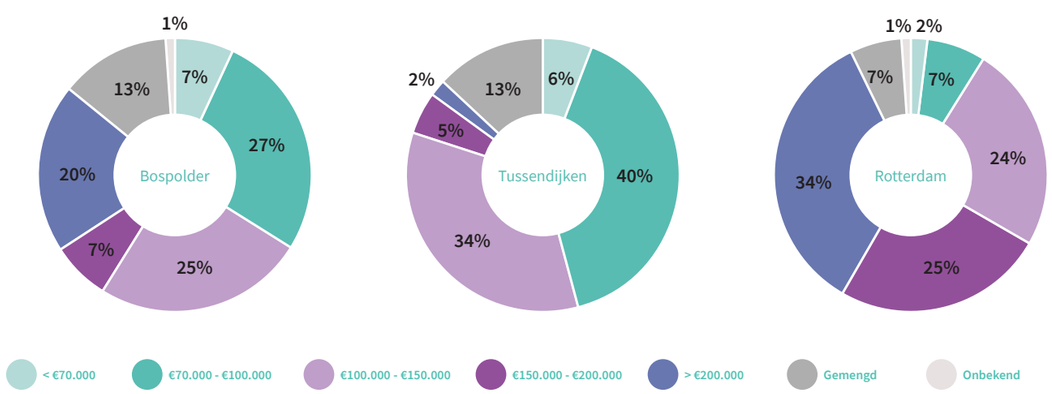

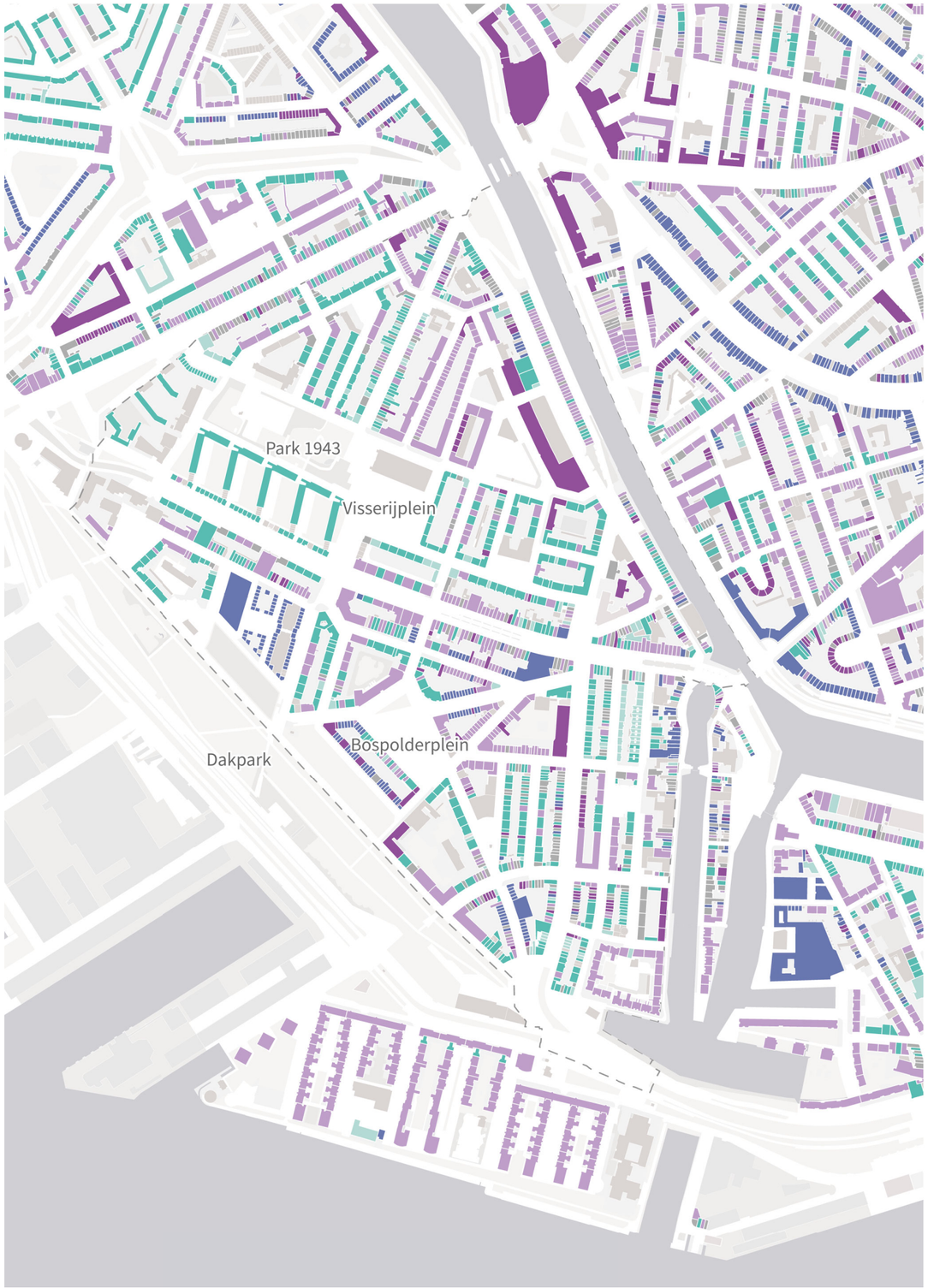

Figuur 0.12.2 WOZ-waarde

Leefomgeving/Duurzaamheid

Bospolder en Tussendijken zijn twee van de meest stenige wijken in Rotterdam. De straatprofielen laten weinig groen zien, maar er zijn wel twee grote groenvoorzieningen in de wijk: Park 1943 en het Dakpark (figuur 0.15). De pleinen die de wijken te bieden hebben zijn grotendeels verhard.[5]

Een groene leefomgeving staat voor veel bewoners symbool voor gezondheid (zowel mentaal als fysiek), biedt mogelijkheden voor recreatie en ontspanning en draagt bij aan een duurzame wijk. Indirect kan groen zo bijdragen aan een meer veerkrachtige wijk. Ondanks de aanwezigheid van onder meer het Dakpark, is slechts een deel van de bewoners tevreden over de groenvoorzieningen (63% tevreden bewoners in Bospolder en 61% in Tussendijken) en lopen de wijken op dit vlak achter op het stedelijk gemiddelde (80% vindt dat er voldoende groen is), zie figuur 0.14. Specifiek gevraagd naar gebruiksgroen is de tevredenheid niet veel hoger (66%;54%), maar ligt het wel meer in de buurt van het stedelijk gemiddelde (64%).

Het is aannemelijk dat stadsbewoners door de veranderingen van het klimaat meer last gaan ondervinden van bijvoorbeeld hevige regenbuien. Binnen Bospolder en Tussendijken heeft nu 6% van de huishoudens wateroverlast in hun tuinen en binnenplaatsen. Zo'n 5% (Bospolder) en 4% (Tussendijken) heeft wateroverlast onder de woningen. Beide vormen van overlast liggen net boven of onder het stedelijk gemiddelde, zoals te zien in figuur 0.13.

- Ver boven gemiddelde van Rotterdam
- Boven gemiddelde van Rotterdam
- Rond gemiddelde van Rotterdam
- Onder gemiddelde van Rotterdam
- Ver onder gemiddelde van Rotterdam
- Nog niet bepaald

5 Veldacademie. (2018). Leefveldeninventarisatie

Figuur 0.13 Indicatoren wateroverlast

	Bospolder		Tussendijken		Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam	
% veel wateroverlast in tuinen/ binnenterreinen	6%	+2	6%	-3	7%	4%	9%	5%	=
% veel wateroverlast onder woningen	5%	-2	4%	-8	4%	5%	3%	6%	=

Figuur 0.14 Indicatoren leefomgeving

	Bospolder		Tussendijken		Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam	
% voldoende aanwezig groen (grasveldjes, bomen)	63%	+1	61%	+2	67%	56%	70%	80%	-1
% voldoende aanwezig gebruiksgroen (picknick, sporten, spelen)	66%	-1	54%	+2	45%	43%	56%	64%	-2

Figuur 0.15 Groenvoorzieningen [3]

De energielabels van de woningen in Bospolder-Tussendijken liggen dicht tegen het Rotterdams gemiddelde (figuur 0.16.1). Bospolder heeft een groter aandeel van woningen met label C en A.[6]

In het programma Veerkrachtig BoTu 2028 wordt beschreven dat BoTu een van de eerste Rotterdamse wijken is die van het gas af gaat. Als dat gaat gebeuren en er wordt overgestapt op een warmtenet dan zal dat zichtbaar worden in de energielabels van de woningen in de wijk.

6 EP-Online-register (Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, 2019)

Figuur 0.16.1 woningvoorraad naar energieklassen

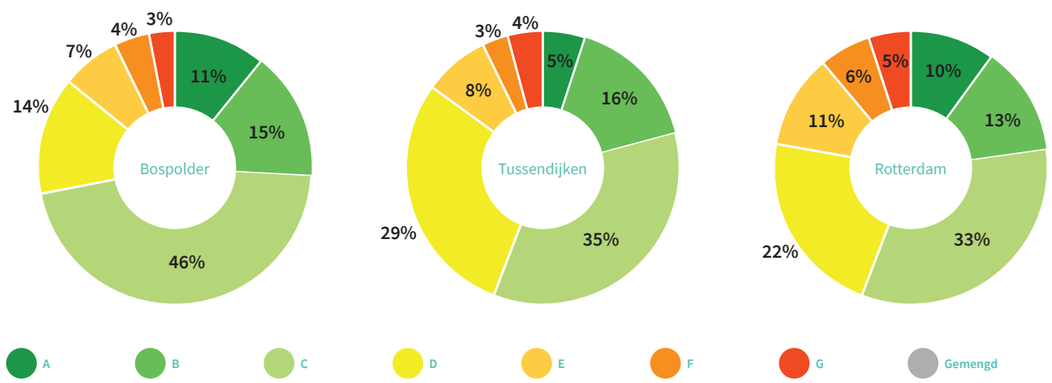

Figuur 0.16.2 Energielabels

Figuur 0.17 Indicatoren context: leefomgeving

	Bospolder		Tussendijken		Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam	
Fysieke Index	97	+2	92	+2	76	87	87	106	-1
Fysieke Index subjectief	81	=	75	+6	56	77	81	99	-4
Fysieke Index objectief	114	+5	110	=	95	98	93	113	+1
Woonbeleving	83	+21	70	+18	29	80	78	109	-1
Wonen subjectief	75	+2	54	+1	54	68	84	103	-4
Openbare Ruimte subjectief	70	-4	65	-5	45	67	80	88	-8
Voorzieningen subjectief	97	-6	100	-5	88	103	86	107	-4
Milieu subjectief	80	-13	86	+20	64	67	78	86	-5
Wonen objectief	99	+16	99	+5	76	93	89	115	+7
Openbare Ruimte objectief	124	-8	109	-23	83	90	82	98	-8
Voorzieningen objectief	107	+2	111	=	109	115	83	102	=
Milieu objectief	126	+10	119	+17	111	93	117	137	+5

- Ver boven gemiddelde van Rotterdam
- Boven gemiddelde van Rotterdam
- Rond gemiddelde van Rotterdam
- Onder gemiddelde van Rotterdam
- Ver onder gemiddelde van Rotterdam
- Nog niet bepaald

Context: Leefomgeving

De score op de fysieke index (figuur 0.17) is zowel in Bospolder (97) als Tussendijken (92) verbeterd ten opzichte van twee jaar geleden, maar raakt nog niet aan het stedelijk gemiddelde (106), wel staat het er met de fysieke index beter voor dan in de NPRZ-wijken (met name ten opzichte van Hillesluis). De objectieve fysieke index is de positieve uitschieter, maar de subjectieve index en vooral de woonbeleving zijn nog niet op niveau. Kijkend naar de subcategorieën van de fysieke index lijkt vooral ‘Wonen subjectief’ (75;54) achter te blijven op het stedelijk gemiddelde (103). De keuze voor een vergelijk met drie wijken in Rotterdam-Zuid wordt in deel van de monitor 2 toegelicht.

Figuur 0.18 Indicatoren context: veiligheid

	Bospolder		Tussendijken		Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam	
Veiligheidsindex	108	+14	102	+10	95	100	107	110	+2
Veiligheidsindex subjectief	98	+18	95	+16	72	86	90	104	=
Veiligheidsindex objectief	118	+10	109	+5	119	114	124	116	+4
Veiligheidsbeleving	78	-11	68	+8	43	72	81	110	-10
Diefstal subjectief	112	36	103	-6	104	100	95	104	+6
Geweld subjectief	88	+21	86	-12	63	81	81	95	-5
Inbraak subjectief	138	+38	146	+59	130	109	113	122	+10
Vandalisme subjectief	87	-4	97	+36	64	94	104	103	+2
Overlast subjectief	87	+33	72	+12	25	60	67	87	-7
Diefstal objectief	133	+11	120	+9	126	128	118	114	+7
Geweld objectief	109	+6	99	-11	102	110	119	110	+3
Inbraak objectief	142	+28	129	+21	143	135	139	136	+13
Vandalisme objectief	95	-5	94	-3	116	95	125	119	=
Overlast objectief	112	+13	101	+7	108	100	121	99	-2

- Ver boven gemiddelde van Rotterdam
- Boven gemiddelde van Rotterdam
- Rond gemiddelde van Rotterdam
- Onder gemiddelde van Rotterdam
- Ver onder gemiddelde van Rotterdam
- Nog niet bepaald

Context: Veiligheid

Kijkend naar de score op de veiligheidsindex, zoals te zien in figuur 0.18, gaat het in Bospolder (108) en Tussendijken (102) niet veel slechter dan in Rotterdam als geheel (110) en zit er bovendien een stijgende lijn in ten opzichte vorig jaar. De scores van Bospolder en Tussendijken zijn vergelijkbaar met die van de NPRZ-wijken (95 – 107). De veiligheidsbeleving is daarentegen in Bospolder (78) en vooral Tussendijken (68) niet op orde en loopt flink achter op het stedelijk gemiddelde (110).

Opbouw monitor

Het begrip veerkracht

Rotterdam neemt deel aan het 100 Resilient Cities Network, geïnitieerd door de Rockefeller Foundation. Dit netwerk ondersteunt steden om beter voorbereid te zijn op toekomstige uitdagingen op sociaal, fysiek en economisch vlak. Om de veerkracht van de stad Rotterdam te vergroten, werkt de gemeente Rotterdam sinds 2016 aan een Resilience Strategie. De Rockefeller Foundation omschrijft resilience als 'the capacity of individuals, communities, institutions, businesses and systems within a city to survive, adapt and grow - no matter what kinds of chronic stresses and acute shocks they experience'. In het programma Veerkrachtig BoTu 2028 is deze definitie in het Nederlands vertaalt naar 'het draait erom hoe goed individuen, gemeenschappen of organisaties kunnen omgaan met veranderingen, schokken en spanningen in hun leven. Hoe ze hierop reageren, ervan herstellen, zich aanpassen of zelfs transformeren'. Het programma richt zich daarmee specifiek op de veerkracht van menselijke systemen: individuen, gemeenschappen en organisaties. Dit wordt in de literatuur ook aangeduid als sociale veerkracht (social resilience), gemeenschapsveerkracht (community resilience) en institutionele veerkracht (institutional resilience). Bij de veerkracht van menselijke systemen staat het handelend vermogen (agency) van sociale actoren centraal.

Theoretisch model

Veldacademie heeft in een position paper de begrippen 'social resilience' en 'community resilience' door middel van een literatuurstudie verkent en de verschillende concepten op een rij gezet (Doff, 2017). Meetbaar maken van het begrip veerkracht in de sociale wetenschappen is lastig omdat er veel overlap is met andere hieraan gerelateerde theoretische begrippen zoals gemeenschapscapaciteit (community capacity), collectieve zelfredzaamheid (collective efficacy) en handelend vermogen (agency). Wat onderscheid veerkracht nu van deze concepten? Belangrijkste conclusie is dat er pas sprake is van veerkracht als een individu of een gemeenschap ook daadwerkelijk in staat is tot (collectief) handelen, anders vindt er immers geen aanpassing of transformatie plaats. Hiervoor moet een individu of gemeenschap niet alleen over voldoende hulpbronnen beschikken, zij moeten deze ook kunnen mobiliseren en collectieve actie kunnen organiseren. We hanteren voor de definitie van sociale veerkracht daarom een model waarin verschillende concepten terugkomen.

Community capacity is het collectieve vermogen beschikbare hulpbronnen te mobiliseren en het begrip community agency is het vermogen (van een gemeenschap) om relaties tussen mensen en organisaties te ontwikkelen om zo collectief te kunnen handelen. Beiden zijn nodig om tot collectieve actie komen. De actie vindt plaats als (preventieve) reactie op een ingrijpende verandering. Pas als de actie toekomstbestendigheid en weerbaarheid stimuleert is er sprake van veerkrachtig handelen. De gemeenschapscapaciteit is vooral afhankelijk van persoonlijke hulpbronnen, bijvoorbeeld de vaardigheden van bewoners. Terwijl het handelend vermogen wordt gestimuleerd door aanwezige sociale en organisatorische structuren en het vertrouwen hierin.
Het vermogen om toekomstgericht te handelen als reactie op ingrijpende gebeurtenissen of veranderingen onderscheidt het begrip sociale veerkracht of gemeenschapsveerkracht dus van andere hieraan gerelateerde begrippen uit de sociale wetenschap. De wijk biedt voor het handelen de context en vormt een set van beschermende en risicofactoren die van invloed zijn op het welzijn van bewoners. Figuur 0.19 illustreert het model.

Methode

Voor de Monitor Veerkrachtig BoTu gebruiken we de evaluatiemethode Theory of Change (TOC). Iedere interventie gaat uit van bepaalde veronderstellingen, men grijpt in om een bestaande situatie te veranderen en hoopt dat de interventie tot bepaalde uitkomsten leidt. Deze aannames vormen samen een verandertheorie, de 'theory of change'. Deze verandertheorie is niet per se een wetenschappelijke theorie, het gaat juist om het geheel van aannames die uitvoerders doen over de werking van een interventie. Het is daarom eerder een handelingstheorie voor in de praktijk. De TOC-methode onderzoekt of de verandertheorie plausibel en realistisch is. De methode richt zich dus niet alleen op de effecten van een interventie maar vooral ook op het 'hoe' – de theorieën en mechanismen achter een interventie. Belangrijk is dat alle betrokkenen van het programma input geven, iedereen heeft immers ideeën over aanpak en werking van de interventies. Door de achterliggende veronderstellingen en mechanismen gedurende de uitvoering regelmatig kritisch te onderzoeken brengt de methode een collectief leerproces op gang. Zo kan de evaluatie ook tot inzichten en daarmee tot verbeteringen in de praktijk leiden (voor meer uitleg zie: Snel, 2013).[1]

Voor de methode brengen we de verandertheorieën gaandeweg in beeld: welke aannames doen betrokkenen, wat zijn beoogde korte en lange termijneffecten (outcomes), welke activiteiten worden ondernomen om deze te bereiken en welke hulpbronnen (resources) staan ter beschikking? De TOC-methode is in het vervolg op twee manieren te gebruiken. Door middel van 'forward mapping' kan men op basis van beschikbare middelen, geplande activiteiten en directe uitkomsten een inschatting maken van de verwachte effecten. De bedoeling van de TOC-methode is echter om (ook) vanuit de aannames terug te redeneren (backward mapping), zie figuur 0.20.
Is het aannemelijk dat we op basis van deze middelen en activiteiten deze effecten bereiken? Om dit te toetsen kan men onderbouwing zoeken in wetenschappelijk onderzoek of kijken naar de ervaringen met vergelijkbare programma's, zoals bijvoorbeeld het Nationaal Programma Rotterdam Zuid (NPRZ). Op deze manier ontstaat er een iteratief proces waarmee men in de praktijk onderzoekt of de veronderstelde verandertheorie van de interventie plausibel en realistisch is. Zo kan men enerzijds toetsen of de uitvoering van de interventie ook echt bijdraagt aan het beoogde effect. Is het wel realistisch? Anderzijds kan men onderzoeken of er een causaal verband ligt tussen de beoogde effecten en de uitvoering. Zijn de gemaakte veronderstellingen wel plausibel?

1 Donaldson, S.I. (2007). Program theory-driven evaluation science. New York: Lawrence Erlbaum.

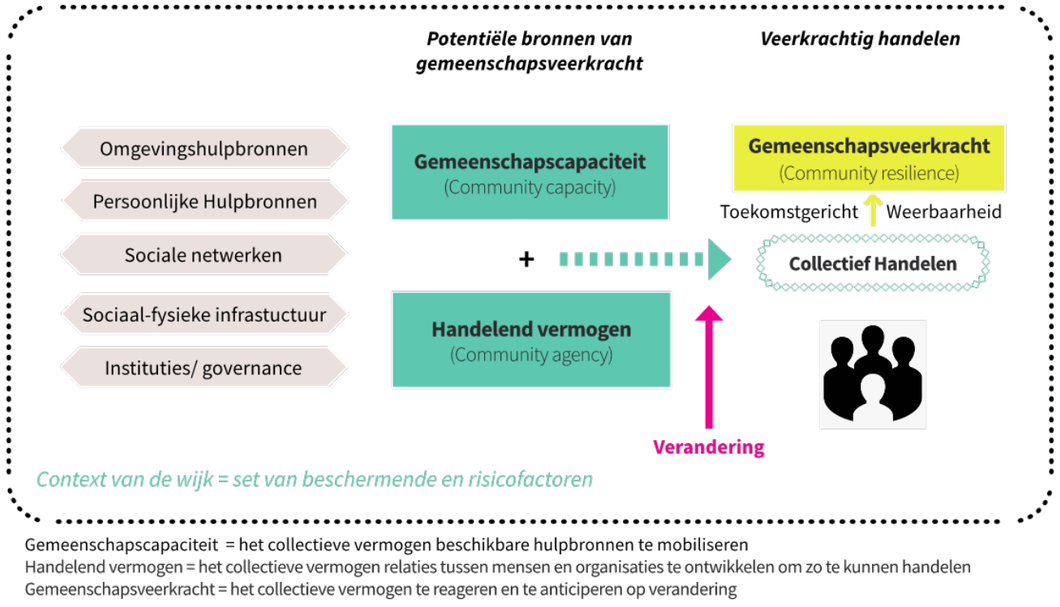

Figuur 0.19 Theoretisch model voor gemeenschapsveerkracht

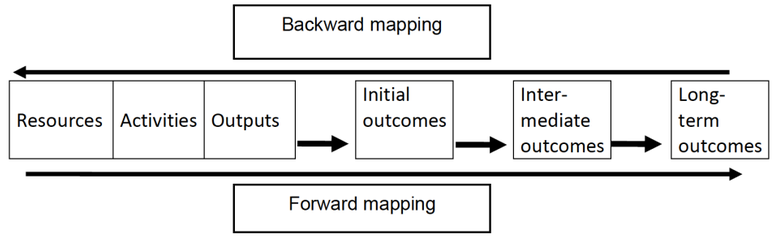

Figuur 0.20 Afbeelding ontleent aan Snel (2013): Veronderstelde relaties tussen beschikbare hulpbronnen, interventies en uitkomsten op korte, middellange en langere termijn
(bron: vrij naar Donaldson, 2007).

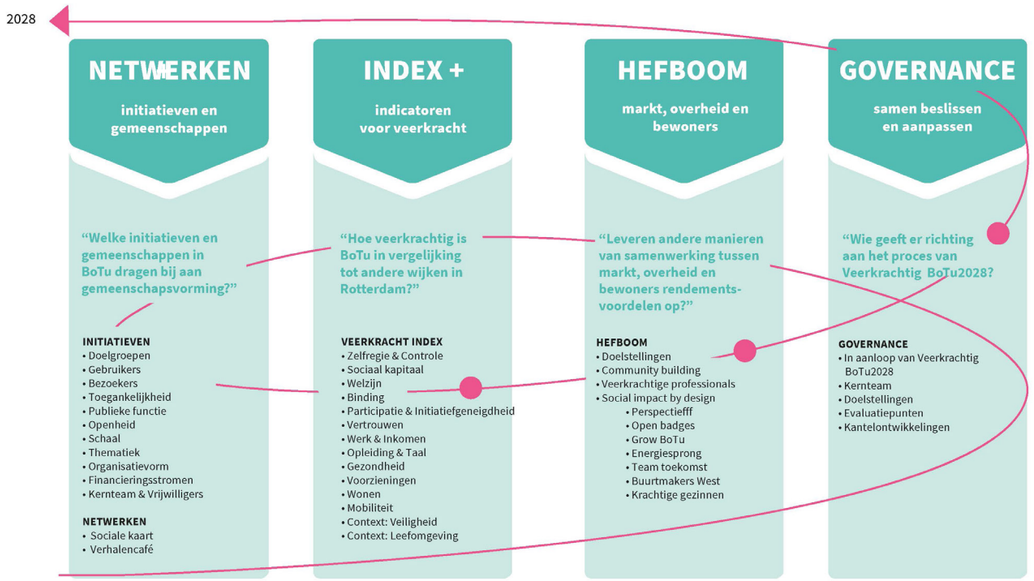

Figuur 0.19 schema opbouw monitor, Veldacademie 2019

Verandertheorie Veerkrachtig BoTu 2028

Het programma Veerkrachtig BoTu 2028 is opgezet als een innovatief experiment. Het doel is om de komende tien jaar op een andere en vernieuwende manier samen te werken, innovatieve methodes voor wijkverbetering te ontwikkelen en in de praktijk testen. In een visie voor de lange termijn beschrijven de initiatiefnemers een wijk waarin bewoners zijn verbonden tot een veerkrachtige gemeenschap waardoor de meeste bewoners toegang hebben tot sociale netwerken en zich betrokken voelen bij de wijk. Dit netwerk zorgt ervoor dat bewoners betere toegang krijgen tot hulpbronnen. Men hoopt dat bewoners van BoTu in de toekomst de kwaliteit van hun leven positiever beoordelen en dat meer bewoners kansen krijgen om talenten te ontwikkelen en te voorzien in eigen levensonderhoud. Deze ontwikkelingen resulteren uiteindelijk ook in een hogere score op de Sociale Index.

Wat zijn de achterliggende handelingstheorieën van het programma?

De initiatiefnemers constateren dat de reguliere uitvoering en klassieke samenwerking de complexe (multi)problematiek in wijken als Bospolder en Tussendijken niet duurzaam kan oplossen. Daarnaast hebben ingrijpende – vaak globale - gebeurtenissen en veranderingen een extra grote impact op wijken waarin veel arme en kwetsbare mensen wonen. Zij zijn minder veerkrachtig door een gebrek aan vaardigheden (capacities) en hulpbronnen (resources). Hun vermogen om zich aan te passen of zelfs preventief te handelen is daardoor beperkt. Veel interventies uit het programma richten zich derhalve enerzijds op het verbeteren van individuele vaardigheden, zoals taalvaardigheid of opvoedvaardigheid. Een verandertheorie van het programma Veerkrachtig BoTu is dus dat investeringen in vaardigheden van bewoners leiden tot meer veerkrachtig handelen.

Een belangrijke hulpbron waarop de initiatiefnemers willen inzetten is de toegang tot sociale netwerken, in de wetenschappelijke literatuur ook wel sociaal kapitaal genoemd. Door formele en informele sociale netwerken te verbinden en de sociaal-fysieke infrastructuur te verstevigen verwachten de initiatiefnemers meer mensen te bereiken en meer resultaten te behalen. De aanname is dat investeringen in sociale netwerken de gemeenschapsveerkracht in de wijk duurzaam vergroten.

Daarnaast verbindt het programma sociale interventies aan fysieke interventies. Want naast een sociale opgave ligt in BoTu ook een grote opgave op het gebied van klimaatadaptatie en energietransitie. Deze opgave kan volgens de initiatiefnemers als hefboom dienen voor de sociale problematiek in de wijk. Denk aan het vergroenen en verduurzamen van parken en pleinen zodat zij bijdragen aan het welzijn van bewoners én een bijdrage leveren aan het verminderen aan wateroverlast. Of de verbetering van slecht geïsoleerde woningen zodat deze een gezonder leefklimaat bieden. De aanname is dus dat investeringen in klimaatadaptatie en energietransitie de beschermende factoren in de wijk verhogen.

Het versterken van de veerkracht houdt onder andere in dat taken die traditioneel bij de lokale overheid liggen op een andere manier worden uitgevoerd. Volgens de initiatiefnemers vergroot intensieve en open samenwerking tussen publieke instituties, private partijen en burgers de collectieve veerkracht omdat nieuwe vormen van samenwerken tussen markt, maatschappij en overheid leiden tot meer innovatie. De achterliggende veronderstelling is dat nieuwe manieren van samenwerken leiden tot meer innovatie.

In de verdere uitwerking van de monitor willen we deze 'verandertheorieën' verder invullen en zo mogelijk toetsen of de causale verbanden daadwerkelijk zichtbaar worden.

Opzet monitor

Het overkoepelende doel van het programma is om bewoners én de fysieke inrichting van de wijken op lange termijn veerkrachtig(er) te maken. Om deze voortgang te monitoren zijn specifieke uitkomsten op wijkniveau afgesproken. Zo is voor de sociale ontwikkeling de ambitie geformuleerd om de wijken in tien jaar tijd op het Rotterdams gemiddelde van de Sociale Index te brengen, deze ambitie is leidend. De Sociale Index is onderdeel van het Wijkprofiel en geeft inzicht in de thema's zelfredzaamheid, samenredzaamheid, participatie en binding. De Sociale Index zegt weinig over de fysieke en mentale gezondheid, belangrijke hulpbronnen van bewoners. De Sociale Index wordt daarom aangevuld met een aantal indicatoren uit de gezondheidsmonitor en een ruimtelijke analyse op verschillende thema's. Als we kijken naar het theoretische raamwerk, dan kan de Sociale Index zowel inzicht geven in de gemeenschapscapaciteiten als ook in het handelend vermogen. Omgevingshulpbronnen en contextfactoren zijn (beperkt) terug te vinden. Toch denken we dat de Sociale Index een goede thermometer kan zijn voor de ontwikkeling van gemeenschapsveerkracht omdat er veel overlap is met de theoretische concepten die we gebruiken om veerkracht te definiëren.

Om de gemeenschapsveerkracht te vergroten wordt in het programma Veerkrachtig BoTu onder andere gewerkt op basis van community building waarin het versterken van sociale netwerken centraal staat. Daarnaast zetten de initiatiefnemers in op het versterken van de sociaal-fysieke infrastructuur door bijvoorbeeld van scholen en schoolpleinen 'sociale brandpunten in de wijk, waar jong en oud zich veilig en welkom voelen' te maken. Aanvullend op de Sociale Index willen we daarom de ontwikkeling van sociale netwerken in het gebied documenteren en onderzoeken. Dit doen wedoor initiatieven en ontmoetingsplekken in het gebied te inventariseren op een digitale kaart. Ook onderzoeken we hoe de initiatieven zijn georganiseerd, in welke netwerken zij actief zijn en van welke hulpbronnen zij gebruik (kunnen) maken. Door de tijd hen zouden – volgens de verandertheorie – de netwerken dichten moeten worden, de kaarten laten dan de veranderingen zien.

Het programma kent daarnaast een open opzet, private partijen en bewoners zijn nadrukkelijk uitgenodigd om mee te denken en te doen. Hiervoor is het programmaonderdeel Social Impact by Design in het leven geroepen waarin individuen, ondernemers en marktpartijen zijn uitgenodigd plannen in te dienen om de veerkracht van de wijken te vergroten. Hiervoor is door het kernteam budget gereserveerd dat door een stichting wordt beheerd. Met dit deelprogramma hoopt men innovatie te stimuleren en private financiering aan het programma te binden zodat er een hefboom optreedt: de publieke investering geeft een impuls aan een kettingreactie van positieve effecten die de initiële publieke investering overstijgt. Bijzonder is dat de gemeente voor de uitvoering van het programma een samenwerking is aangegaan met ondernemers, een woningcorporatie, welzijnsinstellingen, een energieleverancier, bewonersverenigingen en culturele instellingen. Het programma wordt gecoördineerd door een kernteam bestaande uit vertegenwoordigers van de gemeente Rotterdam, woningcorporatie Havensteder, Rebel Groep, IABR en bewoners verenigd in de Delfshaven Corporatie. Voor de uitvoering van het onderdeel Social Impact by Design is de Stichting Go BoTu opgezet. Het kernteam wil het proces van samenwerking goed documenteren en regelmatig hierop reflecteren om van de uitvoering te leren.

Vier delen

Dit heeft geresulteerd in de opzet van een monitor met vier onderdelen waarin kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksmethoden worden toegepast (zie figuur 0.19). De monitor bestaat uit vier delen: de Index+ (1) bestaande uit de Sociale Index en aanvullende thema-indicatoren gebaseerd op drie pijlers van het programma, (2) een inventarisatie van lokale initiatieven en hun netwerken gedurende de onderzoeksperiode, (3) onderzoek naar effecten van het deelprogramma Social Impact by Design en (4) een beschrijving van het governance proces.

De monitor richt zich naast het monitoren van effecten dus met name op de 'hoe-vraag': methode en proces van verandering in relatie tot een verandertheorie. De uitkomsten van individuele interventies en projecten die onder de drie pijlers vallen (3xWAT en WAAR) worden niet afzonderlijk gevolgd of onderzocht in deze monitor.

MONITOR DEEL 1 NETWERKEN

Dit deel van de monitor beschrijft het onderzoek naar de initiatieven en netwerken. De resultaten van dit onderzoek zijn voornamelijk grafisch weergegeven in vorm van kaarten en diagrammen.

Sociale netwerken vormen een belangrijke hulpbron voor (gemeenschaps-)veerkracht. Een doelstelling van het programma Veerkrachtig BoTu 2028 is bijvoorbeeld een betere verbinding van formele (publiek-maatschappelijke) en informele (private) netwerken voor zorg en ondersteuning en een versterking van de sociaal-fysieke infrastructuur.

Veerkracht in Bospolder Tussendijken, Startfoto monitor maart 2020

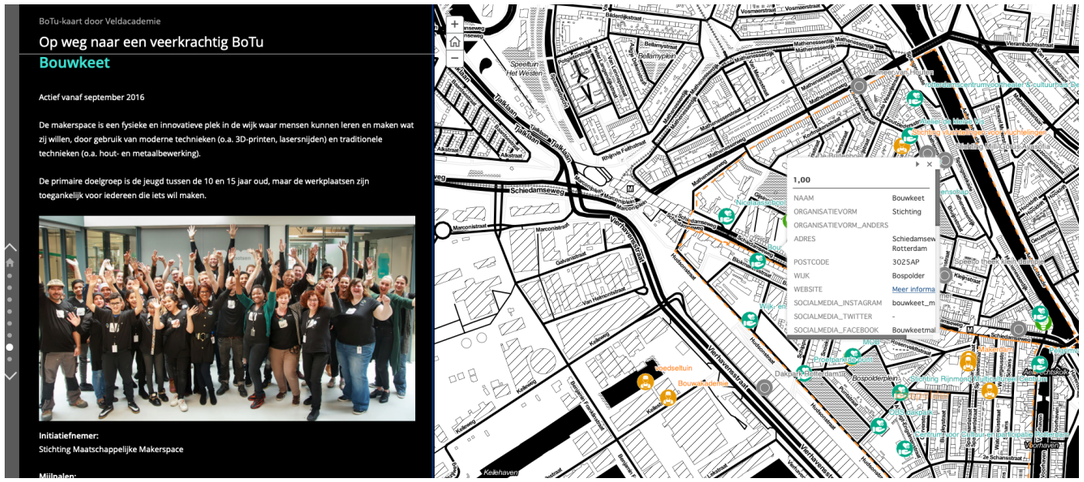

Figuur 1.1 digitale kaart van initiatieven (http://www.tinyurl.com/resilientBoTu2028)

Methode

Voor de eerste fase van de monitor zijn we gestart met een inventarisatie van wijkinitiatieven. Er is overal met dezelfde vragenlijst gewerkt en de resultaten zijn in een database ingevoerd. Door het kernteam is een eerste lijst met initiatieven samengesteld op basis van aanbevelingen vanuit het kernteam, suggesties opgevangen tijdens evenementen en een online zoekactie. Daarbij is een voorlopige keuze gemaakt voor initiatieven die een maatschappelijke functie hebben, enigszins met elkaar te vergelijken zijn en een zekere (online-) zichtbaarheid hebben. Een aantal specifieke plekken met een duidelijke wijkfunctie, zoals scholen, zijn hierdoor nog niet of nauwelijks meegenomen in de inventarisatie.

We hebben in de eerste fase de focus gelegd op het kerngroep van wijkinitiatieven en de verbindingen vanuit dit kerngroep. In een vervolgstap willen we breder gaan kijken en ook sleutelfiguren die bijvoorbeeld voor de verbinding tussen initiatieven zorgen in beeld brengen. Ook willen we op zoek gaan naar minder bekende initiatieven en plekken met een duidelijke wijkfunctie.

Via deskresearch is openbaar beschikbare informatie verzameld, zoals adres en contact- en achtergrond-informatie. Vervolgens zijn initiatiefnemers telefonisch benaderd of zijn initiatieven bezocht, waarbij met laatstgenoemde methode de beste resultaten behaald zijn. Niet alle initatieven stonden open voor een gesprek, en over deze initatieven is dan ook beperkt informatie verkregen. De gesprekken hadden onder meer betrekking op doelstelling en activiteiten van het initiatief, de organisatie, hulpbronnen en verbindingen met andere initiatieven. De informatie is vervolgens ingevoerd in een database die verbonden is aan een digitale kaart (zie figuur 1.1). De kaart is (gedeeltelijk) publiekelijk toegankelijk. Hiermee hebben we een dynamisch databestand opgezet dat ook door initiatieven zelf is te raadplegen. De digitale kaart zal gedurende het onderzoek steeds verder uitgebreid worden.

Voor deze nulmeting is het databestand gebruikt zoals dit per 1 februari 2020 was ingevuld. Niet van alle initiatieven is volledige informatie verkregen, waardoor het databestand soms onvolledig is ingevuld. We hebben ervoor gekozen om onbekende data niet mee te nemen in de grafische inventarisatie op kaart en in de grafieken. De percentages weergegeven in de grafieken zijn dus op basis van de initiatieven waarvan de betreffende informatie wel bekend is. In Figuur 2.2 is zichtbaar welke initiatieven tot op heden allemaal geïnventariseerd zijn en in welke mate. Wat direct opvalt is de hoge concentratie initatieven rondom het Visserijplein en Park 1943, dit heeft te maken met de aanwezigheid van Huis van de Wijk ‘Pier 80‘. In het Huis van de Wijk zijn meerderde ruimtes beschikbaar voor initiatieven.

Veerkracht in Bospolder Tussendijken, Startfoto monitor maart 2020

Inventarisatie initiatieven

1. Atelier de kleine Vis
2. Beekhuizen Bindt
3. Besouk Delfshaven
4. Bouwakademie
5. Bouwkeet
6. Buurthuis Waterstokerij
7. Buurtsteunpunt Delfshaven
8. Centrum voor Cultuur en participatie Rotterdam
9. Cirkel
10. Dakpark Rotterdam
11. De Buitenboel
12. De groene connectie
13. De oude Pelgrimvaderskerk
14. De Verbindingskamer
15. Delfshaven Coöperatie
16. Huiskamer van de Gijsinglaan
17. Huis van de Wijk Pier 80
18. Interculturele stichting ISSALAAM
19. Jong Delfshaven
20. Makerdam
21. Meneer van Houten
22. MOB
23. Moskee Markaz Arrahma
24. New Life Kerk
25. OBS Dakpark
26. Onwijze Moeders
27. Parkraad 1943
28. Rooms-Katholieke Basisschool Nicolaasschool
29. Speel-o-theek klein duimpje
30. Stichting Kinderatelier Punt 5
31. Stichting Milli Görüs Ayasofya
32. Stichting Ontmoeting
33. Stichting Rijnmond Multicultureel Centrum
34. Stichting Schiezicht
35. Stichting Theater Babel Rotterdam
36. Stichting Toekomstige Jongeren
37. Stichting Tussentuin
38. Stichting vluchtelingen voor vluchtelingen
39. Stichting Welzijn Delfshaven
40. Studio Delfshaven
41. Taekwondoclub Martial Arts Rotterdam
42. VEC pier 80
43. Veerkrachtige gemeenschap
44. Voedseltuin
45. Westpractice
46. Wijk- en Speeltuinvereniging Bospolder- Tussendijken (De Bolder)
47. WMO Peoples Power
48. Zelfregiehuis

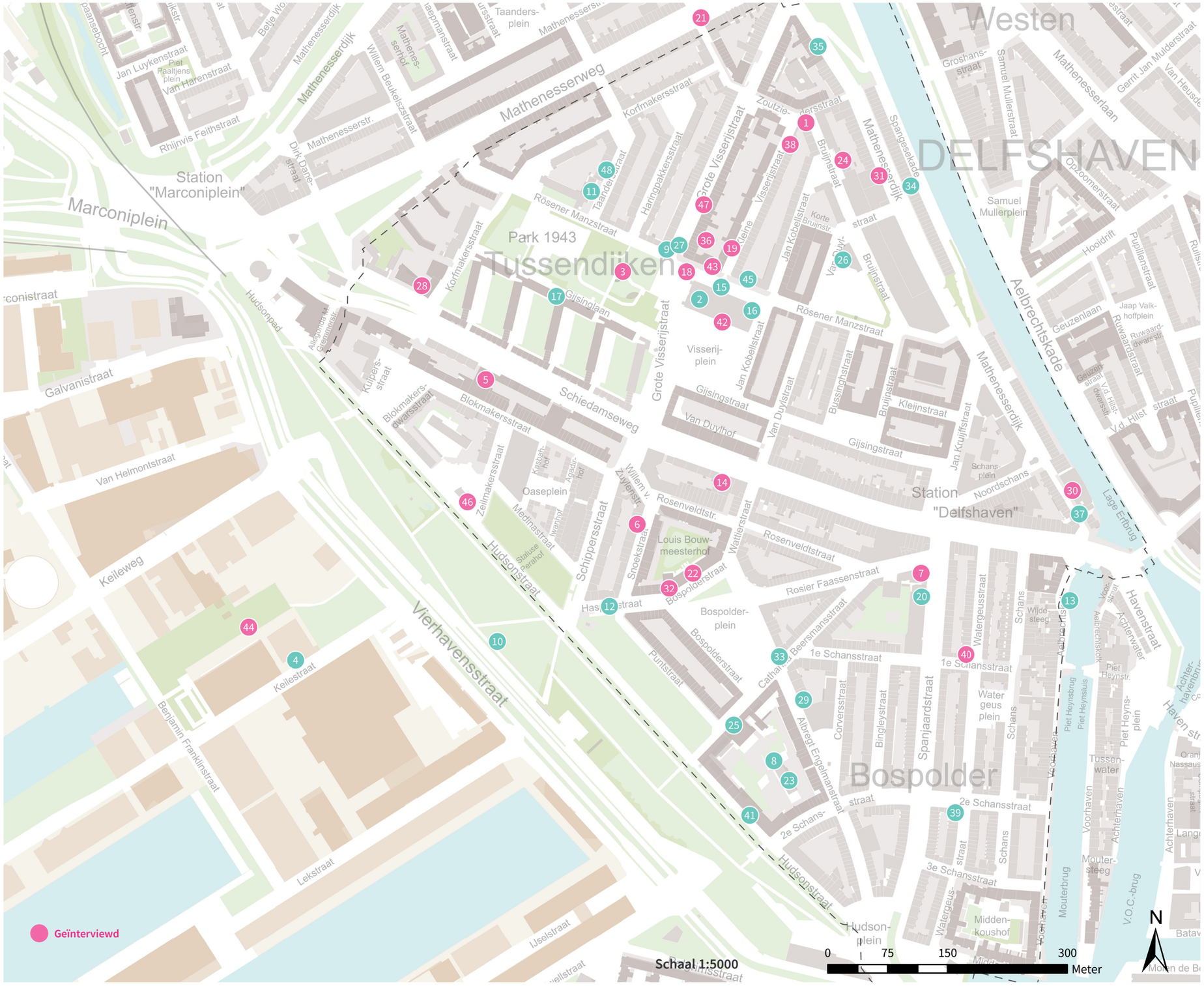

Figuur 1.2 inventarisatie initiatieven op kaart

Gebruik en bereik

Voor beide wijken geldt dat een groot deel van de initiatieven (29% Bospolder, 57% Tussendijken) zich niet richt op specifieke doelgroepen, zie figuur 1.3.1. De meeste initiatieven in beide wijken richten zich op volwassenen in het algemeen. Opvallend is dat een relatief groot deel van de initiatieven in Bospolder gericht is op kwetsbare groepen en kinderen, terwijl dit nauwelijks voorkomt in Tussendijken. Uit de toelichting op het antwoord ‘geen specifieke groep’ komt een aantal keer naar voren dat initiatieven zich richten op combinaties van doelgroepen (ouders en kinderen) en een tweetal initiatieven geeft aan specifiek gericht te zijn op religieuze subgroepen.

Figuur 1.3.1 doelgroepen

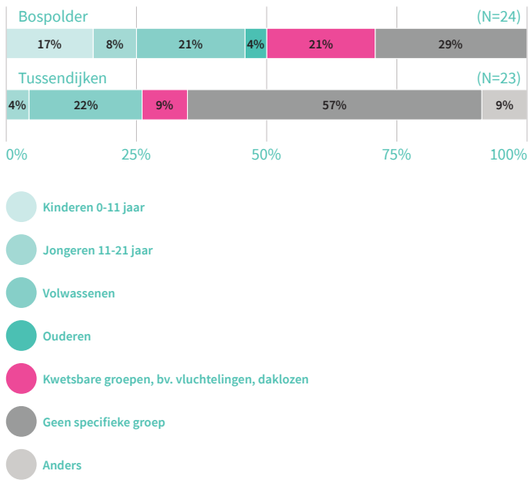

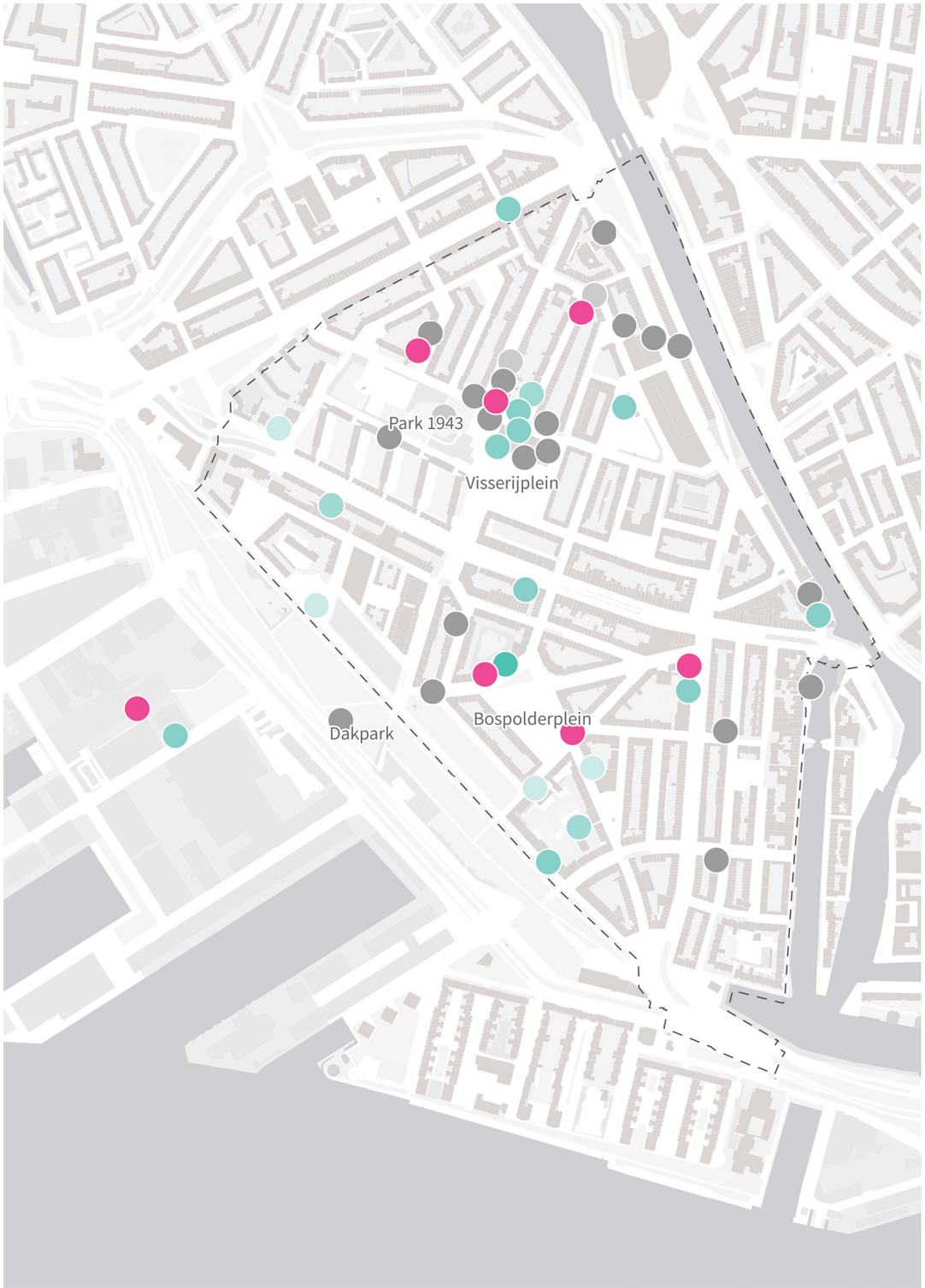

Figuur 1.3.2 doelgroepen

Een vergelijking met de daadwerkelijke gebruikers van de initiatieven (figuur 1.4.1) laat zien dat er in Bospolder een goede match is met de beoogde doelgroep. In Tussendijken lijken vooral initiatieven die geen specifieke doelgroep willen bedienen toch specifieke gebruikers te hebben, het gaat hier onder meer om ouderen, daklozen en gezinnen.

Figuur 1.4.1 gebruikers

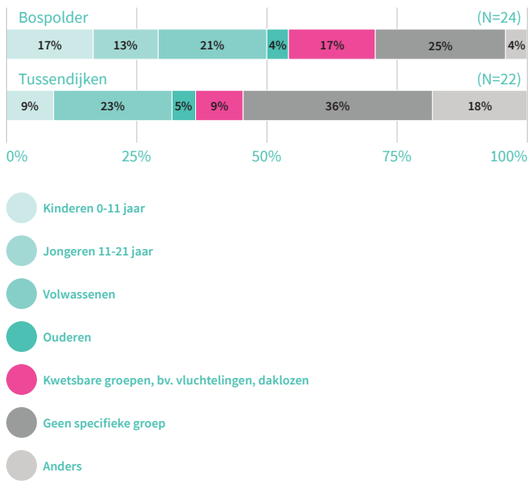

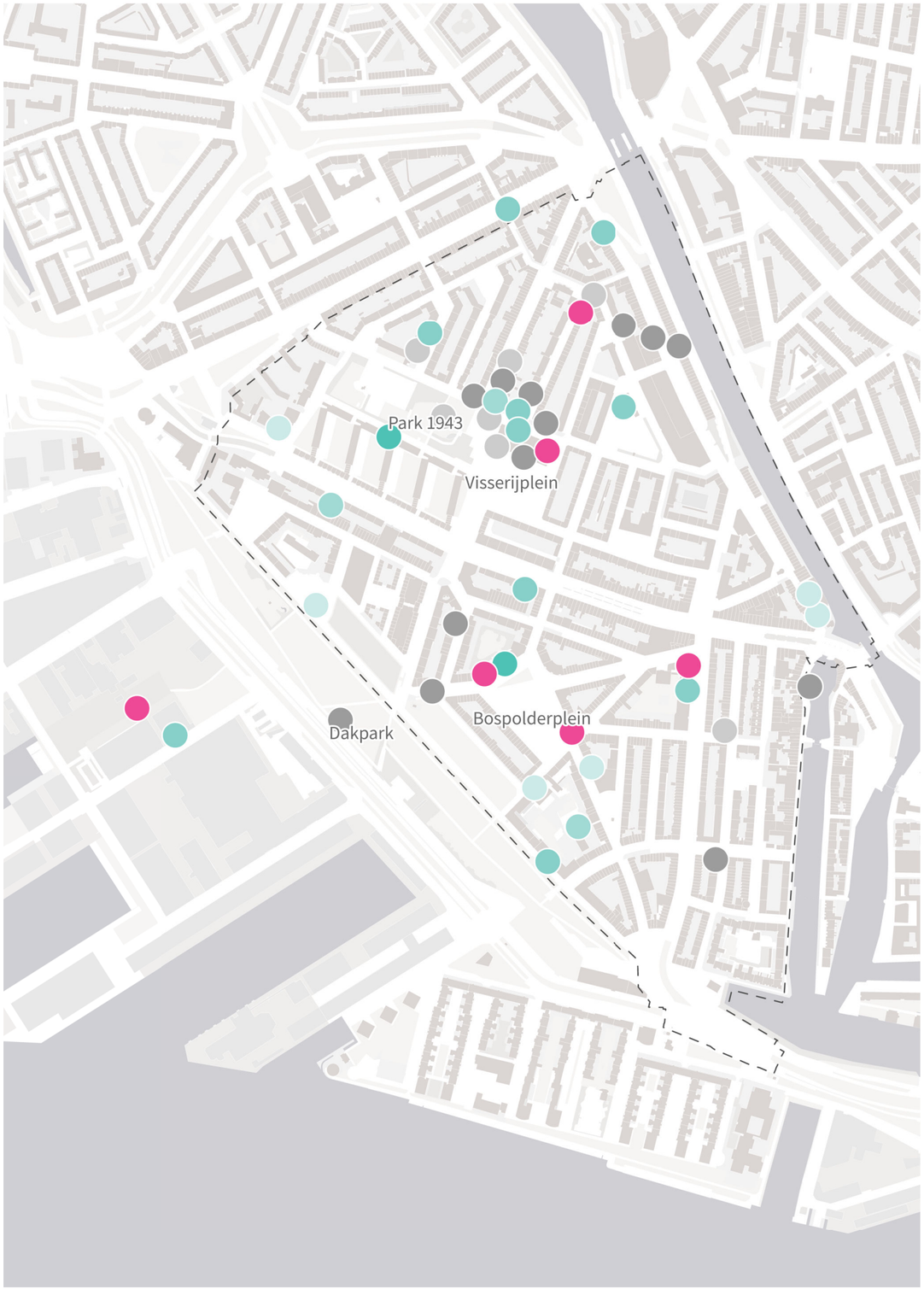

Figuur 1.4.2 gebruikers

Niet van alle initiatieven is bekend hoeveel bezoekers ze wekelijks hebben. Een blik op de bezoekerscijfers van de initiatieven (figuur 1.5.1) waarvan dit wel bekend is laat geen opvallende tendens zien, er zijn zowel initiatieven met een klein publiek (10 – 20 bezoekers) als initiatieven met meer dan 100 bezoekers. Het grootste aanwezige initiatief is met meer dan 600 wekelijkse bezoekers de Bouwkeet in Bospolder, een werkplaats voor wijkbewoners, maar met speciale aandacht voor jongeren.

Figuur 1.5.1 bezoekers

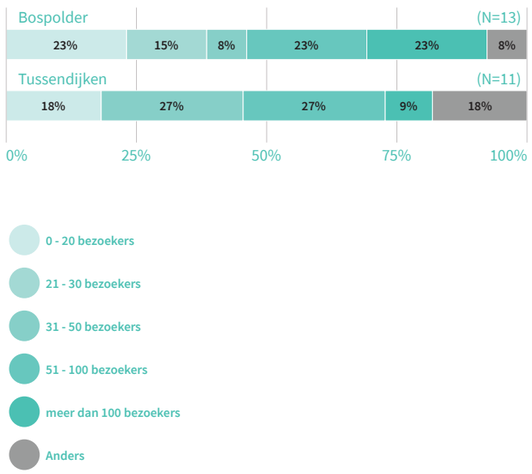

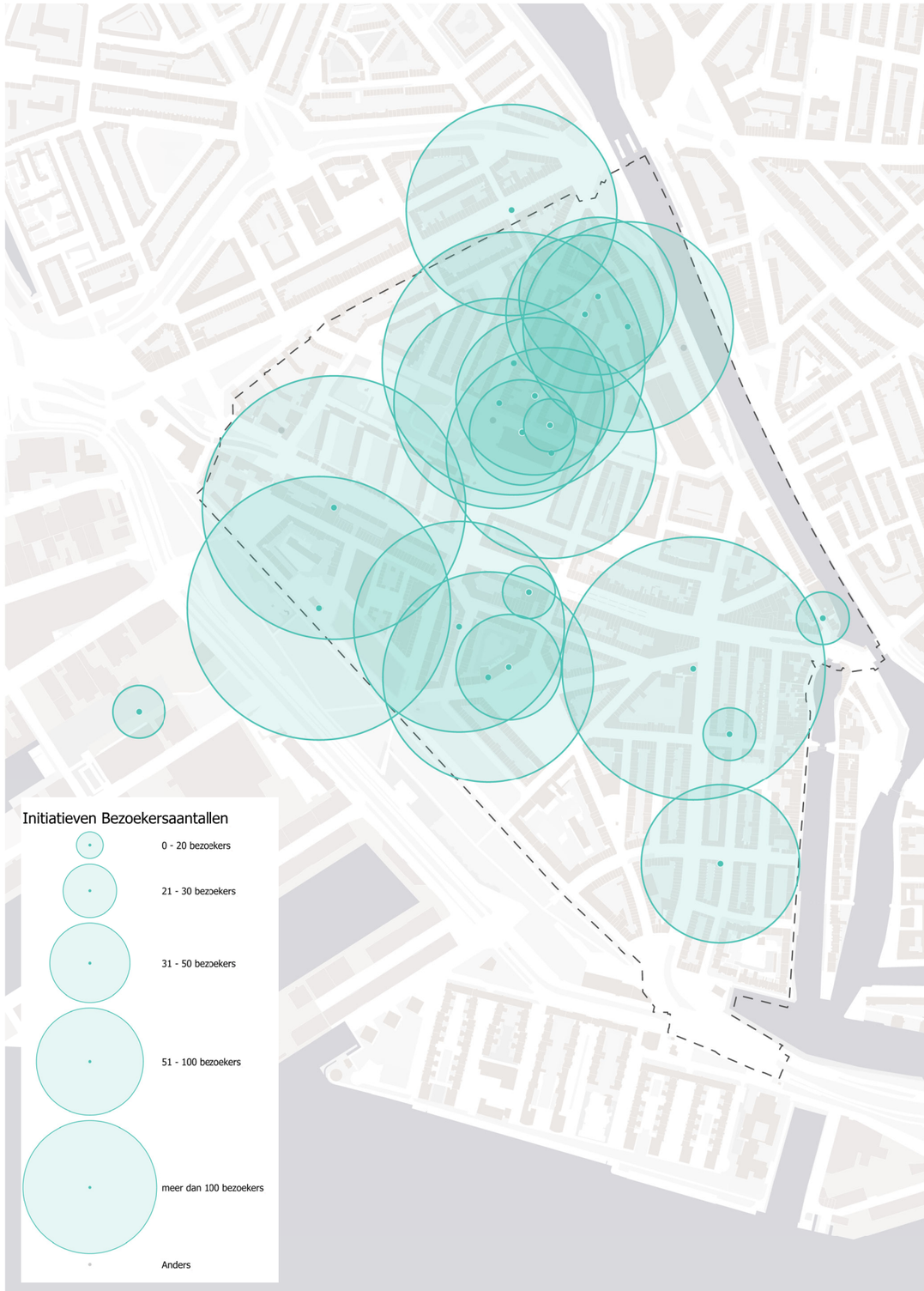

Figuur 1.5.2 bezoekers

Vrijwel alle activiteiten die de initiatieven organiseren zijn voor iedereen vrij toegankelijk, dat wil zeggen dat de locatie waar de initiatieven gehuisvest zijn vrij toegankelijk gedurende de openingstijden, figuur 1.6.1 In sommige gevallen is dit inherent aan het doel van het initiatief (buurthuis). De meeste initiatieven kennen geen lidmaatschappen of toelatingseisen. Activiteiten van een aantal initiatieven welke zich richten op specifieke groepen, zoals ondernemers of langdurig werklozen, zijn niet toegankelijk voor iedereen.

Figuur 1.6.1 toegankelijkheid van locatie

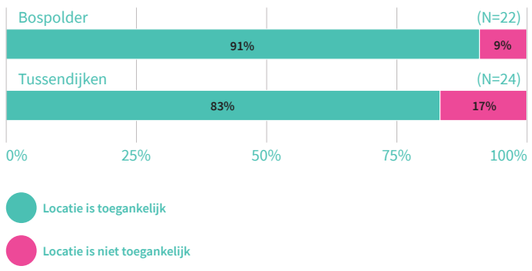

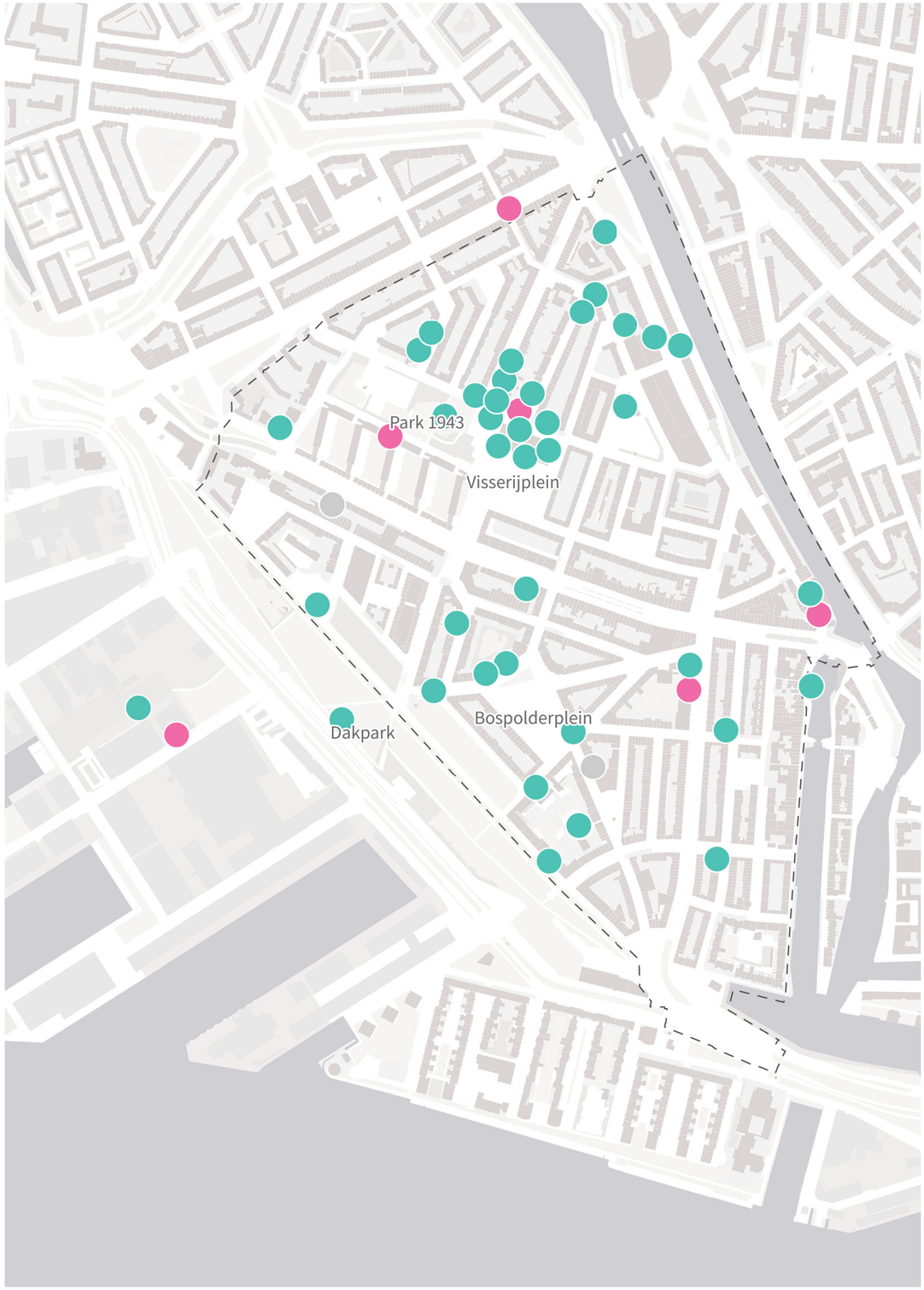

Figuur1.6.2 toegankelijkheid van locatie

Zo'n twee derde van de initiatieven in beide wijken heeft een publieke functie. Wat inhoudt dat iedereen in principe van de functie gebruik kan maken, zoals te zien in figuur 1.7.1. Hierbij is te denken aan een huis van de wijk of een bibliotheek. De initiatieven waar dit niet het geval is, geven aan dat de locaties van de initiatieven enkel toegankelijk zijn op het moment dat mensen willen deelnemen aan de activiteiten of het traject aldaar. Men zou kunnen verwachten dat initiatieven met een publieke functie op centrale of drukke punten in de wijk liggen, dit blijkt (figuur 1.7.2) niet altijd het geval. Zo hebben een aantal aan de Schiedamseweg gelegen initatieven juist geen publieke functie.

Figuur 1.7.1 publieke functie van initiatief

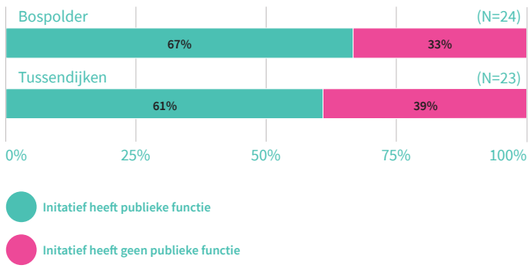

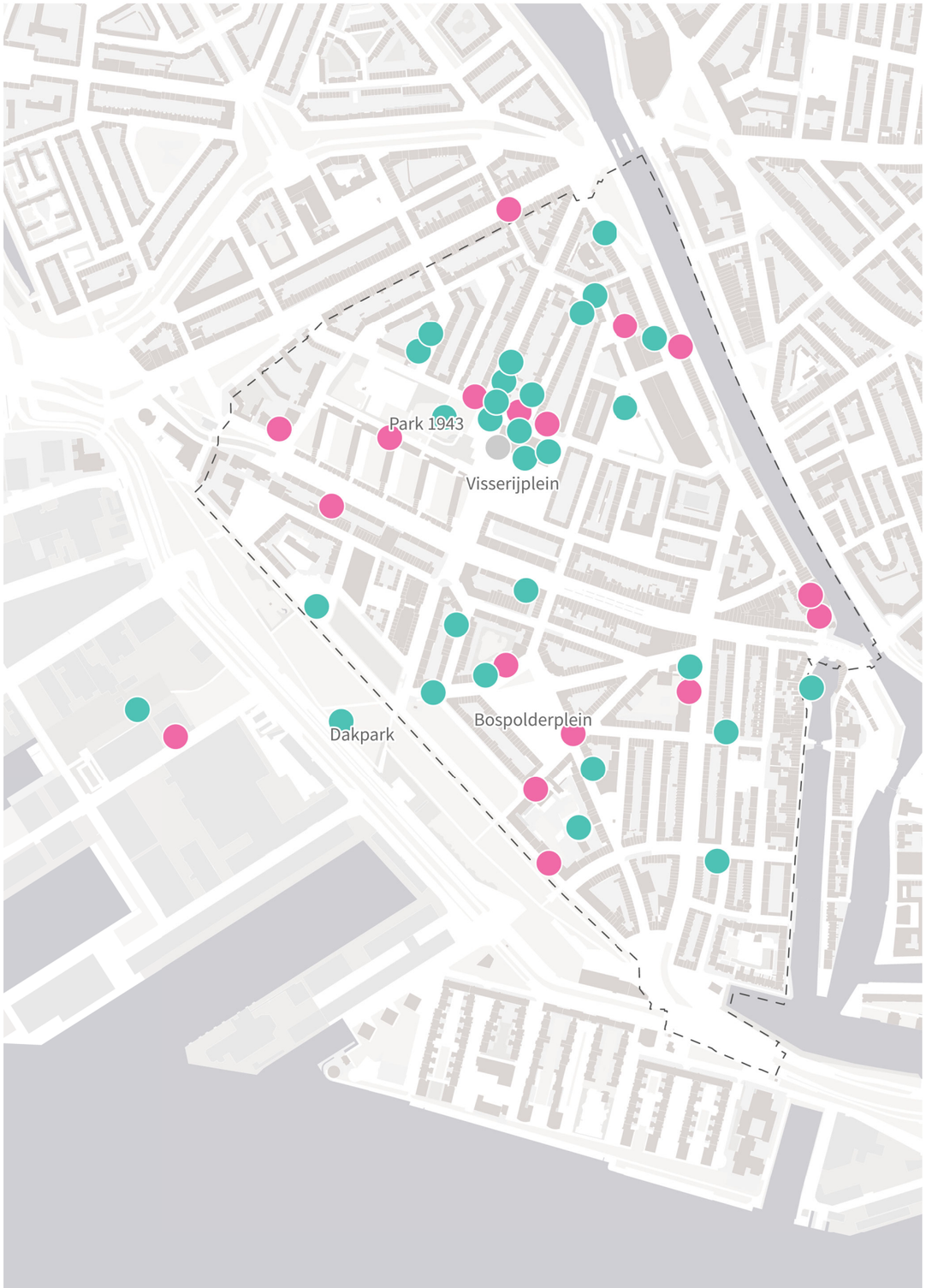

Figuur 1.7.2 publieke functie van initiatief

De netwerken van de meeste initiatieven zijn vooral naar buiten gericht (figuur 1.8.1), wat inhoudt dat ze veel contact hebben en zoeken met andere groepen. Dit biedt mogelijkheden voor groei en samenwerking. Deze initiatieven bevinden zich veelal op centrale plekken in de wijk (figuur 1.8.2)

“We zijn nauw in contact met de bewoners binnen het initiatief, maar net zoveel met wijkpartijen om zodoende het informeel en formeel netwerk met elkaar te verbinden.”

Geïnterviewde initiatiefnemer

“Naast dat het contact naar binnen is gericht probeert de stichting ook veel contact te leggen met andere groepen zoals: Hoedje van Papier, Stichting DOCK, Jongeren Loket en WMO Radar.”

Geïnterviewde initiatiefnemer

De initiatieven die vooral naar binnen gericht zijn, geven aan dat zij enkel op lokale bewoners focussen, omdat de vraagstukken waar ze op inspelen voor een specifieke groep mensen belangrijk zijn. Opvallend is dat veel van de naar buiten gerichte initiatieven zich vooral aan de randen van de wijk of langs grote doorlopende wegen lijk te bevinden (figuur 1.8.2)

Figuur 1.8.1 openheid netwerk

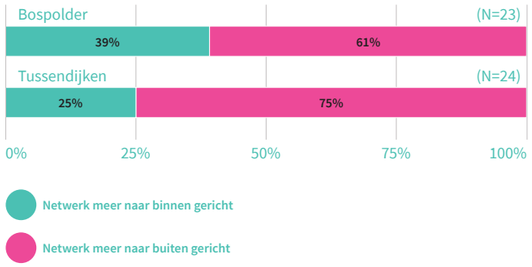

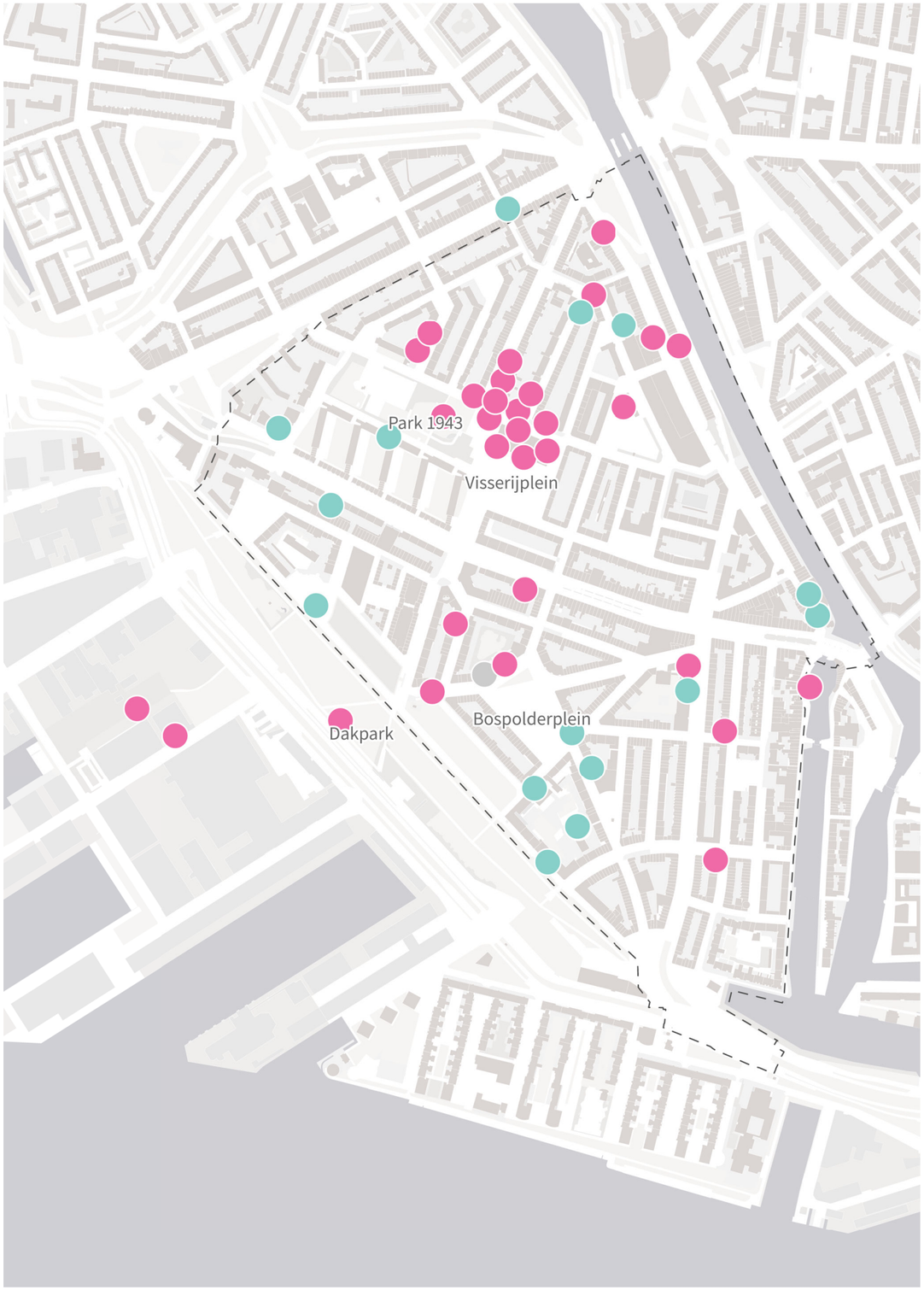

Figuur 1.8.2 openheid netwerk

Uit figuur 1.9.1 blijkt dat de meeste initiatieven (zowel in Bospolder als Tussendijken) vooral actief zijn op wijkniveau. Een groot deel van deze initiatieven bevindt zich ook in het hart van de wijk (zoals blijkt uit figuur 1.9.2). Ongeveer een derde van de initiatieven is op de stedelijke schaal gericht, maar op de regionale en landelijke schaal zijn nauwelijks initiatieven actief. Het enige landelijke initiatief is *Vluchtelingen voor Vluchtelingen*.

Figuur 1.9.1 schaal waarop initiatief actief is

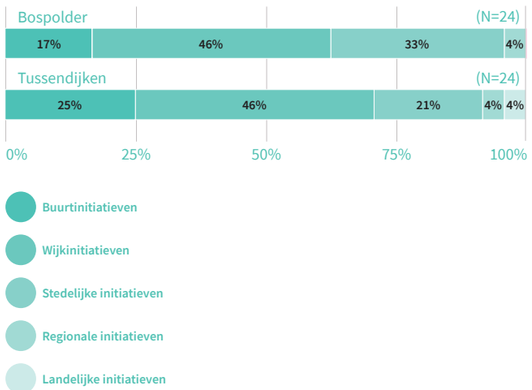

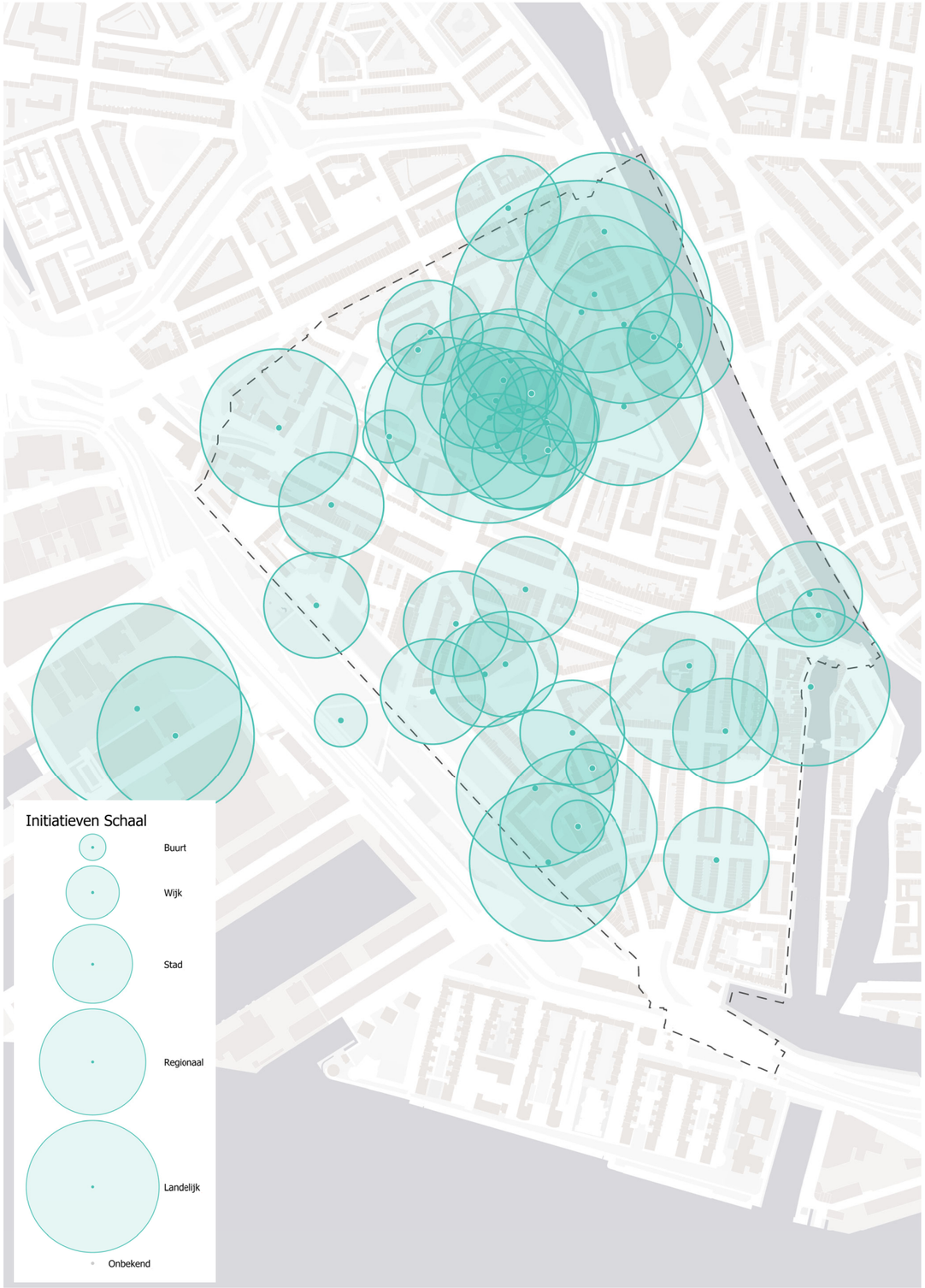

Figuur 1.9.2 schaal waarop initiatief actief is

Thematiek initiatieven

Onderdeel van de aanpak in BoTu zijn interventies op drie thema's: *Werk, Taal & Schulden, Zorg, Jeugd & Opvoeden en Energie, Wonen & Buitenruimte.* Aan alle initiatieven hebben wij de vraag gesteld onder welk van de drie thema's hun activiteiten vallen. Een overzicht is afgebeeld in figuur 1.10. Een kleine meerderheid houdt zich bezig met zorg-gerelateerde thema's. Een aantal initiatieven geven daarnaast aan dat hun activiteiten buiten de drie thema's vallen, met name in Tussendijken. Genoemd worden onder meer sport, religie en sociale cohesie.

We hebben de initiatieven ook gevraagd onder welk leefveld zij vallen (figuur 1.11.1). De leefveldenmethode is een categorisatie methode voor wijkvoorzieningen ontwikkeld door Veldacademie. Daaruit blijkt dat veel van de initiatieven actief zijn op het gebied van cultuur en recreatie. Dat is daarmee één van de meest voorkomende leefvelden, naast gezondheid, zorg en ondersteuning en onderwijs. Hieronder een greep uit de activiteiten van de initiatieven:

"Een culturele organisatie met als algemeen doel het bevorderen van bewustzijn op sociaal, cultureel, milieu en persoonlijk niveau."

"Wij bevorderen de sociale cohesie en samenredzaamheid in kwetsbare wijken. Dit doen we op een informele manier en bouwen langdurig aan vertrouwen en relatie met bewoners."

"Het initiatief is een samenkomst tussen allerlei soorten creatieve organisaties. Hier kunnen de organisaties samenkomen, samenwerken en van elkaar leren. Ook is dit een goede plek om te netwerken."

Geïnterviewde initiatiefnemers

Figuur 1.10 hoofdthema

Figuur 1.11.1 leefvelden

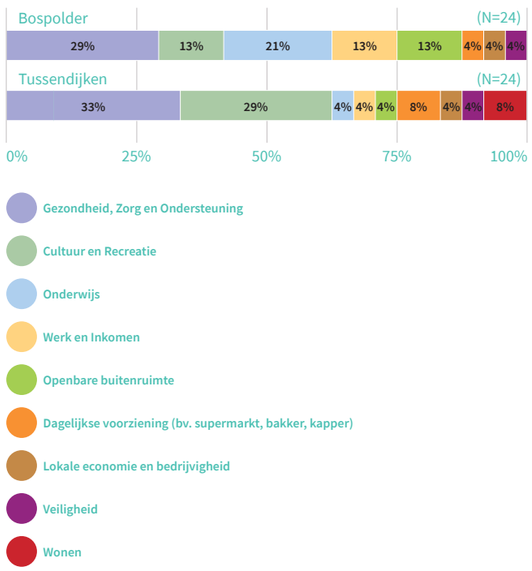

Figuur 1.11.2 leefvelden

Organisatie initiatieven

Hier geven we een overzicht van kenmerken die inzicht geven in de organisatorische opbouw van initiatieven en de hulpbronnen die de initiatieven tot hun beschikking hebben, zoals financieringsbronnen, medewerkers en fysieke hulpbronnen (denk bijvoorbeeld aan ruimtes, materiaal of een keuken). De kernteam bestaat uit bewoners/vrijwilligers en medewerkers die structureel en intensief betrokken zijn bij het initiatief.

Figuur 1.12 Organisatievorm

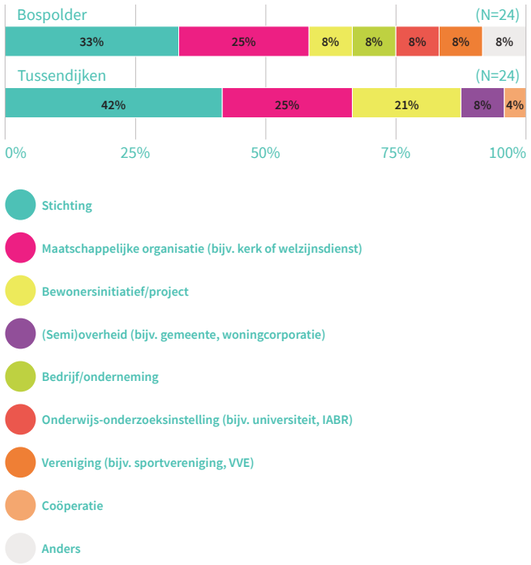

Figuur 1.13 Financieringsstromen

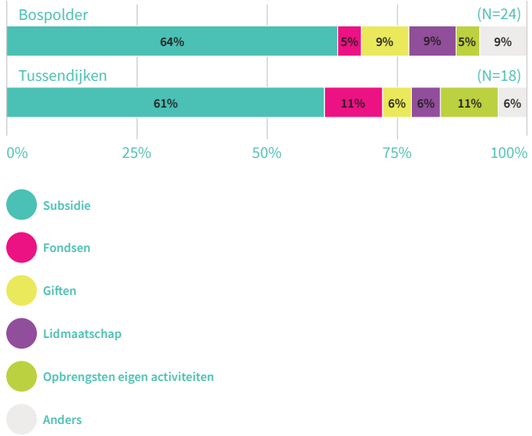

Veruit de meeste initiatieven zijn georganiseerd als stichting of beschouwen zich als maatschappelijke organisatie, zoals een religieuze instelling (figuur 1.12). In Tussendijken zijn ook relatief veel bewonersinitiatieven actief die zich hebben gevormd rond concrete projecten. Er bevinden zich weinig verenigingen.

De financiering van een initiatief (figuur 1.13) is een belangrijke hulpbron die hen in staat stelt activiteiten te ontplooien. Stabiele inkomsten maken hen daarnaast veerkrachtiger, zorgen ervoor dat ze kunnen omgaan met veranderingen en tegenslagen en maakt dat ze waar nodig personeel en materiaal kunnen bekostigen. Het merendeel van de initiatieven in de wijken is afhankelijk van subsidies. Omdat veel initiatieven op vergelijkbare thema's actief zijn kan dit de initiatieven ook kwetsbaar maken omdat zij mogelijk om dezelfde financieringsbronnen moeten concurreren.

Minstens even belangrijk zijn hulpbronnen in de vorm van (betaalde en onbetaalde) medewerkers. Elke medewerker neemt een specifiek palet aan vaardigheden en kwaliteiten mee en maakt het initiatief daarmee sterker. Figuur 1.14 tot en met figuur 1.20 geven inzicht in de personeelsopbouw van de geïnventariseerde initiatieven. De meest opvallende bevinding uit deze analyse is dat een groot aantal betrokkenen bij initiatieven in Bospolder niet in het gebied woont (44%). Ook valt op dat veel initiatieven een zeer diverse groep betrokkenen hebben, zowel qua etnisch-culturele achtergrond, leeftijd (wel relatief veel "jongere" mensen van 25 tot 44 jaar) en gender (relatief veel vrouwelijke initiatiefnemers).

Figuur 1.14 Aantal betaalde medewerkers

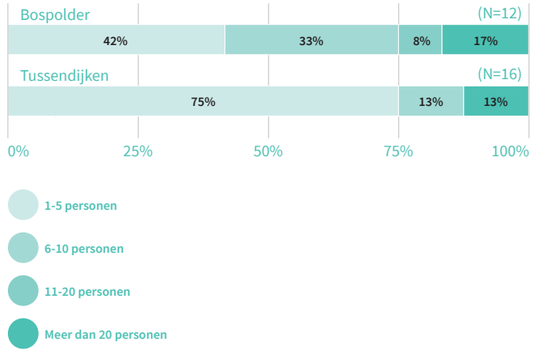

Figuur 1.15 Aantal vrijwilligers

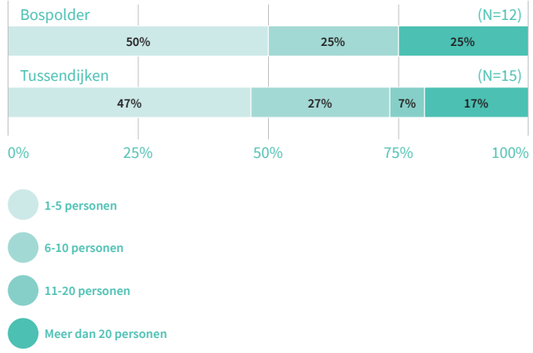

Figuur 1.16 Woongebied kerngroep

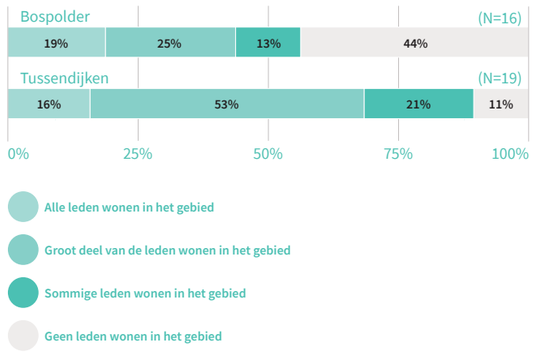

Figuur 1.17 Opleidingsniveau kerngroep

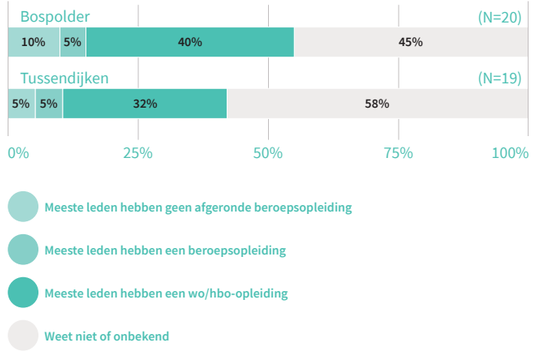

Figuur 1.18 Culturele achtergrond kernrgoep

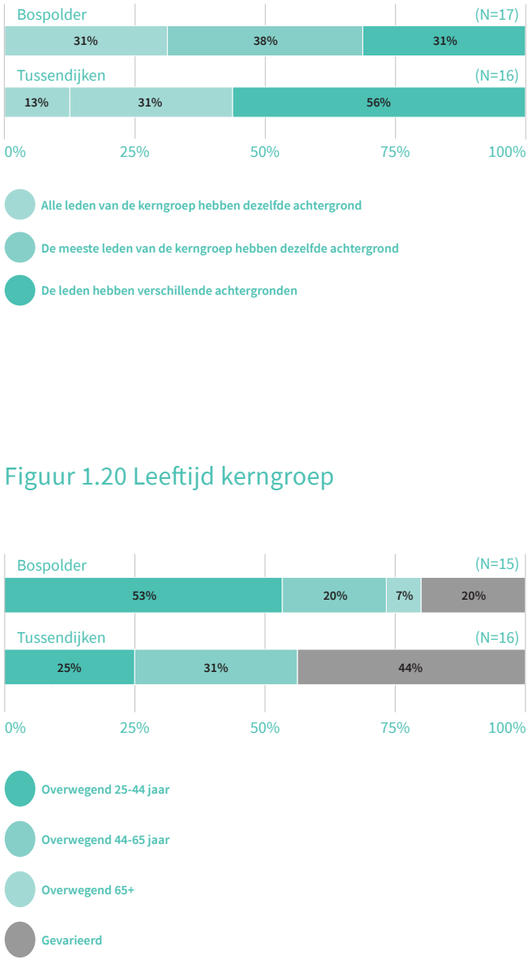

Figuur 1.19 Genderverdeling kerngroep

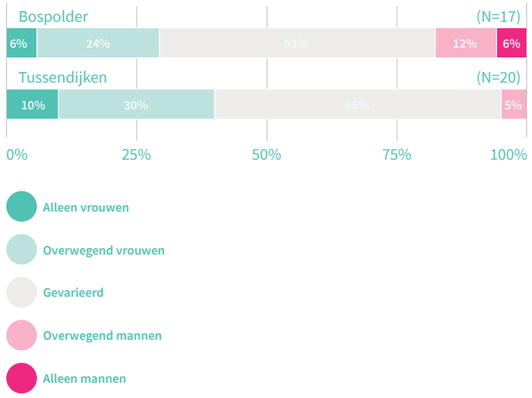

Figuur 1.20 Leeftijd kerngroep

Fysieke hulpbronnen

Door de initiatieven worden voornamelijk drie soorten fysieke hulpbronnen genoemd: ruimte, ligging en materiaal. Een ruimte om activiteiten te kunnen organiseren is essentieel, afhankelijk van het initiatief kan het hierbij gaan om een werkplaats, ruimte voor bijeenkomsten, buurthuis of woonkamer. Als materiaal worden onder meer gereedschap en speelgoed genoemd. De meest opvallende fysieke hulpbron is de ligging, een aantal initiatieven geeft dit aan, zonder verder te specificeren waarom de ligging van waarde is.

“Ruimte en materialen bieden aan jong en oud om creativiteit verder te ontwikkelen.”

Geïnterviewde initiatiefnemers

Zelfreflectie initatieven

De initiatieven is gevraagd om te reflecteren op hun eigen functioneren en veerkracht. Daarbij hebben zij hun successen en knelpunten aangegeven.

Successen

Een analyse van de genoemde succesfactoren maakt duidelijk dat het succes vooral afhankelijk is van de kracht van het wijknetwerk. Initatieven geven aan dat ze succes hebben door betrokkenheid uit de wijk, verbinding en vertrouwen. Dit is nodig om draagvlak voor het initiatief te hebben, zodat er daadwerkelijk bewoners op af komen en gebruik van maken. Verdere succesfactoren zijn een hardwerkend en betrokken team, evenals een locatie die voor iedereen toegankelijk is.

Knelpunten

Knelpunten die genoemd worden zijn vooral financieel van aard, initiatieven geven aan dat ze geldtekort hebben en het kostenplaatje hoog is. Ook zou de bureaucreatie soms niet meehelpen, onder meer rondom het aanvragen van subsidies. Samenwerking met andere instanties en de gemeente blijkt in sommige gevallen ook lastig te zijn.

Netwerk initiatieven

Figuur 1.22 geeft inzicht in het netwerk van initiatieven dat actief is in Bospolder-Tussendijken. Deze kaart bevat een netwerk dat breder reikt dan de inventarisatie die tot nu toe in de database is verwerkt. Enkel initatieven met dikgedrukte namen zijn reeds geïnventariseerd door middel van interviews of deskresearch, voor de overige zal dit in een later stadium nog gedaan worden. De verbindingen tussen de initiatieven zijn gebaseerd op de samenwerking die door de initatieven genoemd zijn tijdens de interviews. Initiatieven en instanties die in het midden van de netwerkkaart staan (zoals de Gemeente Rotterdam en het Dakpark) hebben veel verbindingen, naarmate een initiatief verder naar buiten staat is het aantal (bekende) verbindingen lager. Deze netwerkkaart is te zien als een levend document waarin gedurende de looptijd van de monitor duidelijk moet worden of er nieuwe verbindingen ontstaan, welke initiatieven opkomen en welke er wegvallen. Idealiter zijn deze veranderingen daarbij terug te leiden aan activiteiten binnen het BoTu-programma.

Vervolg netwerkinventarisatie

In de komende periode zetten we in op het in kaart brengen van minder bekende initiatieven en sleutelfiguren die verschillende mensen, initiatieven en netwerken met elkaar verbinden of zijdelings ondersteunen. Ook deze informatie wordt geïntegreerd in de reeds bestaande netwerkkaart, zoals geïllustreerd in figuur 1.21.

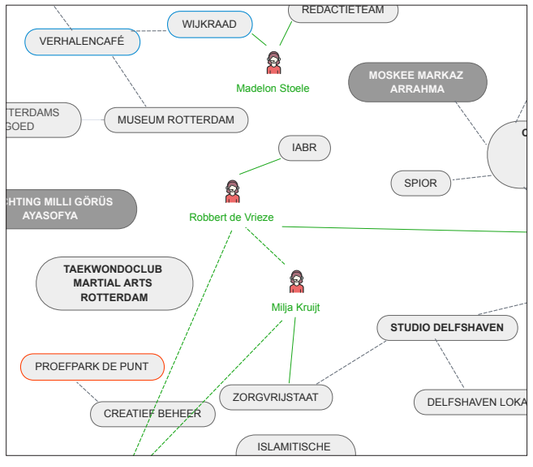

Figuur 2.21 Netwerkinventarisatie verbinders

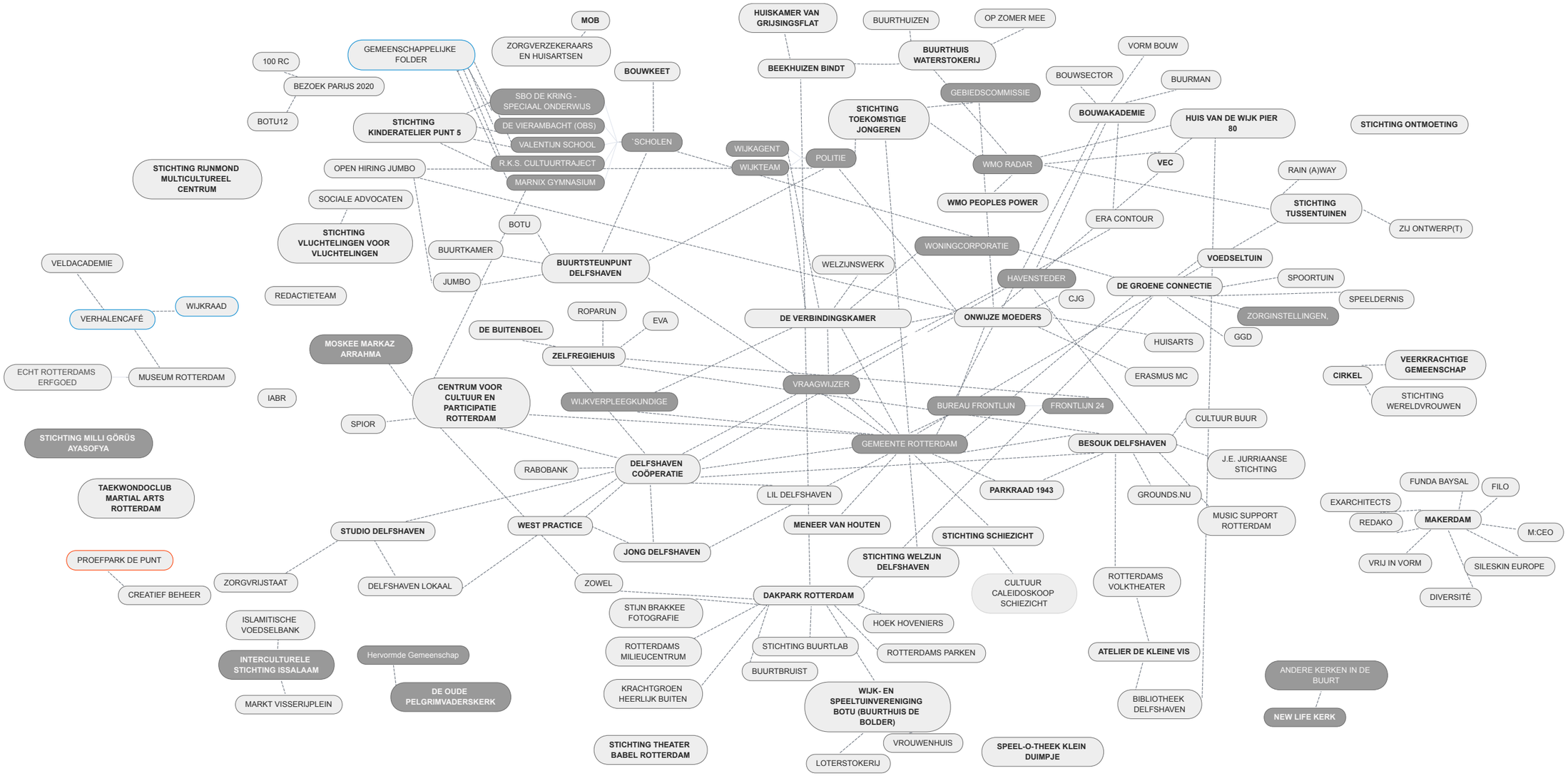

Legenda

Geinventariseerd initiatief	**[Naam] initiatief**
Niet geinventariseerd initiatief	[Naam] initiatief
Initiatief is in 2019 gestart	[Naam] initiatief
Initiatief is in 2019 gestopt	[Naam] initiatief
Geinventariseerde institutie	**[Naam] institutie**
Niet geinventariseerde institutie	**[Naam] institutie**
Formeel	[NAAM] INSTITUTIE/ INITIATIEF
Informeel	[Naam] inistitutie/initiatief
Samenwerking	Initiatief/institutie — Initiatief/institutie
Samenwerking sinds 2019	Initiatief/institutie - - - Initiatief/institutie

te inventariseren initiatieven

HET PLEIN BIJ DE JAN-KRUISSTRAAT
OOIEVAAR
DE FABRIEK VAN DELFSHAVEN
LIL DELFSHAVEN (BURGWACHTERSHUISJE WORDT NU OPNIEUW INGEZET)
DAM EN SCHAAK LESSEN IN BOTU
BIBLIOTHEEK DELFSHAVEN
BOTU12
RMC
KINDERPRAAT
SHAAMI HUIS
STREET LINQ
IABR
CULTUUR CALEIDOSCOOP SCHIEZICHT
CHILDREN'S ZONE DELFSHAVEN
BIBLIOTHEEK DELFSHAVEN
PERSPECTIEFFF DELFSHAVEN
OPEN HIRING JUMBO
PLATFORM
JOZ (TEAM BOTU)
I-KAPITEIN & SCHOENMERK (WESLEY DOS SANTOR)
DE MOBIELE BUITENKEUKEN
HERDENKING HET VERGETEN BOMBARDEMENT
SCHIEZICHT WIJKHUIS
DE BEWONERSVERENIGING IN DE GIJSINGSFLAT
DE WAARDE VAN WATER IN BOTU + TEAM YIMFY
BLOCK PROOF, OPEN BADGES IN DE WIJK + CIRCULAIRE MARKT
BOEKANIERSVERENIGING
.....
TOVERTUNNEL
BUURTVADERS
KINDERRAAD
FIETSLESSEN AAN VROUWEN UIT BOTU
WIJKPLATFORM DELFSHAVEN ZUID
BOIJMANS VAN BEUNINGEN ORGANISEERT CHANGE THE SYSTEM
ENERGIESPRONG RENOVATIE GIJSINGLAAN
BOTU BAZAR / GROW BOTU
STICHTING AMILCAR CABRA
.....
DE FABRIEK
PARMEIJER WOONT
EETHUISJE DELFSHAVEN
DELFSHAVEN ENERGIE COOPERATIE WIJKENERGIEWERKT
AANSCHUIFMAALTIJDEN IN DE WIJK
AN-DIJVIE
FIRMA DELFSHAVEN EN BROODJE
IK WORD, WIE IK BEN, KRACHTIGE GEZINNEN
MARKT VISSERIJPLEIN
EU URBAN INNOVATIVE ACTION
.....
CREATIEF WELZIJN SENIOREN
SAO PEDRO TOCHT
BUUR EN CO PARMEIJER
DELFSHAVEN LOKAAL
LUNCHROOM OPROER
ISLAMITISCHE VOEDSELBANK

Figuur 2.22 netwerkoverzicht initiatieven

Museum Rotterdam is een pilot voor een wijkcollectie en verhalencafés gestart in Bospolder-Tussendijken. Onderzoekers van Veldacademie waren tijdens het verhalencafé aanwezig om de verhalen te documenteren en sociale netwerken te vinden.

Pilot: wijkcollectie Bospolder-Tussendijken

De wijze waarop bewoners de beweging en verandering van de wijk ervaren en wat zij zelf doen is belangrijk vast te leggen en door bewoners zelf te laten vertellen. Ook dit is geschiedenis van de toekomst, en ook verschaft het uitvoerende partijen, zowel bewoners als organisaties, inzicht hoe aan een veerkrachtigere wijk gewerkt wordt. In de pilot wordt met het organiseren van een aantal Verhalencafés een start gemaakt van een collectie verhalen over het hedendaags erfgoed van de wijk. (Zie de publicatie: Wijkcollectie Bospolder-Tussendijken. Verhalen uit de wijk.) De wijkcollectie stelt Museum Rotterdam samen met wijkbewoners: dit is de wijkcollectieRaad.

Verhalencafés

Een van de manieren waarop data verzameld wordt over informele netwerken is door aan te sluiten bij de Verhalencafés. Door middel van documenteren, observeren en interviewen worden inzichten verzameld over de sociale netwerken van bezoekers en vertellers. Of het Verhalencafé zelf bijdraagt aan netwerkvorming is nog te vroeg om te concluderen. Dat zal blijken door Verhalencafés in de toekomst op vergelijkbare manier te onderzoeken.

In het eerste Verhalencafé viel op hoe belangrijk het is om vertrouwen te hebben in jezelf en in de ander. Astrid won via de Bouwkeet het vertrouwen in zichzelf terug door zich daar te kunnen ontwikkelen van vrijwilliger naar betaalde kracht. De lokale supermarkt geeft vanaf het eerste contact vertrouwen in de ander door iedereen een baan aan te bieden, zonder vooroordelen en ongeacht het verleden.

Verhalencafé Wijkcollectie Bospolder Tussendijken Museum Rotterdam

(fotograaf: Florian Braakman)

Inzichten van de pilot

Op basis van de bevindingen van deze pilot komen we tot een volgend programmaplan van de Wijkcollectie.

- Wijkbewoners zien de wijkcollectie en de Verhalencafés als middel om hun netwerk uit te breiden en ideeën op te doen. Zij werken en denken graag mee.
- Bewoners zetten hun persoonlijke kennis en vaardigheden (lokaal creatief talent) in en ontwikkelen dat verder.
- Met de pilot blijkt dat werving van nieuwe verhalen gericht en persoonlijk moet. Bijvoorbeeld via ‘safari’s’ door de wijk, georganiseerd door de wijkcollectieraad waarbij hun netwerk in de wijk het startpunt van de zoektocht wordt.
- In een Verhalencafé in de wijk maken de verhalen die persoonlijk zijn de meeste indruk op bezoekers en brengen veel gesprekken op gang. Mensen willen hierdoor ook graag meewerken en langdurig verbonden blijven aan het initiatief.
- Stakeholders en bewoners geven aan het belangrijk te vinden om met een stedelijke organisatie als Museum Rotterdam in de wijk een samenwerking aan te gaan.
- Het Verhalencafé is voor onderzoekers een vindplaats voor sociale netwerken binnen de wijk en een goede plek voor actieonderzoek. Dit is onderzoek waarbij niet alleen wordt onderzocht, maar waarbij ook een actie wordt gestart om verandering te stimuleren. Bij het Verhalencafé worden nieuwe verbindingen gelegd, bestaande relaties versterkt én daar wordt kennis over opgehaald. Door middel van observeren en interviewen worden inzichten verzameld over de sociale netwerken van bezoekers en vertellers. Het uiteindelijke doel is om de ontwikkeling van deze netwerken in het gebied te delen en daarmee bij te dragen aan de sociale cohesie.
- Hoe de wijkcollectie met de Verhalencafés, de verhalenwerkplaatsen en de wijkmusea bijdragen aan netwerkvorming zal blijken door Verhalencafés in de toekomst op vergelijkbare manier te onderzoeken. Bijvoorbeeld door te inventariseren of bezoekers vaker terugkomen naar het Verhalencafé, of er nieuwe verbindingen worden gelegd en relaties opgebouwd. Het is ook van belang te weten hoe dit werkt op andere locaties en met andere vertellers. Wellicht dat er dan op termijn patronen te herkennen zijn.
- De verhalen brengen mensen bij elkaar. Om grotere groepen wijkbewoners daadwerkelijk stil te laten staan en te laten refl ecteren op het leven in de wijk kunnen kunstenaars een verbeelding maken van de wijkcollectie.
- De kracht van de verhalen, de vertellers en spoken word optredens zijn sterk als ze ‘gebundeld’ plaatsvinden. Het Verhalencafé werkt daarom goed. Een volgende stap is een tijdelijk wijkmuseum waarin de opbrengsten van een aantal Verhalencafés als filmfragmenten van Verhalencafés, foto’s & interviews, verhalen van vertellers en werk van lokale kunstenaars samen komen.

Sahila El Barkany is initiatiefnemer van Onwijze Moeder. Hiermee zet ze zich in voor de veiligheid in BoTu door activiteiten te organiseren, voornamelijk voor moeders van kinderen op de Valentijnsschool.

Sahila is moeder van vier kinderen en actief op school als medewerker ouderbetrokkenheid. De betrokkenheid van ouders is volgens Sahila erg belangrijk. Ze vertelt dat haar moeder dit vroeger miste: *"Zij heeft nooit de gelegenheid gehad om met andere moeders in contact te komen en niet de kans gehad om sociale contacten te kunnen opbouwen met hen. Mijn moeder was altijd alleen thuis".* Met haar initiatief Onwijze Moeders brengt Sahila moeders (en vaders) samen, om te werken aan een veilige toekomst voor de kinderen. Sahila vertelt: *"De kinderen hebben recht op een veilige toekomst en wij zijn als ouders verplicht om die veilige toekomst te creëren voor onze kinderen".* Tijdens de bijeenkomsten die Sahila organiseert, wordt er kennis gedeeld over thema's waar jongeren mee te maken kunnen krijgen. De bijeenkomsten gaan bijvoorbeeld over drugscriminaliteit, geweldsvoorvallen, radicalisering, sexting en exposing of onderwerpen zoals borstkanker. Sahila: *"Als het gaat over drugscriminaliteit laten we op zo'n bijeenkomst ook echte drugs zien, waardoor de ouders deze kunnen herkennen, op straat of bij hun kinderen."* De ouders vergaren op deze manier kennis van wat er gebeurt in de samenleving, maar er is ook ruimte om in gesprek te gaan met elkaar en met instanties. Op deze manier is de kennisoverdracht wederkerig. Sahila: "De moeders leren van mij, maar ik leer ook van hen". Sahila staat met haar activiteiten in nauw contact met bewoners. Daarnaast werkt ze samen met verschillende initiatieven en instanties uit BoTu zoals VEC, de Verbindingskamer, Bureau Frontlijn, de Stadsmariniers, kledingbank, de gebiedscommissie, het Erasmus MC, de CJG, de politie en met huisartsen.

Sahila brengt ouders en initiatieven samen om aan een gemeenschappelijk doel te werken, namelijk een veilige toekomst voor de kinderen in BoTu. Ze versterkt het netwerk van ouders onderling en verbindt het netwerk met instanties door ermee in gesprek te gaan.

Astrid van Mennen is werkzaam bij de Bouwkeet. Na een periode werkloos te zijn geweest heeft zij op deze plek kanten van zichzelf (her)ontdekt en ontwikkelt.

In tijden van economische crisis verliest Astrid haar baan. Er volgt een periode van 2,5 jaar dat ze thuis zit. Ze vertelt dat dit geen gemakkelijke tijd is: *"Je begint vol goede moed met solliciteren, maar van continue teleurstelling gaat je zelfvertrouwen achteruit en je wereld wordt heel klein"*. Dan loopt zij op een dag uit nieuwsgierigheid binnen bij een pand in de buurt dat wordt verbouwd. Ze hoort dat hier Bouwkeet op wordt opgezet en meldt zich aan als vrijwilliger. Ze stelt voor om textielworkshops te geven. Dit wordt enthousiast ontvangen en na een tijdje krijgt Astrid ook andere verantwoordelijkheden. Ze organiseert een feestelijke opening en leert ondertussen over de verschillende werkplaatsen. Astrid: *"Ik beheer de keramiekwerkplaats. Voor de Bouwkeet had ik nog nooit met klei gewerkt, nu heb ik mij hier ontwikkeld als keramist."* Op dit moment heeft Astrid een betaalde baan bij de Bouwkeet. Astrid: "*Mijn leven is enorm veranderd. Als je geen werk hebt, wordt je in de kern aangetast. Bouwkeet heeft mij een plek gegeven waar ik als mens kon groeien. Het heeft me mijn gevoel van eigenwaarde teruggegeven."*

Het verhaal van Astrid illustreert individuele veerkracht. Het verlies van haar baan kan worden gezien als een stressor die haar leven fundamenteel heeft veranderd. Ze ervaart weinig eigenwaarde, zelfvertrouwen en een klein sociaal netwerk. De bouwkeet is een initiatief dat kan worden gezien als een hulpbron waar Astrid haar zelfvertrouwen en zelfredzaamheid heeft hervonden, wat ervoor zorgt dat zij een grotere potentie heeft tot veerkrachtig handelen. De fysieke locatie van de Bouwkeet in de buurt van Astrid zorgde ervoor dat de hulpbron zichtbaar was. Medewerkers hebben haar vertrouwen en ruimte gegeven om vaardigheden te kunnen ontwikkelen. En de werkgelegenheid binnen het initiatief zorgde uiteindelijk voor een betaalde baan.

Dirck Slabbekoorn besluit, na slachtoffer te zijn geweest van een gewelddadige winkeldiefstal, zich in te zetten tegen armoede. Dit doet hij als filiaalmanager bij de supermarkt door het toepassen van 'open hiring' en door samen met de gemeente en de politie te werken aan een hulpverleningstraject voor winkeldieven.

Dirck Slabbekoorn is van de één op de andere dag volledig afhankelijk van anderen. In de supermarkt waar hij filiaalmanager is, wordt hij door een winkeldief knock-out geslagen. Daarbij loopt hij zodanig letsel op dat hij enkel kan functioneren als een zesjarige. Na een periode van revalidatie besluit hij zich in te zetten tegen armoede. In plaats van mensen die in zijn winkel stelen te straffen, gaat Dirck met hen in gesprek. "Armoede is een enorm probleem, met diefstal als droeve uiting", zegt Dirck *"Veel mensen stelen niet omdat ze dat willen. Ze stelen uit noodzaak, om te overleven – bijvoorbeeld moeders die hun kinderen eten willen geven."* Met de politie en de gemeente werkt hij momenteel aan een hulpverleningstraject. Het doel van dit project is om tot interventies te komen die het onderliggende probleem aanpakken, namelijk de financiële situatie van de pleger van de winkeldiefstal. Daarnaast heeft Dirck 'open-hiring' toegepast in zijn supermarkt. Dit houdt in dat iedereen die bij de Jumbo solliciteert op een baan wordt aangenomen. *"Ik zeg altijd 'van harte welkom bij Jumbo, je bent bij deze aangenomen'. Ik heb één gedachte en dat is: Het is niet aan mij om op basis van mijn waarneming jou te beoordelen."*

Dirck kan worden gezien als een veerkrachtig individu die zich inzet voor een veerkrachtige gemeenschap. Na de noodlottige winkeldiefstal (stressor) wordt Dirck afhankelijk van anderen. Met behulp van hulpbronnen in zijn omgeving (o.a. gezondheidszorg) wordt Dirck weer zelfstandig. Vervolgens gaat hij weer aan het werk als filiaalmanager en besluit hij zich in te zetten voor de wijkgemeenschap. Daardoor herstelt hij niet alleen zijn positie, maar haalt hij er meer uit. Met het 'open-hiring' programma zet hij zich in voor gelijke kansen. Hij heeft vertrouwen in de mensen die komen solliciteren en geeft hen zonder te oordelen een baan. Op deze manier zorgt hij voor mogelijke hulpbronnen voor andere mensen. Dit vertrouwen komt ook naar boven in het hulptraject voor winkeldieven waarbij hij zich inzet voor de ander door met hen in gesprek te gaan. Hij helpt winkeldieven in plaats van hen te straffen. Hij werkt samen met andere partijen (de politie, de stadsmariniers, het wijkteam, de winkeliersvereniging, Onwijze Moeders). Samen vormen zij een netwerk. Door presentaties en interviews te geven probeert hij anderen te inspireren.

Wilma van der Wilt is werkzaam bij het Zelfregiehuis, een plek waar mensen weer grip op hun leven kunnen krijgen.

Bij het Zelfregiehuis bepalen de deelnemers de activiteiten die er worden georganiseerd. Wilma: *"De mensen geven aan waar zij behoefte aan hebben en dan gaan we daarmee aan de slag."* De thema's die aan bod komen zijn uiteenlopend: *"werk zoeken, leren koken, budgetteren of onder de mensen komen, noem het maar op."* De medewerkers van het Zelfregiehuis proberen mensen te motiveren om uit de slachtofferrol te komen en stappen te zetten. Wilma vertelt: *"Het is hier niet zitten en zwaarmoedig koffie drinken, het is hier wel met zijn allen wat doen!".* Eén van de activiteiten bij het Zelfregiehuis is breien. Elke donderdag komen de 'Brei-oma's' samen. Tijdens het breien komen er allerlei gespreksonderwerpen op tafel. Op deze manier is er ruimte om samen op een laagdrempelige manier te praten over wat je bezig houdt. Bovendien kan iedereen die daar behoefte aan heeft binnen lopen.

Het Zelfregiehuis kan worden gezien als een flexibele hulpbron voor mensen uit de wijk, doordat het tegemoet komt aan de behoeftes van de bewoners. Het doel van het zelfregiehuis is vergelijkbaar met veerkracht, namelijk dat mensen weer grip krijgen op hun leven. De fysieke locatie van het zelfregiehuis is van belang, mensen kunnen er binnen lopen als zij daar behoefte aan hebben. Daarnaast ontstaan er nieuwe netwerken tussen bezoekers die samenkomen bij de verschillende activiteiten.

MONITOR DEEL 2 INDEX+

Het tweede deel van de monitor is de Index+, een overzicht van meetbare indicatoren dat inzicht biedt in hoe Bospolder-Tussendijken ervoor staat in relatie tot het Rotterdams gemiddelde. Deze Index+ bestaat uit de Sociale Index 'plus' aanvullende indicatoren uit andere meetinstrumenten zoals de Gezondheidsmonitor.

De Sociale Index is onderdeel van het Wijkprofiel en kan gezien worden als een wijkthermometer die daarnaast nog bestaat uit de Fysieke Index en de Veiligheidsindex. De Sociale Index is opgebouwd rond de thema's zelfredzaamheid, samenredzaamheid, participatie en binding. Hoewel de Sociale Index een goede indicatie geeft over de ontwikkeling ten opzichte van alle Rotterdamse gebieden is voor de voortgangsmeting van het Programma Veerkrachtig BoTu 2028 op sommige thema's meer diepgang geboden.

Het programma richt zich inhoudelijk op drie pijlers: (1) Zorg, Jeugd & Opvoeden: talentontwikkeling van kinderen en jongeren, beter opvoedklimaat en effectieve zorg/ondersteuning thuis; (2) Werk, Taal & Schulden, versnelde schuldenaanpak, verbeterde (arbeids-) participatie en taalvaardigheid; (3) Energie, Wonen & Buitenruimte, investeringen in energietransitie, wonen, mobiliteit en openbare ruimte. Daarom hebben we de Sociale Index aangevuld met indicatoren uit andere meetinstrumenten.

Om de sociale veerkracht van de wijk specifieker in beeld te brengen lichten we daarna een selectie van indicatoren uit de Sociale Index toe. In deze selectie staan ervaren zelfredzaamheid, samenredzaamheid, participatie en binding van bewoners centraal. Hierin gaat het vermogen schuil om zelf en samen met veranderingen in de toekomst om te gaan. In de beschrijving plaatsen we persoonlijke hulpbronnen naast omgevingshulpbronnen. De omgevingshulpbronnen geven een beeld van de wijze waarop de zelfredzaamheid/samenredzaamheid in de wijk wordt gefaciliteerd, bv door aanwezigheid van voorzieningen en de kwaliteit van de leefomgeving. Persoonlijke hulpbronnen zijn de (gemiddelde) capaciteiten of hulpbronnen van bewoners zelf, bijvoorbeeld het opleidingsniveau, inkomen, huisvesting maar ook het sociale netwerk.

Veerkracht in Bospolder Tussendijken, Startfoto monitor maart 2020

Zelfredzaamheid
Zelfredzaamheid is de verzameling van hulpbronnen (kapitaalsoorten) die een individu ter beschikking staan om aan de samenleving te kunnen blijven deelnemen (in de brede zin van het woord). Binnen het thema Zelfredzaamheid ligt de nadruk dus op de verschillende kapitaalsoorten waar individuen in meer of mindere mate over beschikken. Er worden vijf soorten onderscheiden: psychologisch, economisch, cultureel, sociaal en maatschappelijk kapitaal. Het kunnen beschikken over meer hulpbronnen (kapitaal) betekent een grotere zelfredzaamheid voor het individu.

Samenredzaamheid
De inzet van burgers (al of niet in georganiseerd verband) voor de ondersteuning en zorg van individuele burgers, alsmede de collectieve inzet van burgers om publieke belangen te realiseren. De zo gedefinieerde samenredzaamheid is in de vernieuwde Sociale Index op te vatten als een objectieve maat over de inzet van burgers voor hun naasten (zorghulp) en voor het collectief (maatschappelijke belang).

Participatie
De actieve maatschappelijke deelname van individuen of groepen, die verschillende vormen kan aannemen en die zowel voor het individu als voor de samenleving van betekenis kan zijn. Binnen deze definitie van participatie worden drie deelgebieden onderscheiden, namelijk economische, maatschappelijke en sociale participatie.

Binding
Binding gaat over het gevoel dat bewoners bij hun buurt en stad hebben en de mate waarin ze ermee verbonden zijn. De indicatoren gaan over de betrokkenheid, de gehechtheid met de directe leefomgeving en de verantwoordelijkheid die bewoners voelen en nemen voor hun directe leefomgeving.

Bron: Wijkprofiel (2020)

Methode

Voor de Index+ maken we gebruik van meetbare indicatoren zodat we weten waar het gebied staat in relatie tot andere gebieden en het Rotterdams gemiddelde. De data is aangeleverd door OBI, de afdeling Onderzoek en Business Intelligence van de gemeente Rotterdam. De selectie van indicatoren voor veerkracht bouwt gedeeltelijk voort op de Veerkracht Monitor Brabant, ontwikkeld door het PON (PON, Telos. (2018). De selectie van indicatoren voor de inhoudelijke prioriteiten bouwt voor op de methodiek van het Nationaal Programma op Zuid (NPRZ).

Sociale Index

De Sociale Index is onderdeel van het Wijkprofiel, een tweejaarlijks monitorinstrument van de gemeente Rotterdam dat een samenhangend beeld presenteert van de feitelijke en door de bewoners beleefde situatie over de veiligheid (de Veiligheidsindex), de sociale (de Sociale Index) en de fysieke staat (de Fysieke Index) van de stad als geheel, en de daarbinnen gelegen gebieden en wijken. Het is met nadruk bedoeld als een signaleringsinstrument (“thermometer”). De Sociale Index in het Wijkprofiel is ten gevolge van grote veranderingen in het sociale werkveld inhoudelijk herzien. De resultaten van het Wijkprofiel zijn online te vinden via: https://Wijkprofiel.rotterdam.nl/nl/2020/rotterdam.

Vergelijk NPRZ

Het programma Veerkrachtig BoTu 2028 richt zich op *Werk, Taal & Schulden, Zorg, Jeugd & Opvoeden en Energie, Wonen & Buitenruimte*. Het Nationaal Programma Rotterdam Zuid richt zich op de vergelijkbare pijlers *Wonen* (verbetering van woonkwaliteit), *Werk* (arbeidsparticipatie) en *School* (beter opleidingsniveau). Thematisch zijn er veel overeenkomsten tussen Veerkrachtig BoTu 2028 en de prioriteiten van het NPRZ (school, werk, wonen) waarvoor al meerderde jaren een ‘data dashboard’ wordt gebruikt van meetbare indicatoren in relatie tot ontwikkelingen in de G4. Als aanvulling op het wijkpofiel bleek dit daarom een bruikbare databron.
Er is gekozen om het vergelijk met NPRZ toe te spitsen op drie van de zeven focuswijken in Rotterdam-Zuid. Gekozen is voor de wijken Afrikaanderwijk, Bloemhof en Hillesluis. De demografische en sociale samenstelling van deze wijken is vergelijkbaar met Bospolder en Tussendijken. Op het gebied van wonen (typologie, veel coöperatiebezit, particuliere verhuur én eigenaar-bewoner) hebben Bloemhof en Hillesluis veel overeenkomsten met Bospolder en Tussendijken. De Afrikaanderwijk is weer vergelijkbaar omdat bewoners in deze wijk ook relatief actief zijn wat betreft deelnemen aan wijkinitiatieven. Net als op het grote Visserijplein is er elke week een grote markt op het Afrikaanderplein. De vergelijking met de NPRZ-wijken is voor iedere indicator in de tabellen inzichtelijk gemaakt, maar wordt enkel aanvullend beschreven als er opvallende verschillen zijn.

Figuur 2.1 Sociale Index 2020 totaaloverzicht

	Bospolder		Tussendijken		Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam	
Sociale Index	96	-3	93	+5	88	80	77	105	-5
Sociale Index - subjectief	90	-8	91	+8	71	68	62	104	-8
Sociale Index - objectief	102	+2	95	+3	104	93	92	107	-1
Oordeel kwaliteit van leven	64	-7	85	+40	48	28	20	100	-9
Zelfredzaamheid - subjectief	76	+8	71	+3	71	51	46	104	-2
Samenredzaamheid - subjectief	108	-14	114	+2	94	103	96	107	-7
Participatie - subjectief	76	-27	66	-11	57	51	61	86	-15
Binding - subjectief	124	-1	116	+5	87	105	87	122	-10
Zelfredzaamheid - objectief	82	+1	80	+2	87	73	67	99	=
Samenredzaamheid - objectief	119	-8	112	+6	124	94	88	115	-6
Participatie - objectief	92	+10	90	+4	106	79	77	110	+1
Binding - objectief	116	+6	98	-4	100	125	138	103	+1

Ver boven gemiddelde van Rotterdam
Boven gemiddelde van Rotterdam
Rond gemiddelde van Rotterdam
Onder gemiddelde van Rotterdam
Ver onder gemiddelde van Rotterdam
Nog niet bepaald

Uitkomsten

We beginnen met de beschrijving van totale scores op de Sociale Index, omdat een van de doelstellingen van het programma is om de Sociale Index naar het stedelijk sociaal gemiddelde te doen stijgen.

Sociale Index algemeen

In vergelijking met de NPRZ-wijken is de score op de sociale index in Bospolder-Tussendijken positiever, maar deze blijft wel achter bij het stedelijk gemiddelde, zoals valt af te leiden uit figuur 2.1. Met name de subjectieve beoordeling is in Bospolder-Tussendijken een stuk hoger dan in de NPRZ-wijken, voor de objectieve beoordeling gaat dit minder op. De ervaren kwaliteit van leven lijkt in Tussendijken op orde, hoewel ruim verwijderd van het stedelijk gemiddelde, maar in Bospolder is op dit vlak ruimte voor verbetering. Overigens is deze score in Tussendijken pas recent bereikt, het oordeel over de kwaliteit van leven is ten opzichte van het de vorige versie gestegen van 45 naar 85. Opvallend is dat in Bospolder het merendeel van de scores (zowel de sociale index als geheel, als de eerste laag subcategorieën) gedaald zijn en in Tussendijken het merendeel van de scores gestegen.

Kijkend naar specifiekere onderdelen van de sociale index valt op dat de beleving van participatie in Bospolder is gedaald van 103 naar 76 in het afgelopen jaar. Hiermee is dit de grootste daler van de in figuur 2.1 weergegeven indicatoren. Maar zelfs met deze score is de subjectieve participatie in Bospolder nog altijd hoger dan in Tussendijken en de NPRZ-wijken.

Ten opzichte van het stedelijk gemiddelde gaat het in Bospolder-Tussendijken vooral op het gebied van samenredzaamheid (subjectief/objectief) en binding (subjectief/objectief) goed. Wat betreft zelfredzaamheid (subjectief/objectief), een belangrijke indicator voor veerkracht, blijven de wijken achter.

Figuur 2.2 Indicatoren zelfregie en controle

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
% bewoners dat zegt belangrijke dingen in hun leven niet te kunnen veranderen	21% +1	22% +7	27%	23%	24%	15% +1
% bewoners dat zegt weinig controle over dingen te hebben	21% +3	13% -1	22%	20%	22%	15% =
% bewoners dat zegt niet te kunnen doen wat men wil	14% -5	19% =	19%	24%	20%	15% -1
% bewoners dat zegt de toekomst niet in de hand hebben	20% -3	21% -2	17%	21%	24%	18% -1

Figuur 2.3 Indicatoren sociaal kapitaal

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
% bewoners dat het moeilijk vindt hulp te vragen aan buren, vrienden of familie	26% =	31% +7	26%	28%	31%	24% -1
% bewoners dat zegt voldoende mensen te kennen voor hulp en advies	75% +1	76% +4	69%	70%	68%	77% -2

Figuur 2.4 Indicatoren sociaal kapitaal II

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
Sociaal eenzaam (19 - 65 jaar)	63%	54%	64%	61%	70%	49%
Sociaal eenzaam (65+)	55%	59%	58%	58%	68%	53%
Emotioneel eenzaam (19-65 jaar)	52%	44%	53%	52%	65%	38%
Emotioneel eenzaam (65+)	32%	56%	54%	44%	46%	36%

Zelfregie & Controle

Een veelzeggende indicator op het vlak van sociale veerkracht is de mate waarin bewoners zelfregie en controle over hun leven ervaren. Alleen dan kunnen zij ook anticiperen op veranderingen of zich aanpassen in plaats van alleen maar reageren. Uit de sociale index (figuur 2.2) blijkt dat op dit vlak nog winst te behalen is in zowel Bospolder als, in mindere mate, Tussendijken. Met name het kunnen veranderen van belangrijke zaken in hun leven blijken bewoners lastig te vinden (21% en 23%). Wat betreft controle gaat het wel goed in Tussendijken en is de score beter (13%) dan het stedelijk gemiddelde (15%).

Sociaal Kapitaal

Een persoonlijke hulpbron in de vorm van sociaal kapitaal kan bewoners helpen beter met verandering en tegenslag om te gaan. Het is daarom van belang dat bewoners het gevoel hebben dat ze genoeg mensen kennen waarbij ze aan kunnen kloppen voor hulp. Op dit vlak lijkt het in Bospolder-Tussendijken redelijk goed te gaan (figuur 2.3). Zo'n 75% van de bewoners geeft aan voldoende mensen te kennen, ten opzichte van de 77% van het stedelijk gemiddelde. Mensen kennen is echter niet voldoende, bewoners moeten vervolgens ook om hulp durven te vragen. In Bospolder heeft 26% moeite om dit te doen, wat meer is dan het stedelijk gemiddelde van 24%, in Tussendijken is een nog groter (en groeiend) aantal bewoners dat dit lastig vindt (31%).

Figuur 2.5 Indicatoren sociaal kapitaal III

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
% bewoners dat zegt dat buurtbewoners elkaar kennen	28% -10	26% -9	31%	32%	34%	36% -3
% bewoners dat zegt dat buurtbewoners veel met elkaar om gaan	28% -8	28% -2	27%	27%	24%	27% -3
% bewoners met wekelijkse familiecontacten	83% +4	76% +2	79%	79%	76%	81% -1
% bewoners met wekelijkse vriendencontacten	80% +1	73% =	80%	74%	77%	77% =
% bewoners met wekelijkse burencontacten	47% -7	48% =	48%	49%	51%	49% -2
% bewoners met wekelijkse contacten met overige buurtgenoten	22% -7	30% +1	27%	24%	28%	27% -2
% bewoners met wekelijkse contacten via internet	67% +1	58% +2	57%	58%	50%	61% -3

- Ver boven gemiddelde van Rotterdam
- Boven gemiddelde van Rotterdam
- Rond gemiddelde van Rotterdam
- Onder gemiddelde van Rotterdam
- Ver onder gemiddelde van Rotterdam
- Nog niet bepaald

De helft van alle Rotterdammers voelt zich eenzaam. Ze kunnen in een sociaal isolement raken en moeten eventuele obstakels dan alleen overwinnen. Om de sociale veerkracht van bewoners te vergroten is het daarom essentieel eenzaamheid terug te dringen.
Er is in zowel Bospolder als Tussendijken een flink aantal bewoners (19-65 jaar) dat zich sociaal eenzaam voelt (respectievelijk 66% en 54%), wat in beide gevallen boven het stedelijk gemiddelde ligt (49%), zoals af te lezen in figuur 2.4. Dat gaat oo kop voor ouderen (65+), alhoewel dit percentage dichter bij het Rotterdams gemiddelde ligt. Ook de emotionele eenzaamheid onder bewoners van 19-65 jaar is vrij hoog (52% en 44%), en (43% en 56% voor ouderen. Eenzaamheid gaat vaak gepaard met een klein sociaal netwerk en/of weinig sociale contacten. Maar dat hoeft niet. Figuur 2.5 laat zien dat bewoners relatief veel contacten met familieleden en vrienden hebben maar relatief weinig contact met buren of buurgenoten. Familie en vrienden wonen niet altijd in de buurt, voor sociale veerkracht is het van belang dat bewoners ook goed met buren en buurtgenoten contact hebben. Minder dan 50% van de bewoners (zowel in de wijken als stadsbreed) heeft wekelijks contact met buurtgenoten, tegenover zo'n 75-80% die contact heeft met familie en vrienden. Dit beperkte contact valt ook de bewoners zelf op, 28% (Bospolder) en 26/28% (Tussendijken) van de bewoners geeft aan te denken dat buurtbewoners elkaar kennen en met elkaar omgaan. Het is vooral in het stimuleren van ontmoeting tussen buurtgenoten dat er kansen lijken te liggen om het sociaal kapitaal van bewoners te vergroten.

Figuur 2.6 Indicatoren welzijn I

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
Oordeel kwaliteit van leven	64 -7	85 +40	48	28	20	100 -9
% bewoners dat zegt tevreden te zijn met de kwaliteit van hun leven	73% -1	76% +6	70%	67%	64%	79% -1

Figuur 2.7 Indicatoren welzijn II

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
% huishoudens dat geen gebruik maakt van maatschappelijke voorzieningen (WMO, Participatiewet, Jeugdwet)	64% +2	64% +2	70%	57%	55%	74% +1

- Ver boven gemiddelde van Rotterdam
- Boven gemiddelde van Rotterdam
- Rond gemiddelde van Rotterdam
- Onder gemiddelde van Rotterdam
- Ver onder gemiddelde van Rotterdam
- Nog niet bepaald

Welzijn

De bewoners van de NPRZ-wijken geven een zeer laag oordeel aan de kwaliteit van leven in hun wijk (uiteenlopend van 20 tot 48), zoals valt te zien in figuur 2.6. In Bospolder (64) en vooral Tussendijken (85) ervaren bewoners de kwaliteit van leven een stuk positiever. Maar ook hier is het oordeel een stuk lager dat het stedelijk gemiddelde (100). Desondanks zijn de bewoners in alle wijken toch redelijk tevreden (figuur 2.7) met de kwaliteit van hun eigen leven (73%, Bospolder; 76%, Tussendijken) wat mogelijk aantoont dat ze ondanks niet optimale omstandigheden positief in het leven staan en veerkracht tonen.
Bewoners in Bospolder en Tussendijken maken ten opzichte van het Rotterdams gemiddelde relatief veel gebruik van maatschappelijke voorzieningen.

Figuur 2.8 Indicatoren binding I

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
% bewoners dat zegt zich verbonden te voelen met buurt	54% -3	48% +3	41%	52%	47%	52% -4
% bewoners dat zegt zich verbonden te voelen met stad	73% -4	70% +2	71%	76%	74%	72% -3

Figuur 2.9 Indicatoren binding II

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
% bewoners dat zich actief inzet voor de buurt	14% +3	12% -3	15%	17%	21%	16% +1

- Ver boven gemiddelde van Rotterdam
- Boven gemiddelde van Rotterdam
- Rond gemiddelde van Rotterdam
- Onder gemiddelde van Rotterdam
- Ver onder gemiddelde van Rotterdam
- Nog niet bepaald

Binding en inzet voor de buurt

Ongeveer de helft van de bewoners van Bospolder (54%) en Tussendijken (48%) geeft aan zich verbonden te voelen met hun buurt (figuur 2.8). Dit uit zich echter niet altijd in een actieve bijdrage aan de buurt, zoals weergegeven in figuur 2.9 (respectievelijk 14% en 12%). Toch biedt de verbondenheid potentieel een rijke voedingsbodem voor meer inzet voor de buurt. Ook de sterke verbondenheid met de stad (Bospolder 73%; Tussendijken 70%) biedt kansen tot het activeren van bewoners.

Figuur 2.10 Indicatoren participatie & initiatiefgeneigdheid I

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
% bewoners dat vaak initiatief neemt om actief bezig te zijn	26% -1	28% +2	28%	23%	29%	30% =
% bewoners dat zegt over eigen meedoen tevreden te zijn	65% -7	59% -9	61%	60%	63%	62% -4
% bewoners dat zegt bereid zijn te zorgen voor familieleden die hulp nodig hebben	62% -13	60% -3	64%	58%	61%	69% -2
% bewoners dat zegt bereid zijn te zorgen voor buren of vrienden die hulp nodig hebben	59% +2	55% +3	54%	49%	48%	57% =
% bewoners dat zegt bereid zijn te zorgen voor anderen in de omgeving die hulp nodig hebben	29% -6	28% +3	29%	25%	24%	22% -1
% bewoners dat zegt geen discriminatie te ervaren in en buiten de eigen woonbuurt	77% -1	79% +5	71%	72%	68%	81% -1

- Ver boven gemiddelde van Rotterdam
- Boven gemiddelde van Rotterdam
- Rond gemiddelde van Rotterdam
- Onder gemiddelde van Rotterdam
- Ver onder gemiddelde van Rotterdam
- Nog niet bepaald

Figuur 2.11 Indicatoren participatie & initiatiefgeneigdheid II

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
% bewoners dat mantelzorg verricht	13% -3	18% +3	14%	11%	10%	15% =
% bewoners dat burenhulp verleent	42% +8	38% =	45%	41%	38%	41% +1
% bewoners dat actief is als vrijwilliger	26% +4	17% -4	28%	23%	20%	24% +1
% bewoners dat actief is in een bewonersinitiatief	22% +4	25% +1	26%	21%	20%	20% -1
% bewoners dat betrokken is geweest bij het maken van plannen voor buurt of stad	22% -5	31% +3	30%	30%	31%	29% -1
% bewoners dat maandelijks levensbeschouwelijke of religieuze bijeenkomsten bezoekt	27% -4	28% +1	34%	31%	41%	18% -1
% bewoners dat maandelijks culturele voorzieningen bezoekt	21% -10	21% -7	21%	29%	19%	16% =
% bewoners dat maandelijks een hobbyclub of vereniging bezoekt	19% -9	19% -5	16%	15%	17%	24% +1

- Ver boven gemiddelde van Rotterdam
- Boven gemiddelde van Rotterdam
- Rond gemiddelde van Rotterdam
- Onder gemiddelde van Rotterdam
- Ver onder gemiddelde van Rotterdam
- Nog niet bepaald

Participatie & Initiatiefgeneigdheid

Participatie van bewoners kan bijdragen aan een sterkere en meer veerkrachtige wijk. Relatief weinig bewoners (26% in Bospolder en 28% in Tussendijken) zeggen vaak initiatief te nemen om actief bezig te zijn, zie figuur 2.10. Toch is een meerderheid tevreden over de mate waarin ze meedoen (56%;59%). De percentages wijken niet sterk af van het Rotterdamse gemiddelde. Opvallend is wel dat bewoners van Bospolder en Tussendijken vaker bereid zijn te zorgen voor anderen in de omgeving dan in Rotterdam gemiddeld. Of het actieve bewoners zijn die tevreden zijn of juist niet, is uit deze data niet af te leiden. De beperkte activiteit in de wijk komt ook terug als gekeken wordt naar het aantal bewoners dat bereid is te zorgen voor mensen in hun omgeving, anders dan vrienden, familie en buren. Nauwelijks een derde van de bewoners geeft aan hiertoe bereid te zijn, ten opzichte van zo'n twee derde dat hiertoe bereid is bij familie, vrienden of buren. Het lijkt dan ook dat bewoners meer willen doen voor bekenden, wat het stimuleren van ontmoeting in de buurt nog belangrijker maakt.
Figuur 2.11 geeft inzicht in het aandeel bewoners dat zich daadwerkelijk bezighoudt met een vorm van participatie. Hierbij valt op dat de percentages van bewoners die zorg dragen voor mensen in hun omgeving een stuk lager liggen dan de bereidheid daartoe uit figuur 2.10. Dit wijst er mogelijk op dat niet iedereen de bereidheid vertaalt naar actie, maar kan ook simpelweg betekenen dat er niet bij iedereen hulpbehoevenden in de omgeving aanwezig zijn.

Positief is dat er in Bospolder (26%) meer bewoners als vrijwilliger actief zijn dan in de stad als geheel (24%), wat ook valt af te lezen uit figuur 2.11. Ook zijn er meer bewoners betrokken bij een initiatief (22% ten opzichte van 20%), in Tussendijken is het percentage zelfs 25%.

Participatie is ook het bezoeken van culturele voorzieningen (21% in beide wijken) en hobbyclubs en overige voorzieningen (19% in beide wijken). Culturele voorzieningen worden in de wijken meer bezocht dan op stedelijk niveau (16%), hobbyclubs en verenigingen minder (24%). Er lijkt in Bospolder en Tussendijken een noemenswaardige groep bewoners te zijn die met regelmaat religieuze bijeenkomsten bezoekt. Met percentages van 27% (Bospolder) en 28% (Tussendijken), is dit een aandeel stuk groter dan het stedelijk gemiddelde (18%).

Figuur 2.12 Indicatoren vertrouwen

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
% bewoners dat zegt vertrouwen te hebben in overheidsorganisaties	80% -2	82% +1	75%	77%	73%	80% =
% bewoners dat zegt vertrouwen te hebben in instanties en hulpverleners	51% -4	60% +8	48%	49%	46%	53% =
% bewoners dat zegt vertrouwen te hebben in gebiedsbestuur	54% +6	50% -2	35%	48%	35%	48% =
% bewoners dat zegt vertrouwen te hebben in toekomst stad	79% -5	72% -1	68%	68%	60%	71% -3
% bewoners dat zegt vooruitgang van stad te verwachten	49% -4	50% -6	52%	54%	46%	45% -4
% bewoners dat zegt vertrouwen in gemeentebestuur te hebben	63% +7	68% +8	50%	44%	48%	56% -4

Figuur 2.13 Indicatoren werk & inkomen I

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
% bewoners dat zegt met het huishoudinkomen moelijk rond te kunnen komen	23% -6	23% -6	23%	36%	39%	15% -1

Figuur 2.14 Indicatoren werk & inkomen II

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
% bewoners (18 jr en ouder) met schulddienstverlening	0,84% -0,22	0,98% +0,11	0,76%	1,19%	1,14%	0,73% +0,01
% niet-werkende beroepsbevolking	20% -2	20% -2	18%	22%	25%	13% -1

Vertrouwen

De mate waarin bewoners vertrouwen hebben in instituties kan bepalend zijn voor de wijze waarop ze hulp accepteren, initiatief nemen of aan initiatieven mee willen doen. Het percentage bewoners met vertrouwen in overheidsinstanties (figuur 2.12) is in Bospolder gelijk aan het stedelijk gemiddelde (80%) en in Tussendijken zelfs hoger (82%). Vooral het vertrouwen in gebiedsbestuur (54%;50%) en gemeentebestuur (63%;69%) is opvallend groot in Bospolder-Tussendijken en duidelijk sterker dan in de stad als geheel. In de NPRZ-wijken liggen deze percentages lager (73%-77%). Ditzelfde gaat op voor vertrouwen in instanties en hulpverleners. Al ligt het percentage daarvoor over de gehele linie een stuk lager (53% stedelijk gemiddelde, 51% Bospolder en 60% Tussendijken).

Figuur 2.15 Indicatoren werk & inkomen III

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
Gemiddeld besteedbaar inkomen	nnb	nnb	nnb	nnb	nnb	nnb
Laag huishoudens inkomen	nnb	nnb	nnb	nnb	nnb	nnb
Midden huishoudens inkomen	nnb	nnb	nnb	nnb	nnb	nnb
Hoog huishoudens inkomen	nnb	nnb	nnb	nnb	nnb	nnb
Huishoudens tot 110% sociaal minimum	33% -2	35% -1	27%	38%	37%	19% -1
Huishoudens langdurig tot 110% sociaal minimum	23% -1	27% -6	19%	27%	25%	13% =

- Ver boven gemiddelde van Rotterdam
- Boven gemiddelde van Rotterdam
- Rond gemiddelde van Rotterdam
- Onder gemiddelde van Rotterdam
- Ver onder gemiddelde van Rotterdam
- Nog niet bepaald

Werk en inkomen

Financiële slagkracht is een belangrijke persoonlijke hulpbron die bijdraagt aan sociale veerkracht. Gezinnen die moeilijk rond kunnen komen, zullen ook meer moeite hebben veranderingen te kunnen verwerken. In Bospolder en Tussendijken heeft bijna een kwart van de bewoners weinig financiële ruimte (23%, ten opzichte van 15% stadsbreed), zie figuur 2.13. Dit is niet verwonderlijk, aangezien ruim een derde van de huishoudens (33% Bospolder, 35% Tussendijken) een inkomen heeft tot 110% van het sociaal minimum, waarvan 23% (Bospolder) en 27% (Tussendijken) zelfs langdurig in armoede leeft, zie figuur 2.15. Dit is aanzienlijk meer dan het stedelijk gemiddelde (19% in het afgelopen jaar en 13% langdurig). Deels is dit te verklaren door het percentage niet-werkende beroepsbevolking in de wijken, dat met 20% in zowel Bospolder als Tussendijken ook een stuk hoger ligt dan in Rotterdam als geheel (13%) zoals af te lezen in figuur 2.14.

Figuur 2.16 Indicatoren taal & opleiding I

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
% bewoners dat zegt moeite te hebben met de Nederlandse taal (gemiddelde % van moeite met spreken, lezen en schrijven)	26% +3	25% -2	20%	24%	24%	16% +1
% bewoners dat zegt behoefte aan taalhulp te hebben	13% +1	14% +3	9%	7%	15%	8% +1

Figuur 2.17 Indicatoren taal & opleiding II

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
% bewoners (18 t/m 22 jr) zonder startkwalificatie	40% -3	40% +3	40%	43%	49%	36% +1
% bewoners (23 t/m 75 jr) zonder startkwalificatie	50% -3	48% -1	45%	51%	49%	32% -2
% bewoners (18 jr en ouder) dat nog maar kort in Nederland woont	4% +1	5% +1	5%	3%	3%	4% +1
% bewoners dat school voortijdig verlaat	nnb	nnb	nnb	nnb	nnb	nnb
% bewoners laagopgeleid	nnb	nnb	nnb	nnb	nnb	nnb
% bewoners middenhoog opgeleid	nnb	nnb	nnb	nnb	nnb	nnb
% bewoners hoogopgeleid	nnb	nnb	nnb	nnb	nnb	nnb

Taal & Opleiding

Ook het volgen van een opleiding en een goede taalbeheersing kunnen als persoonlijke hulpbron bijdragen aan meer sociale veerkracht. Het aandeel bewoners van 23 jaar en ouder zonder startkwalificatie is in Bospolder (50%) en Tussendijken (48%) zeer hoog (Rotterdam: 32%).[1] Dit beperkt hun mogelijkheden op de arbeidsmarkt, zoals valt af te lezen in figuur 2.17. Ook de Nederlandse taalvaardigheid is in Bospolder en Tussendijken bij lang niet alle bewoners op orde. Een kwart van de bewoners geeft aan problemen te ervaren met de Nederlandse taal (ten opzichte van 16% stedelijk), een mogelijk beperkende factor voor sociale veerkracht.

1 Indicatoren uit meetmethodiek NPRZ (2019)

Figuur 2.18 Indicatoren persoonlijke hulpbron gezondheid

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
% bewoners dat zegt gezondheidsbelemmeringen te ervaren	21% -10	31% -1	34%	43%	35%	22% -2
% bewoners dat sterk door gezondheidsproblemen wordt belemmerd	9% -5	8% -4	13%	20%	14%	8% -2

Figuur 2.19 Indicatoren gezondheid II

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
Ervaren gezondheid (zeer) goed (19+)	53%	49%	56%	48%	51%	69%
(Helemaal) niet gelukkig (19+)	28%	24%	20%	32%	23%	13%

- Ver boven gemiddelde van Rotterdam
- Boven gemiddelde van Rotterdam
- Rond gemiddelde van Rotterdam
- Onder gemiddelde van Rotterdam
- Ver onder gemiddelde van Rotterdam
- Nog niet bepaald

Gezondheid

Een goede gezondheid stelt bewoners in staat te participeren en zelfregie te ervaren. Gezondheidsbelemmeringen kunnen daarom de sociale veerkracht van een individu enorm beperken. Zo'n 8% van de bewoners voelt zich sterk belemmerd door gezondheidsproblemen en in Tussendijken is dat 9%, zie figuur 2.18. Dit komt min of meer overeen met het stedelijk gemiddelde en ligt een stuk lager dan de NPRZ-wijken. Dit betekent echter niet dat bewoners per se een goede gezondheid ervaren. Ongeveer de helft van de bewoners in de wijken ervaart hun gezondheid als (zeer) goed, wat een stuk lager is dan de 69% op stedelijk niveau (figuur 2.19). Ook zijn er bewoners in de wijken die kampen met mentale gezondheidsproblemen. Bewoners in beide wijken voelen zich minder gelukkig, 28% in Bospolder en 24% in Tussendijken is (helemaal) niet gelukkig, ten opzichte van 13% dat dat op stedelijk niveau ervaart (Gemeente Rotterdam, 2016). In de Veerkracht Monitor van het PON (PON, telos 2018) blijkt juist geluk een belangrijke voorspeller voor veerkracht te zijn.

Figuur 2.20 Indicatoren voorzieningen

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
% bewoners dat zegt dat er in de buurt genoeg plekken zijn voor gezamenlijke bewonersactiviteiten	59% -2	55% =	50%	56%	56%	48% -1
% bewoners dat zegt dat er in de buurt genoeg plekken voor geloofsbetuiging en levensbeschouwlijke bijeenkomsten	73% +1	76% +3	81%	84%	78%	61% -2
% bewoners dat zegt dat er in de buurt genoeg ouderenvoorzieningen zijn	29% -8	40% +3	27%	34%	29%	34% -3
% bewoners dat zegt dat er in de buurt genoeg vrijetijdsvoorzieningen voor jongeren zijn	42% -1	45% -7	35%	48%	53%	35% +1
% bewoners dat zegt dat er in de buurt genoeg speelplekken zijn voor kinderen tot 4 jaar	56% +4	48% =	64%	50%	43%	56% -3
% bewoners dat zegt dat er in de buurt genoeg sport- en speelplekken zijn voor kinderen van 4-13 jaar	54% -3	48% +2	58%	49%	41%	55% -2

- Ver boven gemiddelde van Rotterdam
- Boven gemiddelde van Rotterdam
- Rond gemiddelde van Rotterdam
- Onder gemiddelde van Rotterdam
- Ver onder gemiddelde van Rotterdam
- Nog niet bepaald

Figuur 2.21 Indicatoren mobiliteit

	Bospolder	Tussendijken	Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam
% tevreden over onderhoud fietspaden	38% +6	42% +4	39%	45%	46%	53% -2
% tevreden over onderhoud stoepen	46% +1	49% -1	49%	54%	53%	50% -3
% tevreden over veiligheid fietspaden	34% +5	37% +6	33%	38%	43%	52% -2
% tevreden over veiligheid stoepen	56% +1	62% -3	50%	59%	61%	57% -4
% tevreden over toegankelijkheid wijk voor auto	63% -2	57% -3	52%	59%	65%	64% -3
% voldoende aanwezig OV	99% =	100% +1	98%	95%	84%	91% -1

- Ver boven gemiddelde van Rotterdam
- Boven gemiddelde van Rotterdam
- Rond gemiddelde van Rotterdam
- Onder gemiddelde van Rotterdam
- Ver onder gemiddelde van Rotterdam
- Nog niet bepaald

Voorzieningen

De fysieke context waarin een bewoner zich bevindt bepaalt gedeeltelijk welke mogelijkheden diegene heeft tot ontwikkeling, ontmoeting en participatie. Het voorzieningenaanbod is daarin een prominente factor en de tevredenheid daarover is weergegeven in figuur 2.20. Met name plekken voor geloofsbetuiging lijken er meer dan voldoende (73% Bospolder; 76% Tussendijken, ten opzichte van een Rotterdams gemiddelde van 61%), iets dat ook in de NPRZ-wijken (nog sterker) zichtbaar is. Vrijetijdsvoorzieningen voor jongeren zijn er in de wijken (42%;45%) meer dan op stedelijk niveau (35%), hetzelfde geldt voor plekken voor gezamenlijke bewonersactiviteiten (59% tevreden in Bospolder en 55% in Tussendijken, ten opzichte van 48% stedelijk gemiddelde). Over het aantal sport- en speelplekken (~50%) en met name de oudervoorzieningen (29%;40%) zijn bewoners in de wijken minder tevreden en blijven de percentages achter bij het stedelijk gemiddelde.

Mobiliteit

Om vrij in de wijk en stad te kunnen bewegen en zo deel te kunnen nemen aan het (werkend) leven aldaar is een goede mobiliteit onmisbaar. Deels wordt mobiliteit beïnvloedt door de mogelijkheden van het individu (vervoersmiddel, fysieke gesteldheid), maar even belangrijk is de toegankelijkheid van de openbare ruimte. Daarbinnen zijn onder meer onderhoud en veiligheid randvoorwaarden. Op dit vlak schiet de huidige staat van de wijken tekort, zie figuur 2.21. Slechts 38% (Bospolder) en 42% (Tussendijken) van de bewoners is tevreden over het onderhoud van de fietspaden, de percentages wat betreft stoepen liggen iets hoger (46%;49%) maar blijven ook achter bij het stedelijk gemiddelde. Waar de veiligheid van de stoepen in orde lijkt (~60%) is dit niet te zeggen voor de veiligheid van de fietspaden, krap een-derde van de bewoners in Bospolder-Tussendijken zegt daarover tevreden te zijn, ten opzichte van het stedelijk gemiddelde van 52%. Bewoners die gebruik maken van de auto zijn gematigd enthousiast over de toegankelijk van de wijk voor dit vervoersmiddel (63% Bospolder, 57% Tussendijken, 64% stedelijk). Positieve factor is de aanwezigheid van openbaar vervoer in de wijken, vrijwel iedereen is hierover tevreden (99% Bospolder; 100% Tussendijken).

Figuur 2.22 Indicatoren wonen I

	Bospolder		Tussendijken		Hillesluis	Afrikaanderwijk	Feijenoord	Rotterdam	
% (zeer) tevreden over de huidige woonsituatie	63%	+4	56%	+5	48%	60%	61%	70%	-2
% verhuisgeneigdheid uit buurt	26%	-9	26%	-4	42%	24%	27%	19%	-1
% tevreden woning algemeen	69%	-1	60%	-1	66%	64%	74%	76%	-1

- Ver boven gemiddelde van Rotterdam
- Boven gemiddelde van Rotterdam
- Rond gemiddelde van Rotterdam
- Onder gemiddelde van Rotterdam
- Ver onder gemiddelde van Rotterdam
- Nog niet bepaald

Figuur 2.23 Indicatoren wonen II: verhuisbewegingen

	Bospolder		Tussendijken	
aantal inwoners op 1-1-2019	**7122**		**7330**	
VESTIGING 2019				
verhuizing binnen de buurt	74	9%	92	9%
vestiging uit eigen gebied	171	20%	167	16%
vestiging uit ander gebied in Rotterdam	243	29%	285	28%
Binnenland	209	25%	284	28%
Buitenland	122	14%	165	16%
Onbekend	26	3%	19	3%
Totaal Vestiging	**845**	**100%**	**1022**	**100%**
% t.o.v. aantal inwoners in de wijk	12%		14%	
VERTREK 2019				
verhuizing binnen de buurt	74	9%	92	11%
vertrek naar eigen gebied	132	17%	127	15%
vertrek naar ander gebied in Rotterdam	270	34%	250	30%
Binnenland	229	29%	240	29%
Buitenland	72	9%	92	11%
Onbekend	22	3%	37	4%
Totaal Vertrek	**799**	**100%**	**838**	**100%**
% t.o.v. aantal inwoners in de wijk	11%		11%	

Wonen

Ruim een kwart van de bewoners in beide wijken geeft aan een wens te hebben om te verhuizen, mogelijk omdat hun huidige woonsituatie (63% tevreden in Bospolder, 56% in Tussendijken) of woning (69% tevreden in Bospolder, 60% in Tussendijken) niet geheel naar tevredenheid is, zie figuur 2.22. De leefomgeving van bewoners is daardoor niet alleen in fysieke zin onderhevig aan verandering. Ook op sociaal vlak kan de samenstelling van een wijk veranderen, door vertrekkende en arriverende bewoners. Hierdoor ontstaat een nieuwe dynamiek en moeten bewoners zich in sommige gevallen aanpassen. Uit figuur 2.23 blijkt dat in 2019 12% (Bospolder) en 14% (Tussendijken) van de bewoners nieuwkomers waren en er zo'n 11% van debewoners vertrokken is.[2] Bewoners verhuizen daarbij het meest vanuit en naar andere gebieden in Rotterdam.

2 Indicatoren uit meetmethodiek NPRZ (2019)

MONITOR DEEL 3 HEFBOOM

Het programma Veerkrachtig BoTu 2028 beoogt in BoTu het verschil te maken door de verkokering tussen markt, overheid en bewoners te doorbreken. Het wil leren van de nieuwe vormen van samenwerking tussen de betrokken partijen. Het derde onderdeel van de monitor heeft als doel deze samenwerking te beschrijven om mogelijke hefbomen die voortkomen uit de samenwerking te identificeren.

Veerkracht in Bospolder Tussendijken, Startfoto monitor maart 2020

De data wordt verzameld door observaties in het kernteamoverleg en tijdens wijkbijeenkomsten. Ter aanvulling op de observaties worden aan het programma gekoppelde documenten bijeengebracht en geanalyseerd, zoals het programmaboekje, presentaties en inzendingen voor de Open Oproep, zie toelichting hierover op pagina 91. Periodiek worden er met betrokken partijen evaluatiegesprekken gevoerd om gezamenlijk op ontwikkelingen te reflecteren.

Doelstellingen

Om verkokering van markt, overheid en burgers te doorbreken worden betrokken partijen in BoTu gevraagd om 'samen aan de slag te gaan' (programma Veerkrachtig BoTu 2028 pag. 10). Het doel is om op deze wijze bewoners en voorzieningen dichter bij elkaar te brengen. Door betrokkenen onderdeel laten worden van de 'BoTu Community' verwacht het programma dat de onderlinge relaties worden versterkt en de samenwerking tussen de drie groepen verbeterd. Professionals en bewoners moeten daarvoor in de buurt van elkaar werken. Om deze hefboom te realiseren is er niet alleen een andere vorm van samenwerking nodig tussen de drie partijen, maar ook binnen organisaties zelf.

Energietransitie

Met het programma wordt beoogd ruimtelijke en maatschappelijke investeringen in samenhang te laten plaatsvinden, zodat deze elkaar kunnen versterken. De energietransitie kan werken als mogelijke hefboom voor community building, opleiding, werk en bestrijding van armoede. IABR wil de energietransitie in BoTu als een hefboom laten werken voor een sociaal inclusieve wijk.

Community Building

Community Building is een belangrijk instrument in het programma Veerkrachtig BoTu 2028. Er wordt gebruik gemaakt van *Asset-Based Community Development* (ABCD). Het overkoepelend doel van de ABCD-methode is het werken vanuit de in de buurt aanwezige capaciteiten en hulpbronnen. De werkwijze is gericht op het verbeteren hiervan om op de lange termijn zelf/samenredzaamheid en daarmee de sociale en gemeenschapsveerkracht te vergroten. Ambities die uit deze methode volgen zijn het voortbouwen op bestaande informele netwerken, het leggen van nieuwe sociale relaties en het stimuleren van lokaal leiderschap met een representatieve vertegenwoordiging in de wijk. Jaarlijks worden groepen bewoners en professionals van verschillende organisaties getraind in de basisprincipes van de ABCD-methode om zo het gedachtegoed van Community Building als een standaardmethode te borgen. In het vervolg krijgen de groepen begeleiding van een *ervaren community builder* die kennis en vaardigheden overdraagt.

Veerkrachtige Professionals

Om bewoners beter te ondersteunen worden professionals gestimuleerd om meer ruimte te nemen om maatwerk te leveren. Dit zal leiden tot snellere, meer integrale en adequatere steun. De aanpak richt zich op het verbeteren van de samenwerking tussen professionals uit verschillende domeinen en het informele netwerk in de wijk.

Social Impact by Design

Het programma Veerkrachtig BoTu 2028 wil nieuwe vormen van samenwerking tussen markt, bewoners en overheid stimuleren door middel van een Open Oproep voor initiatieven. Hiervoor is het programmaonderdeel Social Impact by Design opgezet. Bedrijven en burgers zijn uitgenodigd om plannen in te dienen om de veerkracht van de wijken te vergroten. Ze investeren mee door het beschikbaar stellen van talent en/of door middel van kapitaal.

Het is een gefaseerd proces met als doel vernieuwende en integrale oplossingen voort te brengen en deze te implementeren. Geselecteerde teams komen in samenwerking met lokale bewoners tot een plan.

Op dit moment zijn er in proces Social Impact by Design zeven teams geselecteerd. Ze bevinden zich aan het einde van fase 2 en hebben plannen ontwikkeld om door te gaan richting fase 3. Hieronder volgt een beschrijving van de ontwikkeling van Social Impact by design van de Open Oproep tot aan fase 2.

Procesbeschrijving

Social Impact by Design

Op 17 mei 2019 ging Social Impact by Design officieel van start met een voorlichtingsbijeenkomst over de Open Oproep in het huis van de wijk PIER80. Op deze bijeenkomst werden individuen, creatieve ondernemers en private partijen uitgenodigd om mee te doen in de wijkontwikkeling in BoTu. De Open Oproep is in deze periode via verschillende kanalen gedeeld; in het eigen netwerk van het kernteam, via social media zoals LinkedIn en op evenementen zoals vastgoedbeurs Provada. De promotie was gericht op het aantrekken van kapitaalkrachtige partijen zoals vastgoedontwikkelaars en zorginstellingen. Daarnaast heeft er begin mei een bijeenkomst plaatsgevonden om bewoners te informeren en betrekken bij Social Impact by Design. Deze bijeenkomst werd vanuit Delfshaven Coöperatie georganiseerd.

In mei is de stichting GoBoTu opgericht om het gereserveerde budget voor Social Impact by Design. te beheren. In de periode van mei tot en met oktober is een driekoppig bestuur samengesteld, bestaande uit Joan Nunnely, Irsan Widarto en Saskia Hes.

Voor de Open Oproep hebben 50 verschillende initiatieven zich aangemeld. Deze zijn thematisch gecategoriseerd in figuur 3.1, (overzichtsdocument inschrijvingen Fase 1A, blad 1). Nadat de inschrijvingen thematisch aan elkaar zijn gekoppeld heeft er in augustus een bijeenkomst plaatsgevonden om met elkaar kennis te maken en de voorstellen aan elkaar te presenteren. Vanwege de afwezigheid van partijen in de zomerperiode is de deadline voor het inleveren van de inschrijving voor fase 1B verplaatst naar september. In deze periode zijn de voorstellen verder uitgewerkt. Het was ook mogelijk om de voorstellen samen te voegen tot één overkoepelend voorstel. Dit resulteerde in 20 ideeën om mee door te gaan naar fase 2.

Begin oktober zijn er 7 teams geselecteerd om door te gaan naar fase 2. Voor de besluitvorming van deze selectie is een advies uitgebracht door BoTu12, het kernteam Go BoTu en het bestuur van de Stichting Go BoTu. De adviezen van de drie groepen lagen niet ver uit elkaar. Het uiteindelijke besluit van selectie lag bij de stichting.

Op 16 oktober is fase 2 officieel van start gegaan. In fase 2 is er per team een expert vanuit de gemeente en een expert vanuit BoTu12 betrokken. Teams kregen vanaf fase 2 een vergoeding voor onkosten.

Figuur 3.1 Inzendingen fase 1A naar thema

TEAMS FASE 1A

Focus op Domein	Aantal teams
Energie, Wonen & Buitenruimte	12
Werk, Taal & Schulden	10
Zorg, Jeugd & Opvoeden	9
Zorg, Jeugd & Opvoeden; Werk, Taal & Schulden	5
Zorg, Jeugd & Opvoeden; Energie, Wonen & Buitenruimte	4
Energie, Wonen & Buitenruimte; Werk, Taal & Schulden	1
Zorg, Jeugd & Opvoeden Energie; Wonen & Buitenruimte; Werk, Taal & Schulden	3
Totaal	50 (84 partijen)

Selectiecriteria van fase 1A naar 1B

De aanmeldingen zijn gecategoriseerd in de volgende 5 groepen. Ideeën die zijn ingedeeld in groep 1 of 2 zijn uitgenodigd om bij door te gaan naar fase 1B.

1. Ideeën die kansrijk zijn voor verdere uitwerking in Social Impact by Design.
2. Ideeën waarbij we kansen zien voor samenwerking met andere inschrijvers van Social Impact by Design om elkaar te versterken.
3. Ideeën die niet passen in Social Impact by Design, maar misschien wel een andere plek kunnen krijgen binnen het programma Veerkrachtig BoTu.
4. Ideeën gericht op het bieden van procesondersteuning die wellicht later waardevol kunnen zijn bij de plannen die onderdeel zijn van Social Impact by Design.
5. Ideeën die niet in aanmerking komen voor verdere uitwerking. Voor deze mensen wordt een inloopspreekuur georganiseerd om eventueel meer toelichting te ontvangen.

(bron: Rebelgroup, 2019)

Figuur 3.2 selectiecriteria fase 1A

ACHTERGRONDINFORMATIE: SOCIAL IMPACT BY DESIGN

Figuur 3.3 Inzendingen fase 1B naar thema

TEAMS FASE 1B

Focus op Domein	Aantal teams
Energie, Wonen & Buitenruimte	8
Werk, Taal & Schulden	3
Zorg, Jeugd & Opvoeden	3
Zorg, Jeugd & Opvoeden Werk, Taal & Schulden	3
Zorg, Jeugd & Opvoeden Energie, Wonen & Buitenruimte	2
Energie, Wonen & Buitenruimte Werk, Taal & Schulden	1
Zorg, Jeugd & Opvoeden Energie; Wonen & Buitenruimte; Werk, Taal & Schulden	20 (46 partijen)

Selectiecriteria van fase 1B naar fase 2

- Mate van vernieuwing van de oplossing
- Aansluiting bij problematiek in BoTu
- Mate van vertrouwen in voorgestelde aanpak
- Mate van vertrouwen in het verdienmodel
- Kennis en ervaring team zowel inhoudelijk als lokale kennis

(bron: Rebelgroup, 2019)

Figuur 3.4 selectiecriteria fase 1B

Selectiecriteria van fase 2 naar fase 3

- Het voorstel is ver genoeg uitgewerkt om te kunnen starten met (1) het regelen van de financiering en (2) de voorbereiding van realisatie
- Het team heeft de juiste partners aangehaakt die nodig zijn om het voorstel te realiseren en draaiend te houden
- Het voorstel heeft de steun van bewoners en lokale partijen die gebruik kunnen maken / voordeel kunnen hebben van de oplossing
- Het voorstel heeft een goed verdienmodel. Dit betekent o.a. dat het voorstel niet afhankelijk is van subsidies.
- Er is een realistische planning voor implementatie van het voorstel
- Realisatie van het voorstel levert een bijdrage aan het verbeteren van de veerkrachtigheid in BoTu, ook op de lange termijn. Dit betekent dat het initiatief over circa 3 jaar nog steeds in BoTu bestaat en (een specifieke groep) bewoners voordeel heeft van de oplossing.

(bron: Rebelgroup, 2019)

Figuur 3.5 selectiecriteria fase 2

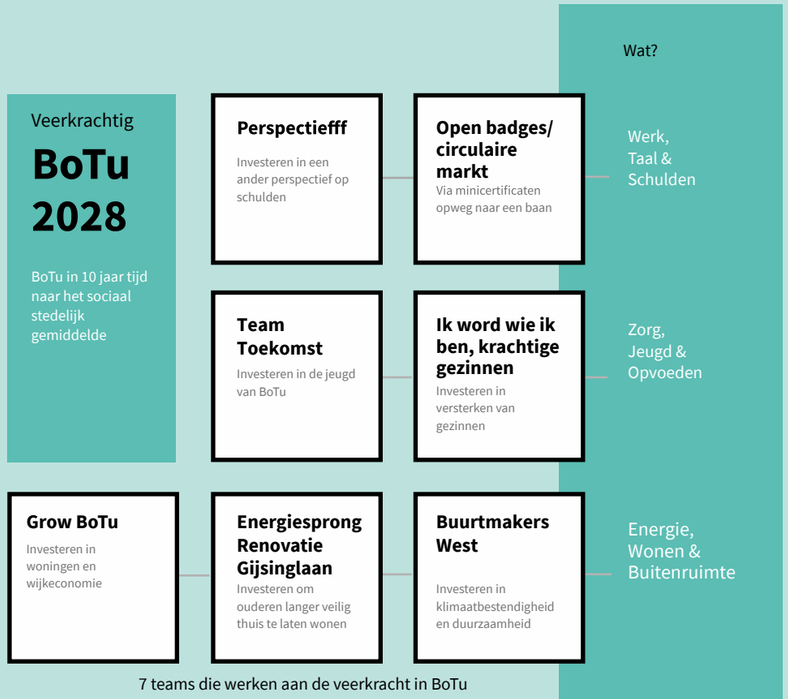

7 teams die werken aan de veerkracht in BoTu

Figuur 3.6 geselecterde teams fase 2, okt 2019 (gebaseerd op: Rebel, 2019)

In figuur 3.6 zijn de thematische verbanden tussen de 7 teams die zijn geselecteerd te zien. Deze sluiten aan op de 3x WAT aanpak van het programma (programma Veerkrachtig BoTu 2028, pag. 10). Perspectiefff en Open Badges werken beiden op het gebied van *Werk, Taal & Schulde*n. Children's Zone en Krachtige Gezinnen hebben betrekking op het thema *Zorg, Jeugd & Opvoeden*. Grow BoTu Energiesprong Renovatie Gijsingslaan en Buurtmakers West sluit aan op *Energie, Wonen en Buitenruimte*. Naast onderlinge dwarsverbanden tussen de teams is de ambitie om de teams te laten aasluiten op andere programma onderdelen.

ACHTERGRONDINFORMATIE:

bron: website www.GoBoTu.nl (januari 2020)

Social Impact by Design

Perspectiefff

Omschrijving
Iemand die schulden heeft kan makkelijk, onder druk van schuldeisers, in een negatieve spiraal raken. De initiatiefnemers van Perspectiefff Delfshaven onderzoeken wat nodig is om die negatieve spiraal te doorbreken en wat iemand met schulden nodig heeft om weer vertrouwen in de toekomst te krijgen. Niet alleen door het (tijdelijk) oplossen of bevriezen van schulden, maar juist ook door aandacht te geven aan hun huisvesting, werk, gezondheid en opleiding. De aanpak van Perspectiefff richt zich juist op die vlakken die energie geven en op mogelijkheden die vrijkomen bij mensen als zij (weer) perspectief zien. Dat maakt mensen (veer) krachtig om duurzaam uit de schulden te komen en te blijven.

Teamleden
Dennis Lohuis
Zorgvrijstaat

Mohamed el Ghabzouri en Fransine Verhage
Bureau Frontlijn

Aldo Baljet
Rotterdamse Douwers

Ineke Palm
Armoedeplatform

Patrick Boel
Delfshaven Coöperatie

Regina van de Vijver
Gemeente Rotterdam

Open badges / Circulaire markt

Omschrijving
De initiatiefnemers van Block Proof Open Badges richten zich op mensen zonder werk. Ze willen deze mensen op een laagdrempelige manier stimuleren zich verder te ontwikkelen. Open badges zijn een soort mini certificaten die bewoners kunnen halen als ze (vrijwilligers)werk doen in de wijk. Dat wat zij leren wordt zichtbaar gemaakt door open badges. Zo worden zij gezien, gewaardeerd en erkend in wat ze aan kennis en vaardigheden opdoen in de wijk en de talenten die zij daarbij inzetten. Met deze 'badges' bouwen ze hun CV op en worden hun kansen om betaald werk te vinden vergroot.

Er wordt samenwerking gezocht met bedrijven in de directe omgeving van BoTu (M4H en Spaanse Polder) om mensen met relevante behaalde badges daar betaald werk te bieden. Er wordt een wijk-werk coöperatie opgericht waarmee lokale werkgelegenheid wordt gecreëerd. De markt op het Visserijplein wordt circulair gemaakt door het verminderen van zwerfafval. De markt biedt meteen werkgelegenheid voor bewoners binnen de wijk-werk coöperatie.

Teamleden
Mark Bode
Wolfpack

Marike Bokslag, Wypkje Hofman en Simone Roeten
Altijdhr

Annet van Otterloo en Ilker Ulusoy
Werkcoöperatie AWC

Dinko Kajmovic
Sezer

Klaas Folkerts, Heather Smittle, Regina van de Vijver
Gemeente Rotterdam

Robbert de Vrieze
Delfshaven Coöperatie

TEAMS

Team toekomst

Omschrijving
Een wijkbrede aanpak waarbij organisaties uit de wijk met elkaar gaan samenwerken en verschillende buitenschoolse activiteiten aan kinderen bieden op gebied van sport, muziek, cultuur, huiswerkbegeleiding, algemene ontwikkeling etc. Op de achtergrond wordt ook de effectiviteit van de programma's gemeten, maar vooral ook de ontwikkeling van de jongeren gevolgd. Hierdoor krijgen we inzicht in de werking van de aanpak en activiteiten en de evt. benodigde bijsturing.

Teamleden
Mirjam van Rijn
Stichting Collective Impact

Wil Roode
Wilskracht werkt

Hugo Post
Uit jezelf

The Next School

Klaas Huls
Gemeente Rotterdam

Ik word wie ik ben, krachtige gezinnen

Omschrijving
Een community-building voorstel van 5 multiculturele organisaties (zie teamleden) die al actief zijn in de wijk. Zij willen het gemeenschapsgevoel versterken zodat kinderen kunnen opgroeien binnen positieve en kansrijke gezinnen en zo optimaal hun talenten kunnen ontwikkelen. Zij ontwikkelen een methodiek waarmee partijen uit de wijk de diverse doelgroepen van BoTu goed kunnen bereiken en bedienen.

Teamleden
Angelique Pattiwael
Stichting Wereldvrouwen Rotterdam

Carolina Castro
Stichting Veerkrachtige Gemeenschap

Sahra Diria
Stichting Duugsi

Ximena Dávalos en Lucho Alarcón
Stichting Cirkel

Fatima Zhar
Stichting Vooruit in de Samenleving

Paulus Yemani Taffase en Elza Negussu
Bewoners BoTu

Bilal Taner
Gemeente Rotterdam

Klaas Huls
Gemeente Rotterdam

ACHTERGRONDINFO: TEAMS

bron: website www.GoBoTu.nl (januari 2020)

BoTu Bazar / Grow BoTu

Omschrijving
De initiatiefnemers van BoTu Bazar willen samen met bewoners de herontwikkeling van het Visserijplein oppakken. Via participatie met de wijk wordt onderzocht hoe het plein een gezellig en mooi plein kan worden om naartoe te gaan; juist ook buiten marktdagen. Een plek om te leren en te werken, te wonen en te spelen. Een fijne plek om te zijn; een nieuw Hart van BoTu.

Teamleden
Thyrza Hoorn
Van den Bruele Vastgoed

Kristian Koreman en Elma van Boxel
Zones Urbaines Sensibles

Leon van der Pluym
BAM Wonen Zuidwest

Simon Uildriks
Altera Vastgoed

Paulien Campagne
Gemeente Rotterdam

Milja Kruijt
Delfshaven Coöperatie

Energiesprong renovatie Gijsinglaan

Omschrijving
In 2020 worden de Gijsingflats geïsoleerd door Havensteder. De initiatiefnemers van Energiesprong Renovatie Gijsinglaan stellen voor om een aantal van die woningen extra aan te passen, zodat ouderen langer thuis kunnen blijven wonen. Men wil starten met ontwikkelen van een proefwoning waarin bewoners de woningaanpassing kunnen ervaren. Voor de verbouwactiviteiten van de woningen worden jongeren met een opleiding in de techniek uit BoTu aangetrokken om zo werkervaring op te doen.

Teamleden
Peter de Regt en Rob Hagens
Vivalib Nederland

Ger Wolfs en Nienke Steensma
Techniek College

Marleen Goumans
HRO Kenniscentrum Zorg Innovatie

Wil Roode
Wilskracht werkt

Osman Kombe
Havensteder

Robbert de Vrieze
Delfshaven Coöperatie

Buurtmakers West

Omschrijving
Door de verandering van het klimaat moeten er allerlei maatregelen worden genomen, ook in BoTu. Hoe kunnen we ervoor zorgen dat die maatregelen voor mensen die minder te besteden hebben, iets opleveren in plaats van dat het hen geld kost? De initiatiefnemers van De waarde van water denken bijvoorbeeld aan een wijkwaterfonds waarmee huurders door hergebruik van water kunnen besparen op hun drinkwater- of energierekening. Zij werken samen met Yes In My Front Yard (YIMFY), een groep bewoners van de Mathenesserdijk. Een van hun vragen is: Hoe kun je gezamenlijk streven naar een beter leefklimaat in BoTu? En hoe breng je bewust omgaan met water(besparing) zo goed mogelijk over aan de bewoners? De initiatiefnemers willen samen met buurtgenoten en betrokken partijen watermaatregelen onderzoeken en de buitenruimte aantrekkelijker maken rond schoolpleinen, pleinen en woonstraten. Het doel is deze om te dopen tot fijne speel- en verblijfsplekken.

Teamleden
Tjerron Boxem
Klimaatkrachtig Delfland

Peter Biever
Evides Waterbedrijf

Nora Prins
Rotterdams Weerwoord

Marlies Bielderman
Bewoner Mathenesserdijk

Boudewijn Soetens
Bewoner Mathenesserdijk

Maurits Lopes Cardozo
Bewoner Mathenesserdijk

Anna Soetens – Reissert
Bewoner Mathenesserdijk

Maria Kluijtenaar
Havensteder

Cem Steenhorst
Gemeente Rotterdam

MONITOR DEEL 4 GOVERNANCE

In de wijken Bospolder en Tussendijken is de laatste jaren een publiek-private samenwerking (PPS) ontstaan waarin de gemeente gezamenlijk optrekt met ondernemers en bewonersinitiatieven. In deze periode is de Veiligheidsindex (Wijkprofiel) aanzienlijk verbeterd. Het programma VeerkrachtigBoTu 2028 bouwt voort op deze samenwerking en de behaalde resultaten.

De startfoto focust op de totstandkoming van het programma Veerkrachtig BoTu 2028. Het behandelt de actuele status en geeft een overzicht van de individuen en organisaties die bij het programma betrokken zijn. Ook de rollen en beoogde doelstellingen staan beschreven. Er wordt uitgelicht welke momenten worden genoemd als kantelpunten in de aanloop naar de kick-off afgelopen april.

Voor de dataverzameling wordt gebruik gemaakt van observaties in het kernteam. De besproken onderwerpen en besluitvorming wordt vastgelegd voor later onderzoek. Er vinden maandelijks kernteam overleggen plaats. In samenwerking met faculteit Techniek, Bestuur en Management (TU Delft) wordt een methodiek ontwikkeld om eventuele systeemverandering te monitoren.

In aanloop naar Veerkrachtig BoTu 2028

Dit stuk van de monitor beschrijft de beslissende momenten in de totstandkoming van het programma Veerkrachtig BoTu 2028. Welke momenten in de aanloop naar de kick-off van het programma in april 2019 noemen de betrokkenen van het kernteam het meest?

“Om te begrijpen hoe het experiment is ontstaan, moeten we terug naar 2016, wanneer stadsmarinier Danielle van den Heuvel start in de wijk. Ze nodigt de andere partijen die al actief zijn in de buurt uit aan tafel met de vraag ‘wat gaan we doen’. Daarmee maken zij de Focusaanpak ‘Veilig’ tot een gedeelde verantwoordelijkheid – iets wat formeel niet kan, maar waarmee zij het werk in Bospolder-Tussendijken over de partijen verdelen.” [1]

Er is hard gewerkt om het vertrouwen van de buurt te winnen, want zoals Van den Heuvel zelf zegt “begon ze op -20”. Omdat de uitdagingen in BoTu vooral in het sociale domein liggen, willen de partijen van de coalitie de aanpak daar doorzetten en naar een hoger niveau tillen. Ambtenaren werken dan al samen met bewoners en sleutelfiguren uit de wijk, en de ‘tussenlaag’, mensen die tussen professionals en bewoners zitten, zoals Delfshaven Coöperatie.

“Als de Focusaanpak in 2018 afloopt, is er in de eerste plaats zodoende met deze partijen ‘al een aantal jaar geoefend op een heel andere manier met elkaar samen te werken’, zegt Jelte Boeijenga van de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam, een partij die op dat moment bezig is in de buurt met energietransitie. In de tweede plaats kan de stadsmarinier met deze partijen en het netwerk in de wijk, doorpakken en een plan maken om te investeren in de maatschappelijke ontwikkeling. Daarmee leggen deze partijen zowel op organisatorisch als inhoudelijk vlak de kiem voor wat uitgroeit tot ‘kernteam Veerkrachtig BoTu 2028’ en het programma ‘Veerkrachtig BoTu 2028’.” [1]

Het tweede beslissend moment dat door Zuijderwijk wordt geïdentificeerd is wanneer burgemeester Aboutaleb na zijn bezoek aan New York in mei 2018 de opdracht geeft om voor Bospolder-Tussendijken een programma te ontwikkelen waarbij de sociale opgave leidend is. “In de aanloop naar dit bezoek wijst de stadsmarinier Aboutaleb erop, dat ze in New York veel weten van ‘social resilience’ – zij is bekend met onderzoek naar social resilience in New York, dat in 2016 in opdracht van het cluster Maatschappelijke Ontwikkeling uitgevoerd is.

Het aansluiten van Rebelgroup, dat in 2017 door Chief Resilience Officer Arnoud Molenaar uitgenodigd is mee te kijken bij de ‘resilience’-aanpak in Bospolder-Tussendijken, is het prille begin van Social Impact by Design. Rebelgroup heeft het initiatief genomen de burgemeester een aantal ‘voorstellen’ te sturen, naar aanleiding van hun betrokkenheid bij Rebuild by Design in het New Yorkse Brownsville, met de boodschap dat een dergelijke aanpak in BoTu ook zou werken.”

Aboutaleb nodigt Van den Heuvel uit om mee te gaan naar New York. Het is dan al duidelijk dat het sociale domein leidend zal zijn voor een aanpak BoTu, en daarom vraag Van den Heuvel ook Bilal Taner, strategisch adviseur van Maatschappelijke Ontwikkeling om mee te gaan naar New York.

Via het Resilient Cities netwerk van Chief Resilience Officer Arnoud Molenaar wordt een excursie geregeld naar Brownsville. In het door storm Sandy getroffen Brownsville ziet het viertal hoe de gemeenschap, in samenwerking met marktpartijen, in het ‘Rebuild by Design’-programma oplossingen heeft bedacht voor de (sociale) problematiek in de regio. “Één van de lessen die ze trekken, is dat de gemeenschap centraal moet staan, en dat de overheid en marktpartijen moeten aansluiten op de kracht van die gemeenschap.”

Een door particulier initiatief gefinancierd buurtgebouw voelt anders dan de gemeentelijke Huizen van de Wijk in Rotterdam. En wordt er in Brownsville door de community veel samengewerkt met leraren en scholen.

“Bij terugkomst vraagt Aboutaleb zich in de media openlijk af, hoe technieken uit het watermanagement kunnen bijdragen aan sociale problematiek in Delfshaven. Verschillende betrokkenen zien het moment waarop de burgemeester enthousiast terugkeert uit New York als het startpunt voor Veerkrachtig BoTu 2028.” [1]

De komst van een programma met integrale aanpak in BoTu is op dat moment definitief. Er volgen sessies met verschillende partners en ambtenaren om de kaders van het programma op te zetten. Ook IABR, Rebel, Veldacademie en de gemeentelijke clusters uit het kernteam zijn hierbij aanwezig.

Als derde kantelpunt wordt beschreven dat ambtenaren “beseffen dat de ‘klassieke overheid’ het verschil niet meer kan maken ‘in een wijk als hier’, zegt bijvoorbeeld wijkmanager Ten Vergert. Er is behoefte aan samenwerking met ‘marktpartijen, met fondsen, met private investeerders’. Rebel is op dat moment juist betrokken bij het eerste Social Impact Fonds in Rotterdam en ‘ergens eind 2017’ is Lenny van Klink dan aangesloten bij de ‘kerngroep’. De betrokkenen die elkaar al kennen van de Focusaanpak, Rebel, en ook IABR, vormen een groep wat later het kernteam van het programma ‘Veerkrachtig BoTu 2028’ zal worden. De geïnterviewden bespreken deze nieuwe samenwerking veelal in termen als ‘organisch’, en tussen ‘leuke mensen’ met een ‘persoonlijke chemie’. Het lijkt er ook wel op of ‘het al in de lucht hing’.” [1]

Mogelijke knelpunten

Nederland kent een lange traditie van samenwerking tussen het publieke en private domein in de stedelijke planning, maar de mate waarin bewoners en ‘community based’-initiatieven wordt gevraagd een deel van de publieke taken op zich te nemen, is relatief nieuw. Een mogelijk gevolg van deze vorm van samenwerking is dat de democratische verantwoording van dit soort processen vermindert. Het kan problematisch zijn wie wie representeert. Bovendien vindt ‘participatie vaak plaats via co-optatie en uitnodigen, gewoonlijk door de sleutel-actoren in de betrokken instellingen’. Het gevaar is dat niet-professionals, zoals lokale sociale groepen en individuen buitengesloten worden van de besluitvorming’. [2]

In het voorjaar van 2019 wordt een groep opgericht van bewoners die het kernteam zullen gaan adviseren, de zogenoemde “BoTu12”. De leden van BoTu12 zijn gevraagd door de programmamanager om een rol te spelen in het advies orgaan. Ze zijn via haar netwerk gevonden. Een van de redenen voor het oprichten van de BoTu12 was het verbeteren van de representatie van de wijk in het programma Veerkrachtig BoTu 2028. [3]

Daarnaast kan er een spanning ontstaan door een tegenstelling in de belangen van de stad en de belangen van de wijkbewoners. Daarover zegt Van den Heuvel: ‘Je weegt altijd weer het belang af van het grotere geheel van de stad. Dus zo is dat een beetje heen en weer stoeien’. [3]

Dit is bijvoorbeeld terug te zien in het verdwijnen van het door bewoners geliefde Proefpark de Punt om plek te maken voor nieuwe woningen. Of de inrichting van de openbare ruimte door de gemeente in Rotterdamse Stijl, die weinig ruimte laat voor de eigen inbreng van wijkbewoners.[3]

Voor het programmaonderdeel ‘Social Impact by Design’, waarvan Rebel in de ‘lead’ is, blijkt dat het moeilijk is om de verschillende werelden van publieke en marktpartijen en de tempi en belangen die daarbij horen, op elkaar af te stemmen. Uit de interviews en evaluaties komt naar voren, dat de belangen ofwel niet altijd hetzelfde zijn, of dat het proces gewoonweg te snel gaat om die goed op elkaar af te stemmen. Zo is 1,5 jaar ‘voorbereidingstijd’ tot de kick-off in 2019 voor sommigen bij de gemeente erg snel, maar voor Rebel ‘erg lang’. Sommige betrokkenen geven aan dat ze zo druk waren met het gehele programma, dat dit deel ‘gewoon op de sneltrein’ ging. Er was weinig tijd voor reflectie. De verwachtingen van verschillende partijen waren niet dezelfde, zo denken sommigen achteraf. Daar komt bij dat niemand echt weet hoe dit proces moet verlopen: deze samenwerking is pionieren.[2]

Volgens Ansell and Gash (2008) is vertrouwen een sleutelelement in een ‘collaborative governance’ proces. Daarnaast zijn ook face-to-face gesprekken, toewijding en wederzijds begrip van belang. Een goede samenwerking en wederzijds begrip wordt gestimuleerd door het behalen van kleine overwinningen en doelen.

1 Zuijderwijk, L. (2020). Het ontstaansproces van Social Impact by Design: hoe overheid en marktpartijen elkaar vonden in Rotterdam (en New York).

2 Zuijderwijk, L. (2020). Kanttekeningen. Het ontstaansproces van Social Impact by Design: hoe overheid en marktpartijen elkaar vonden in Rotterdam (en New York).

3 Langerak, R. (2019) Interviews kernteamleden

Figuur 4.1 systeemvisualisatie

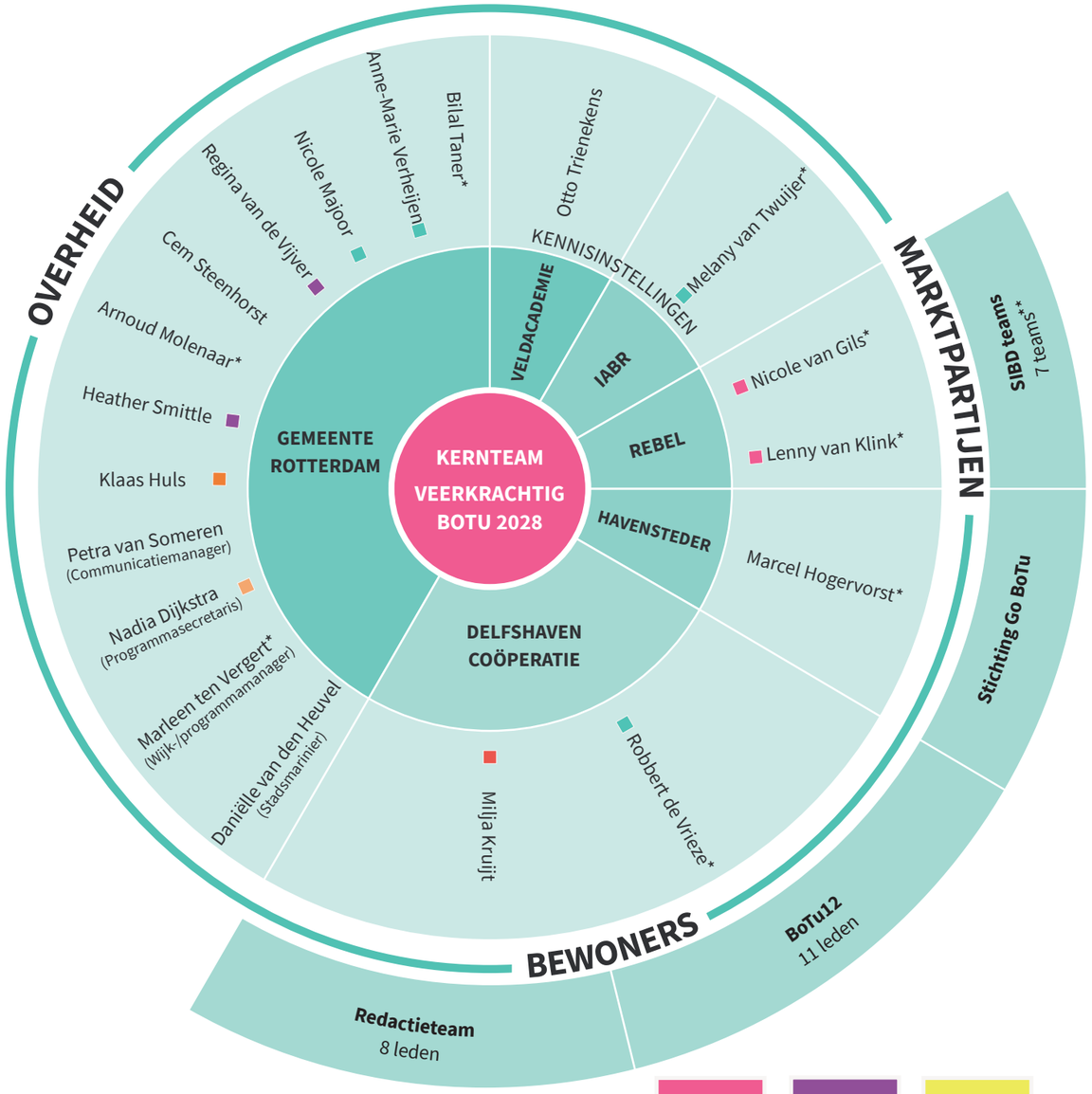

****7 Teams**
GROWBoTu
Energiesprong
Buurtmakers West
Open Badges
Perspectiefff
Team Toekomst
Krachtige gezinnen

***Kernteam GoBoTu**

Systeemvisualisatie

Veerkrachtig BoTu 2028 is een gezamenlijk programma van verschillende betrokken partners. Voor de coördinatie van het programma is een kernteam opgezet dat bestaat uit vertegenwoordigers van de gemeente Rotterdam, woningcorporatie Havensteder, adviesbureau Rebel Group, burgerinitiatief Delfshaven Coöperatie, en onderzoeksinstelling IABR (figuur 4.1). Veldacademie sluit aan bij het kernteam voor de ontwikkeling van de monitor.

Elk van de programmaonderdelen wordt vertegenwoordigd door iemand uit het kernteam die verantwoordelijk is voor de uitvoering. In figuur 4.1 is met kleur weergegeven wie verantwoordelijk is voor welk programmaonderdeel. Het kernteam komt vierwekelijks samen in een kernteam overleg. Elk kwartaal worden bewoners, partners en belangstellenden (de zgn. BoTu Community) uitgenodigd om mee te denken en mee te doen.

Gemeente Rotterdam
Een deel van het kernteam bestaat uit ambtenaren van de gemeente Rotterdam. Vanuit deze organisatie is de wijkmanager ook als programmamanager actief. Samen met het BoTu programmateam is de programmamanager verantwoordelijk voor de uitvoering van de 3x3 aanpak (programma Veerkrachtig BoTu 2028 p.10). Ze wordt daarbij ondersteunt door de programmasecretaris en communicatiemanager. Ook de stadsmarinier en Chief Resilience Officer zitten vanuit de gemeente in het kernteam. Een stadsmarinier is een door de burgemeester en wethouders aangestelde ambtenaar met de opdracht hardnekkige veiligheidsproblemen in bepaalde gebieden op te lossen. De Resilience Officer is verantwoordelijk voor de Resilient Rotterdam Strategie. Voor de programmaonderdelen 3X WAT *(Werk, taal & schulden, Zorg, jeugd & opvoeden, Energie, wonen & buitenruimte)* en Veerkrachtige Professionals zijn ambtenaren uit de clusters maatschappelijke Ontwikkeling, Stadsontwikkkeling, Werk & inkomen en Stadsbeheer verantwoordelijk.

Rebelgroup
Rebelgroup is een management adviesbureau dat zich richt op financieel-economische en strategische dienstverlening. Deze partij is verantwoordelijk voor de ontwikkeling en uitvoering van het programmaonderdeel Social Impact by Design.

Delfshaven Coöperatie
Delfshaven Coöperatie is een bewonersinitiatief dat zich inzet voor de ontwikkeling van Delfshaven, waar Bospolder-Tussendijken een onderdeel van is. De partij is verantwoordelijk voor het programmaonderdeel Community Building en betrokken bij Energie, Wonen en Buitenruimte. Ze hebben ook een adviserende rol bij het programmaonderdeel Social Impact by Design.

Havensteder
In het kernteam zit een vertegenwoordiger van woningcorporatie Havensteder. De woningcorporatie geeft als partner ook advies over de selectie van de teams uit de Open Oproep en is betrokken bij meerdere teams van Social Impact by Design.

IABR
De Internationale Architectuur Biennele Rotterdam (IABR) is een tweejaarlijkse internationale manifestatie over architectuur die zich richt op de toekomst van de stad. Deze partij is actief betrokken bij de uitvoering van het programmaonderdeel Energie, Wonen en Buitenruimte. Daarnaast heeft IABR een adviserende rol bij het programmaonderdeel Social Impact by Design.

Andere betrokken partijen:

BoTu12
BoTu12 is een raad van twaalf buurtbewoners uit Bospolder-Tussendijken welke advies geeft aan het kernteam en Stichting GoBoTu bij het maken van plannen en keuzes. Op dit moment bestaat het uit 11 leden die het afgelopen jaar bij elkaar zijn gebracht.

Stichting GoBoTu
De Stichting GoBoTu beheert het budget van Social Impact by Design en beslist over het verloop van de Open Oproep. Er is een driekoppig bestuur samengesteld, bestaande uit Joan Nunnely, Irsan Widarto, Saskia Hes. Het bestuur wordt geadviseerd door BoTu12 en het kernteam GoBoTu over welke teams doorgaan naar de volgende fase van het experiment.

Redactieteam BoTu
Een groot deel van het communicatieplan van Veerkrachtig BoTu 2028 wordt bedacht en uitgevoerd door het redactieteam BoTu, bestaande uit acht bewoners uit de wijk. Het doel is om meer bewoners te bereiken en gebruik te maken van de kwaliteiten en capaciteiten van wijkbewoners.

Veldacademie
Kenniswerkplaats Veldacademie neemt deel aan het kernteam als observator en is verantwoordelijk voor de veerkracht monitor. Daarnaast stimuleert Veldacademie het leerproces door het organiseren van kennisuitwisseling in de wijk, in de stad en op regionale- en landelijke schaal.

Evaluatiepunten

In december 2019 heeft er een evaluatiegesprek plaatsgevonden met leden van het kernteam over het functioneren van het kernteam. Hierin werden de volgende punten naar voren gebracht:

HOOGTEPUNTEN VAN 2019

1. De oplevering van het programma
In april was de aftrap met de burgemeester in het Park 1943. Er is het akkoord gegeven voor een 10-jarig programma en Havensteder heeft zich definitief toegewijd als partner in het programma.

2. 100 Resilient Cities in BoTu
In juli organiseerde 100 Resilient Cities Network een Summit in Rotterdam. Een van de programmaonderdelen was een bezoek aan Bospolder-Tussendijken. Dit wordt door leden van het kernteam omschreven als een inspirerende dag en een teamprestatie van de betrokken organisaties en bewoners.

3. Onderdelen van Social Impact by Design
Leden van het kernteam omschrijven Social Impact by Design als een goed georganiseerd proces wat voor een nieuwe dynamiek zorgt in de wijk. De 50 inschrijvingen en dat partijen zoeken naar verbinding met elkaar en met andere partijen in en buiten de wijk zijn positieve ontwikkelingen.

4. ABCD-training door Cormac Russell
In oktober zijn er een paar trainingen georganiseerd door Cormac Russell. Deelnemers vonden het ‘inspirerend’ en een ‘eyeopener’.

5. Bewoners aangesloten bij het programma
In het afgelopen jaar zijn de BoTu12 en het redactieteam opgericht. Daarnaast is Museum Rotterdam in samenwerking met de collectieraad begonnen met verhalencafés en het opbouwen van een wijkcollectie.

6. Werken in de wijk
Ambtenaren komen de torens uit en werken steeds meer in de wijk. Jong Delfshaven speelt hier een belangrijke rol in doordat het faciliteert in werk- en overlegplekken in de wijk. Voorafgaand aan de start van het programma wees de Stadsmarinier op de uitdaging voor de professionals om de buurt in te gaan en naar de mensen toe te gaan.

7. Samenwerking
Ook het samenwerken in een gedreven team wordt genoemd als hoogtepunt van het jaar.

Aanwezigen: Bilal Taner, Marleen ten Vergert, Heather Smittle, Petra van Someren, Klaas Huls, Nadia Dijkstra, Milja Kruijt, Danielle van den Heuvel, Lenny van Klink, Otto Trienekens, Arnoud Molenaar, Marthe van Gils, Cem Steenhorst, Paulien Campagne, Marcel Hogervorst.

VERBETERPUNTEN VAN 2019

1. Samenwerking
Er zijn ook een aantal punten in de samenwerking die als verbeterpunten worden gezien, zoals dat er ‘steeds vaker wordt geëscaleerd’ en ‘er wordt langs elkaar heen bewogen’. Ook wordt er genoemd dat de samenwerking tussen verschillende clusters van de gemeente beter kan. De bovenste laag van wethouders is mee en ook ambtenaren die in de wijk werken – maar daartussen is ook een middenlaag en die is niet mee. Het lijkt erop dat de grote en meer hiërarchische organisaties zoals de gemeente en Havensteder moeite hebben met het organiseren van draagvlak voor de uitvoering van het programma verderop in de organisatie. Binnen het cluster Maatschappelijke Ontwikkeling is er wel veel draagvlak voor het programma. Dat kan er mee te maken hebben dat er meer mensen uit dit cluster betrokken zijn bij het programma en dat dit cluster er vanaf het eerste moment was aangesloten.

2. Kernteam en overlegstructuur
Wat bespreken we waar, wanneer en met wie? Hoe houden we elkaar op de hoogte? Hoe houden we energie erin? In het afgelopen jaar is het kernteam gegroeid van 4 naar 20 leden. Dit wordt ‘groeipijn’ genoemd. Er is besloten om naast het kernteamoverleg structureel in kleiner teamverband samen te komen in een partneroverleg. Het partneroverleg bestaat uit de Delfshaven Coöperatie, Havensteder, Rebelgroup, stadsmarinier en programmamanager. Elke organisatie wordt door een persoon vertegenwoordigd. Het kernteamoverleg blijft in dezelfde samenstelling en frequentie doorgaan.

3. Snelheid, rust en reflectie
Proces kenmerkt zich door een enorme snelheid. Hoe zorgen we voor voldoende zorgvuldigheid, doorleven van gedeelde waarden, reflecteren op verloop?

4. Relatie tussen Social Impact by Design en het programma
Het programma lijkt nu vooral uit Social Impact by Design te bestaan. Doordat dit onderdeel veel aandacht heeft gekregen in de media lijkt Social Impact by Design voor de buitenwereld het hele programma.

5. Rol van de wijk in het programma
Er wordt genoemd dat de beweging van onderop meer gefaciliteerd moet worden. Een ‘wederzijdse besmetting tussen wijk en programma’ waarbij het eigenaarschap ligt bij bewoners.

Evaluatiepunten

Omschrijving van kantelontwikkelingen in 2019.

1) **Betrokkenheid van scholen**
Het investeren in de samenwerking met scholen wordt zichtbaar in de wijk. Vier van de zes scholen zijn bezig met de aanpak van de pleinen en buitenruimte. Ook hebben de scholen samen een gemeenschappelijke folder gemaakt om kinderen in de wijk te houden. Vijf scholen gaan mee op een werkbezoek naar Parijs en geven daarmee vervolg aan een ontmoeting tussen het netwerk in BoTu en de Parijse Chief Resilience Officier tijdens de Resilient Cities Summit in juni. In Parijs is al eerder een aanpak gestart om schoolpleinen te transformeren naar plekken om sociale samenhang te versterken en de wijk af te koelen bij hittestress.

2) **Fysieke aanwezigheid in de wijk**
Ambtenaren en andere betrokkenen komen vaker naar de wijk toe. De door de gemeente beschikbaar gestelde locatie Jong Delfshaven speelt hier een rol in door werkplekken in de wijk te faciliteren. Op deze plek lopen vaker individuen naar binnen om mee te doen.

3) Nieuwe dynamiek door Social Impact by Design
In het 2019 hebben de strak geregisseerde deadlines van Rebel een andere dynamiek gegeven aan de wijk en de rest van het programma. Uit deze dynamiek is de tijdelijke oprichting van bewonersgroep Platform voortgekomen.

4) Inzet op individuen in plaats van gemeenschappen
In het afgelopen jaar is de focus van het betrekken van nieuwe netwerken verschoven van instellingen en/of plekken naar een focus op individuen en micro-netwerken.

Documentatie van ambities

Over tien jaar ziet een veerkrachtig BoTu er zo uit:

In BoTu ontwikkel je je talenten

- In BoTu groeien kinderen en jongeren veilig, kansrijk, en gezond op.
- De scholen in BoTu horen bij de meest veerkrachtige scholen van Nederland.
- De scholen en de naastgelegen pleinen in BoTu zijn duurzame ontmoetingsplekken in de buurt. Jong en oud voelt zich er veilig en welkom. Kinderen krijgen kansen op alle niveaus, zodat ze kunnen werken aan hun ontwikkeling.
- Bij een (hulp)vraag krijgen de inwoners van BoTu integraal en adequaat maatwerk. Het informele en het formele netwerk van voorzieningen en plekken zijn goed met elkaar verbonden.

In BoTu doe je ertoe; iedereen kan meedoen

- In BoTu heeft iedereen toegang tot sociale netwerken, krijgt dezelfde kansen en kan voorzien in eigen levensonderhoud. In BoTu en daarbuiten (zoals M4H en Spaanse Polder) zijn er genoeg mogelijkheden om mee te doen in de samenleving, zowel via vrijwillig als betaald werk.
- De inwoners van BoTu beheersen de Nederlandse taal.
- Het aantal mensen in armoede is gedaald. De schuldenaanpak werkt effectief en mensen zijn duurzaam uit de schulden.

BoTu als een van de eerste energiewijken van Nederland

- In BoTu is de energietransitie samen met lokale initiatieven en de inwoners gerealiseerd. De energietranstitie is een hefboom voor community building, opleiding, werk en bestrijding van armoede.
- Mensen die in de wijk/het gebied willen blijven wonen kunnen dat. Ook is er voldoende woonruimte voor bewoners die meer gaan verdienen.
- BoTu is geen stenige wijk meer. Straten, pleinen en binnenterreinen zijn zo groen mogelijk.
- Mensen die in de wijk/het gebied willen blijven wonen kunnen dat. Ook is er voldoende woonruimte voor bewoners die meer gaan verdienen.

(bron: programma Veerkrachtig BoTu 2028, p. 10)

TIJDLIJN: BOTU 2028

2019 — februari, maart, april, mei, juni, augustus, september, oktober, november, december — **2020** — januari, februari

IN HET NIEUWS

Koning Willem-Alexander pleegt onaangekondigd bezoekje aan het Rotterdamse Bospolder-Tussendijken: ‘O wat leuk, het was hier zo’n griebeszooi!’
Foto: Marcel van den Bergh
19 februari, Volkskrant

Alle plannen, renovaties en goodwill ten spijt blijft het onbehagen in de Rotterdamse wijk ‘BoTu’
10 april, Trouw

Op de Reyerdijk moet het gasfornuis als eerste de deur uit
19 september, AD

Van Het Gas Af: Gratis Nieuw Fornuis, Maar Wel Een Rekening van 1500 Euro
7 oktober, AD

De Verbouwing van Nederland in Twee Jaar En Vijf Wijken
3 oktober, NRC

Onderzoek duurzame wijken Rotterdam uitgebreid met 100.000 gasaansluitingen
23 januari, NRC

Hoe groot is het ‘multicultruele drama’ van Paul Scheffer twintig jaar later nog?
26 januari, Volkskrant

Josee van Linschoten helpt Rotterdamse wijk energiezuiniger te maken
13 november, AD

EVENEMENTEN & PUBLICATIES

Koning bezoekt BoTu
februari

Officiële start van het programma Veerkrachtig BoTu 2028 met burgemeester Aboutaleb in Park 1943
9 april

Publicatie programmaboekje Veerkrachtig BoTu 2028
maart

Voorlichtingsbijeenkomst SIBD Open oproep
17 mei

Bewonersbijeenkomst SIBD Schiezicht
6 mei

Bewoners BoTu krijgen brief gebiedsaanpak aardgasvrij
mei

Resilient Cities Summit in BoTu
10 juli

REBEL bij provada,
juni

BoTu bij Dag van de Stad
28 oktober

Verhalencafé BoTu
Foto: Florian Braakman
12 december

Akkoord zonnepanelen op OBS Dakparkschool
11 januari

SIBD teams presenteren afronding fase 2
12 februari

BoTu in Green Make Over & informatiemarkt aardgasvrij
3 november

Powergarden De Schans geopend
29 november

Lunchprogramma BoTu op Stadmakerscongres
11 november, Theater Rotterdam

BoTu borrel
17 oktober

FORNITE 010
14 november

PROGRAMMA-ORGANISATIE

BoTu12 opgericht met 6 leden
april

Redactieteam BoTu opgestart
mei

Aanvraag Urban Innovation Action Program
juni

Stichting Go BoTu opgericht met eerste bestuurder Joan Nunnely
mei

Vertrek Salomé en komst Regina van de Vijver (werk, taal & schulden)
mei

Vertrek Jelte (IABR)
mei

CB Cormac Russell Workshop ABDC Methode
25 oktober

Aanvraag Urban Innovation Action niet gehonoreerd
september

Aangepaste voorstellen SIBD ingediend
18 september

SIBD start fase 2
16 oktober

Vertrek Paulien Campagne (SO)
januari

Partneroverleg
17 maart

Vertrek Nikki Mulder (IABR)
januari

BoTu 12 heeft 11 leden
februari

Bezoek Parijs met BoTu12 en schooldirecteuren
5-6 maart

Komst Nicole Majoor (SO)
januari

FOTOREPORTAGE BOTU

Schiedamseweg

Schiedamseweg

Watergeusplein

Tovertunnel en de Abrikoos

Tovertunnel

Tovertunnel

Gijsingsflats

Eerste Schansstraat

Marconistraat

Driehoeksplein

Valentijnsschool

Pier 80

Jong Delfshaven

Pier 80 en Jong Delfshaven

Gijsingflats

Molen Noordschans

Visserijplein

Markt Visserijplein

Park 1943

Werkzaamheden Park 1943

Werkzaamheden Park 1943

Speeltuin Park 1943

NIcolaasschool

Zelfregiehuis

Le Medi

Proefpark de Punt

Dakpark

Speeltuin Dakpark

Dakpark

MH4

BOTU IN DE MEDIA: HIGHLIGHTS

Koning Willem-Alexander pleegt onaangekondigd bezoekje aan het Rotterdamse Bospolder-Tussendijken: 'O wat leuk, het was hier zo'n griebeszooi!'
Bron: Volkskrant
19/02/2019

Over de verbetering van de wijk BoTu op gebied van veiligheid, en inzet voor verbetering op het gebied van ongeletterheid, huiselijk geweld en schuldhulpverlening. Tijdens de koning's bezoek aan BoTu werd hij ook voorgesteld aan de stadsmariniers en Onwijze Moeders.

Alle plannen, renovaties en goodwill ten spijt blijft het onbehagen in de Rotterdamse wijk 'BoTu'
Bron: Trouw
10/04/2019

Over twijfel of het allemaal dit keer dan wel zal lukken om structurele veranderingen aan te brengen in de wijk, waar het zeker de afgelopen 10 jaar niet lukte. Er komt geen duidelijke reden naar voren waarom eerdere maatregelen niet hebben geholpen. Introductie van De Verbindingskamer aan de Watergeusstraat.

Op de Reyerdijk moet het gasfornuis als eerste de deur uit
Bron: AD
19/09/2019

De eerste huizen die in Rotterdam worden omgebouwd tot gasloze woningen staan aan de Reyerdijk in IJsselmonde. Het doel is uiteindelijk heel Rotterdam gasloos te maken en zo de CO2 uitstoot flink te verminderen; Bospolder-Tussendijken genoemd als een van de volgende wijken waar dit zal gebeuren.

Van Het Gas Af: Gratis Nieuw Fornuis, Maar Wel Een Rekening van 1500 Euro
Bron: AD
9/09/2019

Nieuwsbericht over hoe de energietransitie van Rotterdam concreet zal worden vormgegeven en gefinancierd met een focus op het testgebied Heindijk. Bospolder-Tussendijken is een van de volgende gebieden en wordt daarom ook even genoemd.

Josee van Linschoten helpt Rotterdamse wijk energiezuiniger te maken
Bron: AD
13/11/2019

Nieuwsbericht over finalist van de ASN Bank Wereldprijs die met haar sociale onderneming WijkEnergie Werkt helpt bewoners van de Rotterdamse wijk Bospolder-Tussendijken eenvoudig hun huizen energiezuiniger te maken.

'De ene laat een pannetje op het vuur vlam vatten, de ander blaast zijn woning op'
Bron: NRC
08/01/2020

Woningbouwcorporaties hebben steeds meer huurders die niet voor zichzelf kunnen zorgen. Dat leidt geregeld tot brand, onrust bij omwonenden en verwaarlozing. De (goedkoopste) sociale huurwoningen in Bospolder/Tussendijken worden als voorbeeld gegeven.

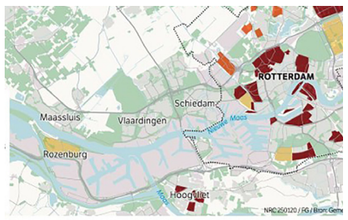

Samenwerking Onderzoek duurzame wijken Rotterdam uitgebreid met 100.000 gasaansluitingen
Bron: NRC
23/01/2020

Gemeente Rotterdam doet onderzoek naar de mogelijkheid om nog eens twaalf wijken toe te voegen aan de vijf wijken (waaronder BoTu) die aargasvrij zullen worden gemaakt. Wie wat moet betalen aan de overstap naar duurzame warmte, is nog vrij onbekend, op IJsselmonde na.

Hoe groot is het 'multicultruele drama' van Paul Scheffer twintig jaar later nog?
Bron: Volkskrant
26/01/2020

Twintig jaar geleden schreef Paul Scheffer een essay over de 'mislukte' integratie van nieuwkomers in Nederland, die toen der tijd voor een intsens debat zorgde. De Volkskrant vroeg vijf kenners 'Het multiculturele drama' te herlezen om te zien wat er is veranderd. BoTu wordt even genoemd door een van respondenten.

Bijlage I: toelichting gebruik Wijkprofiel

Algemeen

Voor de Index+ wordt gebruik gemaakt van de Gezondheidsmonitor, Feitenkaart Inkomen en NPRZ-rapportages, maar vooral van het tweejaarlijks gepubliceerde Wijkprofiel. Het Wijkprofiel wordt opgesteld door de afdeling Onderzoek en Business Intelligence van gemeente Rotterdam (OBI) en wordt gezien als de "thermometer voor de stad". Het Wijkprofiel omvat drie onderdelen, de sociale index, veiligheidsindex en fysieke index. De sociale index vormt daarbij de belangrijkste bron van data voor onze Index+, de veiligheidsindex en fysieke index worden vooral gebruikt om de context te schetsen van de wijken. Het Wijkprofiel bestaat zowel uit objectieve als subjectieve indicatoren. Beide vormen van data zijn (grotendeels) gebaseerd op een door bewoners ingevulde vragenlijst. In de objectieve indicatoren wordt gevraagd naar meetbare en werkelijke feiten en cijfers, bij de subjectieve indicatoren wordt gevraagd naar de beleving van bewoners. Voor het Wijkprofiel zijn twee grootschalige enquêtes uitgevoerd op basis van steekproeven getrokken uit de gemeentelijke Basisregistratie Personen. Per wijk zijn zo'n 175 tot 300 inwoners (vanaf 15 jaar) daadwerkelijk ondervraagd. Met deze respons kan volgens OBI op wijkniveau een betrouwbaar beeld worden gegeven van de resultaten.

In ons rapport presenteren we vooral indicatoren op een hoog detailniveau, om zo meer grip op de situatie in de wijken te krijgen. We laten dus niet alleen zien hoe het in algemeen gaat met zelfredzaamheid, maar tonen bijvoorbeeld specifiek of mensen het gevoel hebben controle te hebben over hun leven. Het is belangrijk te beseffen dat de resultaten van het Wijkprofiel een vertaling zijn van de gestelde vragen, die soms iets anders geformuleerd waren. Mogelijk wordt de indruk die een indicator achterlaat hierdoor beïnvloedt. Hieronder is een voorbeeld weergegeven van de vraagstelling in het Wijkprofiel en de vertaling naar een indicator.

De gehele vragenlijst van het Wijkprofiel is op verzoek aan te leveren.

	Vervolg vraag 50	Helemaal eens	Eens	Niet eens en niet oneens	Oneens	Helemaal oneens	Weet niet / geen mening
h.	Ik voel me vaak hulpeloos bij het omgaan met de problemen van het leven.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
i.	Sommige van mijn problemen kan ik met geen mogelijkheid oplossen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
j.	Bijna alles waar ik mijn zinnen op heb gezet, kan ik doen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
k.	Wat er in de toekomst met mij gebeurt, heb ik zelf in de hand.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
l.	Ik heb weinig vertrouwen in instanties en hulpverleners.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
m.	Ik vind het moeilijk hulp te vragen aan buren, vrienden of familie.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Figuur B.1 Voorbeeldvragen

	Bospolder	Tussendijken
% bewoners dat zegt belangrijke dingen in hun leven niet te kunnen veranderen	21% +1	22% +7
% bewoners dat zegt weinig controle over dingen te hebben	21% +3	13% -1
% bewoners dat zegt niet te kunnen doen wat men wil	14% -5	19% =
% bewoners dat zegt de toekomst niet in de hand hebben	20% -3	21% -2

Ver boven gemiddelde van Rotterdam
Boven gemiddelde van Rotterdam
Rond gemiddelde van Rotterdam
Onder gemiddelde van Rotterdam
Ver onder gemiddelde van Rotterdam
Nog niet bepaald

Figuur B.2 Voorbeeldindicatoren

Indexscores en percentages

In het Wijkprofiel wordt gebruik gemaakt van percentages (bijvoorbeeld xx% is tevreden/ontevreden) en scores. De scores zijn een vertaling van de percentages, berekend aan de hand van de afwijking van de score in die wijk ten opzichte van het stedelijk gemiddelde. De indexscore kent een minimum van 0 en een maximum van 200.

Ontwikkeling

Voor elke indicator laten we zien of deze ten opzichte van de vorige meting is verslechterd of verbeterd. Het verschilt per databron of de vorige meting vorig jaar was, twee jaar eerder (Wijkprofiel) of zelfs langer (Gezondheidsmonitor). De verandering tonen we in percentages of scores, afhankelijk van de vraag.

Kleurstelling

Het Wijkprofiel toont door kleurstelling (geel is slechter, groen beter, zie figuur B.3) hoe het er met een indicator voorstaat ten opzichte van het stedelijk gemiddelde van Rotterdam. Opvallend daarbij is dat er altijd het vergelijk gemaakt wordt met het stedelijk gemiddelde van 2014, de eerste meting van de monitor. Het maakt daarbij niet uit of het de monitor van 2016, 2018 of 2020 betreft. Voor ons onderzoek in Bospolder-Tussendijken is besloten dat het relevanter is te vergelijken met het Rotterdams gemiddelde in het jaar van de meting. Dus een indicator, bijvoorbeeld zelfregie, van de stand van zaken in Bospolder in 2020 wordt door ons vergeleken met het Rotterdams gemiddelde in 2020. Dit betekent ook dat wij qua kleurstelling een alternatieve werkwijze hanteren.

De kleurstelling binnen onze Index+ is als volgt bepaalt. Per indicator is bekeken wat het stedelijk gemiddelde is en wat voor elke wijk de standaardafwijking van dat gemiddelde is. De formule om te komen tot een standaardafwijking is als volgt (figuur B.4).Hierbij wordt ervan uitgegaan dat metingen normaal verdeeld zijn. Dat wil zeggen dat het merendeel van de metingen relatief dichtbij het gemiddelde zal liggen en slechts enkele metingen ver van het gemiddelde af zullen zijn.

> 130	Ver boven gemiddelde van Rotterdam
110 - 129	Boven gemiddelde van Rotterdam
90 - 109	Rond gemiddelde van Rotterdam
70 - 89	Onder gemiddelde van Rotterdam
< 69	Ver onder gemiddelde van Rotterdam

Figuur B.3 Kleurstelling Wijkprofiel

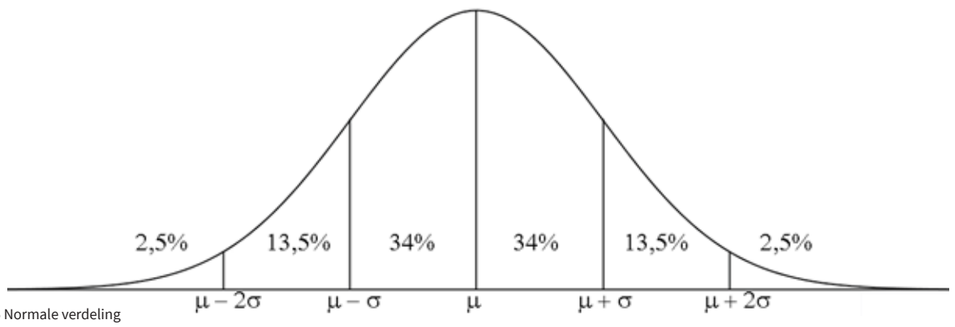

Figuur B.5 Normale verdeling

In figuur B.5 wordt dit geïllustreerd. Symbool μ staat voor het stedelijk gemiddelde. Symbool σ staat voor de standaardafwijking van dat gemiddelde. Wat figuur B.5 laat zien is dat 68% van de metingen zal vallen tussen -1 standaardafwijking en +1 standaardafwijking van het gemiddelde. Ter illustratie, als 50% van de Rotterdammers tevreden is over hun zelfregie, en de standaardafwijking is 10%. Dan volgt dat 68% van de wijken een score zal hebben die ergens ligt tussen 40% tevredenheid en 60% tevredenheid.

De formule om te komen tot een standaardafwijking is als volgt:

$$s_x = \sqrt{\frac{\sum(x_i - \bar{x})^2}{n_x}}$$

Waarin:
- s_x = de standaarddeviatie van getallenreeks x
- x_i = de waarde van een getal in de reeks
- x = het gemiddelde van alle getallen in de reeks
- n_x = het aantal getallen in de reeks

Figuur B.4 Formule standaardafwijking

Normaalverdeling

Vervolgens is bij elke indicator berekend wat de afstand tot het gemiddelde is, in standaardafwijkingen. Opnieuw gebruik makend van bovenstaand rekenvoorbeeld zou een wijk waarin de tevredenheid over zelfregie 55% is, dus -0,5 standaardafwijkingen van het stedelijk gemiddelde liggen. Op basis van deze scores is uiteindelijk de kleurstelling bepaald, overigens met exact dezelfde striktheid en indeling als in het Wijkprofiel gebruikt wordt. Figuur B.6 geeft weer welke score tot welke kleur leidt. 0,75 standaardafwijking lager of hoger dan het stedelijk gemiddelde is ver weg dus donkergeel of -groen, 0,25-0.75 standaardafwijking onder of boven het gemiddelde is lichtgroen of -geel en alles tussen -0,25 SD en 0,25 standaardafwijking ten opzichte van het gemiddelde is mintgroen en zien we als min of meer gelijk aan stedelijk gemiddelde van het betreffende jaar.

Kleur	SD	
	0, 76	en hoger
	0,26	0,75
	-0,25	0,25
	-0,26	-0,75
	-0,76	en lager

Figuur B.6 Kleurstelling Index+

Bijlage II. interviewprotocol inventarisatie initiatieven

Gegevens over het interview	
Naam van de interviewer(s) en onderwijsinstelling	
Wie wordt er geïnterviewd en wat is haar of zijn rol binnen het initiatief?	
Wat zijn de contactgegevens van de geïnterviewde? Voor eventuele vervolgvragen.	
Wat is de locatie van het interview?	
Wat is de datum en het tijdstip van het interview?	

Algemene informatie	
Naam van het initiatief	
Wie is/zijn de initiatiefnemer(s)? Welke organisatie(s) of personen zijn het initiatief begonnen.	
Organisatievorm Kies welke organisatievorm het meest van toepassing is.	❑ Bewonersinitiatief/ project ❑ Stichting ❑ Vereniging, bv. sportvereniging, VVE ❑ Coöperatie ❑ Maatschappelijke organisatie, bv. kerk, welzijnsinstelling ❑ (Semi)overheid, bv. gemeente, woningcorporatie ❑ Bedrijf/Onderneming ❑ Onderwijs- onderzoeksinstelling, bv. school, universiteit, IABR ❑ Informele groep ❑ Anders, namelijk
E-mail Algemene contactgegevens.	
Telefoon Algemene contactgegevens.	
Adres Algemene adresgegevens.	

Postcode Bv. 1234AB	
In welke wijk ligt het initiatief?	❑ Bospolder ❑ Tussendijken
Website Bv. https://www.website.nl	
Social Media Kanalen Vul hier de link naar deze kanalen in.	❑ Instagram: …. ❑ Twitter: …. ❑ Facebook: … ❑ Anders: …
Op welke locatie(s) is het initiatief actief? Op welke plek(ken) vind(en) de activiteiten plaats, vul waar mogelijk een adres en postcode in.	Plek 1: Plek 2: Plek 3: Plek 4:
Heeft/ hebben deze locatie(s) een publieke functie? Kan iedereen van de locatie gebruik maken tijdens openingstijden.	❑ Ja ❑ Nee Evt. toelichting ….
Thema's Op welke thema's is het initiatief actief? Vink maximaal drie thema's aan die het meest aansluiten bij de activiteiten van het initiatief.	❑ Inspraak, belangen, politiek ❑ Diversiteit, gelijkheid, vluchtelingen ❑ Armoedebestrijding (bv. voedselbank, kledinginzameling) ❑ Sociaal-maatschappelijke ondersteuning (bv. hulp bij schulden, administratie, opvoedingsondersteuning) ❑ Praktische ondersteuning (bv. klusdiensten, boodschappen) ❑ Emotionele/ psychologische ondersteuning (bv. huisbezoeken bij eenzame ouderen, praatgroepen) ❑ Geloofsovertuiging, spiritualiteit ❑ Activiteiten voor kinderen en jongeren ❑ Activiteiten voor ouderen ❑ Onderwijs, educatie (bv. taallessen, huiswerkondersteuning) ❑ Buurtactiviteiten gericht op ontmoeting en gezelligheid (bv. opzoomeren, samen koken, koffiedrinken) ❑ Gezondheid, leefstijl ❑ Sportactiviteiten ❑ Creatieve activiteiten (bv. handwerk, knutselen) ❑ Kunst en cultuur (bv. muziek, theater, dans, poëzie, boekenclub) ❑ Veiligheid, beheer en onderhoud ❑ Natuurbehoud, tuinieren, dierenwelzijn ❑ Duurzaamheid, milieu, energie ❑ Stimuleren ondernemerschap ❑ Werktoeleiding (bv. sollicitatietraining) ❑ Stedelijke inrichting, architectuur ❑ Anders ……

Organisatievorm, capaciteiten en hulpbronnen

Hoe groot is het actief betrokkenen binnen het kernteam van het initiatief? Het kernteam bestaat uit bewoners/vrijwilligers en medewerkers die structureel en intensief betrokken zijn bij het initiatief/netwerk. Vul het (geschatte) aantal in.	❑ …. Betaalde medewerkers ❑ …. Vrijwilligers, bewoners ❑ …. Vrijwilligers, tegenprestatie ❑ …. Stage
Hoe groot is het aantal betrokkenen buiten het kernteam? Denk hierbij aan bewoners/vrijwilligers die af en toe bijdragen aan het initiatief.	❑ …. Betaalde medewerkers ❑ …. Vrijwilligers, bewoners ❑ …. Vrijwilligers, tegenprestatie ❑ …. Stage
Wonen de leden van het kernteam in het gebied?	❑ Alle leden wonen in het gebied ❑ Groot deel van de leden wonen in het gebied ❑ Sommige leden wonen in het gebied ❑ Geen leden wonen in het gebied
Hoeveel betaalde uren besteden de leden van het kernteam samen gemiddeld aan het initiatief? Maak een schatting van alle betaalde uren per week.	❑ 1 – 10 ❑ 11 – 20 ❑ 21 – 50 ❑ 51 – 100 ❑ 101 – 200 ❑ 200+
Hoeveel onbetaalde uren besteden de leden van het kernteam samen gemiddeld aan het initiatief? Maak een schatting van alle onbetaalde uren per week.	❑ 1 – 10 ❑ 11 – 20 ❑ 21 – 50 ❑ 51 – 100 ❑ 101 – 200 ❑ 200+
Hoe wordt het initiatief gefinancierd? Geef hier de financieringsbronnen aan. (Aanvullend op vrijwilligersarbeid)	❑ Subsidie ❑ Fondsen ❑ Opbrengsten eigen activiteiten ❑ Lidmaatschap ❑ Giften ❑ Anders, …
Ontvangt het initiatief verder nog ondersteuning? Denk daarbij bv. aan trainingen van de medewerkers, gratis advies, materiaal.	
Over welke opleiding beschikken de leden van het kernteam?	❑ De meeste leden van kernteam hebben een wo/hbo-opleiding ❑ De meeste leden hebben een beroepsopleiding ❑ De meeste leden hebben geen afgeronde beroepsopleiding ❑ Weet niet of onbekend

Over welke specifieke capaciteiten beschikken de leden van het kernteam? Geef hier aan welke eigenschappen van bijzonder belang zijn voor het uitvoeren van (de activiteiten van) het initiatief. Denk aan juridische kennis, creatieve of technische vaardigheden, leiderschap.	Eigenschappen van bijzonder belang voor de werkzaamheden bij het initiatief: ❑ …. ❑ …. ❑ …. ❑ ….
Hoe divers is het kernteam samengesteld op het gebied van etnisch/culturele achtergrond?	❑ Alle leden van kernteam hebben dezelfde achtergrond ❑ De meeste leden van kernteam hebben dezelfde achtergrond ❑ De leden hebben verschillende achtergronden
Hoe is de genderverdeling in het kernteam?	❑ Alleen vrouwen ❑ Alleen mannen ❑ Overwegend vrouwen ❑ Overwegend mannen ❑ Gevarieerd
Hoe divers is het kernteam samengesteld op het gebied van leeftijd?	❑ Overwegend 65+ ❑ Overwegend 44 - 64 ❑ Overwegend 25 – 44 jaar ❑ Overwegend jongeren 14 – 24 jaar ❑ Gevarieerd
Wat zijn de fysieke hulpbronnen van het initiatief? Denk daarbij aan het gebouw, ligging, tuin, gereedschap.	

Netwerk

Op welke schaal werkt het initiatief?	❑ Straat ❑ Buurt ❑ Wijk ❑ Stad ❑ Regionaal ❑ Landelijk ❑ Internationaal
Hoe communiceert het initiatief met zijn omgeving?	❑ Nieuwsbrief ❑ Nieuwsberichten op website ❑ Facebook ❑ Twitter ❑ Instagram ❑ Via persoonlijke contacten ❑ Via meerdere kanalen ❑ Anders, namelijk:
Aantal volgers Twitter	
Aantal volgers Instagram	

Aantal volgers Facebook	
Hoe typeer jij het netwerk van het initiatief voornamelijk? Een netwerk zijn de contacten en relaties tussen betrokken personen en/of organisaties. Deze kunnen naar binnen gericht (contact voornamelijk in eigen groep) zijn of naar buiten gericht (veel contact met andere groepen).	❑ Meer naar binnen gericht ❑ Meer naar buiten gericht Geef korte toelichting:
Met wie werkt het initiatief structureel samen? Benoem de partners die vaak/ structureel betrokken zijn?	
Hoeveel bezoekers trekken de activiteiten van het initiatief gemiddeld per week? (Indien van toepassing)	
Met wie zou het initiatief meer willen samenwerken? (Indien van toepassing)	
Met wie werkt het initiatief niet goed samen? Licht antwoord zo mogelijk toe. (Indien van toepassing)	
In welke instituties heeft het initiatief veel vertrouwen?	❑ Scholen ❑ Welzijnswijk ❑ Woningcorporatie ❑ Gemeente (Stedelijk) ❑ Gemeente (Gebied) ❑ Landelijke overheid ❑ Politie

Doelstelling en activiteiten (Wat)

Schrijf in één zin op wat het initiatief doet.	

Welke concrete problemen wil het initiatief oplossen of adresseren?	
Wat zijn de hoofdactiviteit(en) van het initiatief?	
Zijn de activiteiten voor iedereen toegankelijk? Kan iedereen zonder voorwaardes en belemmeringen aan de activiteiten deelnemen.	❑ Ja ❑ Nee Toelichting:
Onder welk hoofdthema vallen de hoofdactiviteiten van het initiatief vooral?	❑ Werk, taal & schulden ❑ Zorg, jeugd & opvoeden ❑ Energie, wonen & buitenruimte ❑ Anders, namelijk ….
Onder welk leefveld vallen de hoofdactiviteiten van het initiatief vooral?	❑ Wonen ❑ Werk en Inkomen ❑ Dagelijkse voorziening (bv. supermarkt, bakker, kapper) ❑ Onderwijs ❑ Gezondheid, Zorg en Ondersteuning ❑ Openbare buitenruimte ❑ Cultuur en Recreatie ❑ Lokale economie en bedrijvigheid ❑ Veiligheid
Op welke doelgroep richt het initiatief zich vooral?	❑ Kinderen 0-11 jaar ❑ Jongeren 11-21 jaar ❑ Volwassenen ❑ Ouderen ❑ Kwetsbare groepen, bv. vluchtelingen, daklozen ❑ Geen specifieke groep ❑ Anders, namelijk ….
Welke doelgroep maakt voornamelijk gebruik van het initiatief?	❑ Kinderen 0-11 jaar ❑ Jongeren 11-21 jaar ❑ Volwassenen ❑ Ouderen ❑ Kwetsbare groepen, bv. vluchtelingen, daklozen ❑ Geen specifieke groep ❑ Anders, namelijk ….

Wat zijn de kernwaarden van het initiatief? Kernwaarden verklaren waarom je dingen doet. Kernwaarden zijn ook vaak omschreven in de missie.	

Geschiedenis en mijlpalen

In welk jaar is het initiatief gestart?	
Wat was de concrete aanleiding om het initiatief te starten? Was er een bepaald momentum? Is er bv iets gebeurd in de wijk? Is het initiatief een reactie op een ontwikkeling/ gebeurtenis?	
Welke mijlpalen zijn bereikt? Een mijlpaal is een belangrijke gebeurtenis of resultaat waarmee een tijdperk wordt afgesloten of de strategie van het initiatief is veranderd.	
Mijlpaal 1: beschrijving + datum	
Mijlpaal 2: beschrijving + datum	
Mijlpaal 3: beschrijving + datum	
Mijlpaal 4: beschrijving + datum	
Mijlpaal 5: beschrijving + datum	
Kan het initiatief aan een historische ontwikkeling(en) gekoppeld worden? Was er een historisch gebeurtenis van belang voor het initiatief? Denk aan een moment of periode in het verleden van de plek, het onderwerp of de initiatiefnemer. Vul hier ook een jaartal in.	
Wat is de relatie tussen de historische ontwikkeling en het initiatief?	
In de media: beschrijving + datum Is het initiatief in het nieuws geweest? Waarom en wanneer?	

Werkwijze/ Methode (Hoe)

Werkt het initiatief volgens een bepaalde methode?	
Benoem drie succesfactoren van het initiatief	
Benoem drie knelpunten van het initiatief Knelpunten zijn dingen waar je tegenaan loopt.	

Bronnenlijst

Ansell & Gash (2008). Collaborative governance in theory and practice.

Doff, W. (2017). Veerkracht van lokale gemeenschappen: de literatuur op een rij. Rotterdam: Veldacademie.

Doff, W. (2019). Obstakels en kansen voor veerkrachtige gemeenschappen: Een tussentijdse analyse van de Veldacademie scriptiewerkplaats “Veerkracht van lokale gemeenschappen”. Rotterdam: Kenniswerkplaats Leefbare Wijken.

Doff. W (2019). Evaluatiegesprekken Social Impact by Design.

König, Eppo. (2019). ‘Het “Wilde Westen” van Rotterdam moet straks klimaatneutraal wokken’. NRC Handelsblad. *https://www.nrc.nl/nieuws/2019/10/03/het-wilde-westen-van-rotterdam-moet-straks-klimaatneutraal-wokken-a3975580.*

Gemeente Rotterdam. (2020). OBI, Wijkprofiel 2014-2016-2018-2020

Gemeente Rotterdam. (2020). OBI, Onderzoek010: Bospolder-Tussendijken. Bewerking data uit: Woningtabel 2018, basisregistratiepersonen (BRP), BAG gegevens

Gemeente Rotterdam. (2020). OBI, Feitenkaart: Inkomensgegevens Rotterdam op gebieds- en buurtniveau 2017 en 2018. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.

Gemeente Rotterdam. (2019). Veerkrachtig BoTu 2028: In tien jaar naar het stedelijk sociaal gemiddelde (programma). Rotterdam: Gemeente Rotterdam.

Gemeente Rotterdam. (2017). OBI, Gezondheidsmonitor volwassenen en ouderen 2016: Tabellenboekgebied Delfshaven. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.

Gemeente Rotterdam (2016). Woonvisie Rotterdam 2030, vastgesteld gemeenteraad 15 december 2016

Langerak, R. (2019). Interviews kernteamleden
PON, Telos. (2018). Sociale veerkracht Tabellenboek 2018 (monitor). PON-publicatienummer: 18–06. Tilburg: PON.

Rebelgroup. (2019). Overzicht inschrijvingen fase 1A, 1B, 2

Snel, E. (2013) De Theory of Change-benadering: weten is méér dan meten. Gepubliceerd in: J. Omlo, M. Bool en P. Rensen (red.) (2013), Weten wat werkt. Passend evaluatieonderzoek in het sociale domein. Amsterdam: Uitgeverij SWP, pp. 145-164

Zuijderwijk, L. (2020). Het ontstaansproces van Social Impact by Design: hoe overheid en marktpartijen elkaar vonden in Rotterdam (en New York).

COLOFON

VEERKRACHT IN BOSPOLDER-TUSSENDIJKEN

Monitor startfoto maart 2020

In opdracht van

Gemeente Rotterdam
Programmamanager Veerkrachtig BoTu 2028

Uitvoering

Veldacademie
Waalhaven Oostzijde 1
3087 BM Rotterdam

Contactpersoon: Otto Trienekens
Redactie: Marthe van Gils

Foto's

Jan van der Ploeg

Disclaimer

Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg isbesteed, aanvaardt Veldacademie van dit rapport geen aansprakelijkheidvoor eventuele fouten of onvolkomenheden.

Copyright

De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden, tonen en op- en uitvoeren onder de volgende voorwaarden: **Naamsvermelding** De gebruiker dient de naam van Veldacademie te vermelden. **Niet-commercieel** De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken. **Geen afgeleide werken** De gebruiker mag het werk niet bewerken.

VELD ACADEMIE

VEERKRACHT IN BOTU

Startfoto monitor maart 2020